

Din cele trecute vremi...

Însemnări despre începuturile
graiului, culturii și literaturii
neamului românesc.

De

Virgil Onișiu.

Inv. Nr. 5373

Sig. 9478

Arad.

Tipografia „Concordia”.

1912.

*Memorariu
nr. 10*

Biblioteca Centrală Universitară

BUCUREȘTI

Cota .. *II 214354 dublet* ..

Inventar .. *791.054* ..

Prefață.

Torna, torna fratre!

Am scris această carte „nu să poftesc vr'o laudă dintr'această puțină osteneală a mea“, cum zice Miron Costin, nici să caut a spune în ea, ce n'au mai spus alții mai cu deamănuntul înaintea mea.

Dar de multă vreme mă supără un gând, isvorit din observații și din experiențe de ani îndelungați. Cei mai mulți dintre intelectualii noștri români nu cunosc trecutul nostru literar și cultural. Crescuți în covârșitoarea lor majoritate în școale, în care nu se învață limba, literatura și cultura poporului românesc, — ei ies în lupta vieții cu o cultură fără de nici o temelie istorică românească, adică fără de rădăcini în trecutul cultural și literar al neamului.

Nu vrea să fie ocară ceea ce zic.

Din contră. Trebuie să mă 'nchin cu sinceră admirație în fața gardei puternice a intelectualilor noștri,

cari — cu toate că nu s'au împărtășit de vraja înălțătoare de inimi a cunoașterii trecutului nostru literar și cultural — participă azi cu atâta însuflețire și cu atâtea jertfe morale și materiale la îndrumarea spre un viitor mai bun a neamului românesc din această țară.

Dar dacă totuș sunt o samă de oameni între noi, cari în lupta aprigă și neegală pentru afirmarea noastră culturală în această patrie, șovăesc și-și pierd credința, dacă sunt mulți, cari se lasă numai târâți de curentul puternic al stăruințelor noastre încordate și de legăturile vieții lor zilnice, ca nește masse inerte, fără de o puternică impulsiune din adâncul sufletului lor, — și în fine, dacă sunt mulți, cari deși nu o spun pe față, dar simțesc totuș în sufletul lor o tăinuită sfială, ca niște fii ai unui neam — chipu! — mai de-a doua mână în țara aceasta, — cauza de căpetenie trebuie să o căutăm în lipsa conștiinței istorice și a mândriei, ce numai din cunoașterea trecutului nostru cultural și literar poate să isvorească.

Această lipsă naște însă pe lângă relele amintite încă un rău deosebit de mare: ea rupe continuitatea și unitatea stăruințelor noastre pentru cultură românească. Cultura neamului nu este o plantă de sezon, care să răsară din sămânță nouă, deodată cu primăvara, ca să peară iarăș la toamnă. Cultura noastră de azi este o părțică din complexul cel mare al culturii noastre, care-și are trecutul, prezentul și viitorul ei. Ea este ca un stejar puternic cu rădăcinile sale în trecut, cu trunchiul în prezent și cu coroana în viitor. Deslipește trunchiul de rădăcinile sale și de coroana sa — și stejarul e mort. Taie continuitatea între trecutul culturii noastre și între

rezent, și i-ai luat rădăcina ființei, i-ai secăt isvorul sevei dătătoare de viață. Din un organism viu ai schimbat-o într'un trunchiu, — care poate fi tare, mare și frumos, — dar este mort.

Continuitatea și unitatea culturii, contopirea trecutului cu prezentul în evoluția culturală și întemeliuirea acestei evoluțiuni pe peatra unghiulară a trecutului — sunt condițiile „sine qua non” ale culturii unui neam.

Dar cunoașterea trecutului nostru cultural, reclamă un studiu vast și nu ușor. Ocupațiile zilnice nu lasă răgaz mulțimei intelectualilor noștri pentru astfel de studii. Apoi lipsa totală de pregătire, de cunoștințe elementare pe acest teren, formează a doua piedecă de neînving. Cărțile științifice, în mare parte inaccesibile pentru toți, sunt durere, fără folos obștesc, căci mulțimea intelectualilor noștri — cum am zis — nu are pregătirea specială, ca să le poată ceti cu folos și nici răbdarea de-a le aprofundă.

O activitate de **popularizare** deci a **științei trecutului nostru cultural și literar** se impune.

Convingerea aceasta a dat naștere cărții de față, care s'a scris pentru stratul intelectualilor noștri de toate gradele și de toată vrâsta.¹⁾

Am utilizat pentru această carte de popularizare a științei trecutului nostru cultural și literar toate operele de știință ce am avut la îndemână și am adunat din vremurile cele mai vechi ale ființei noastre culturale o

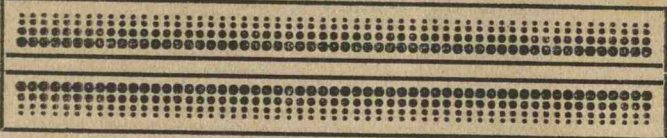
¹⁾ O parte a comunicatelor cuprinse în acest volum o am fost publicat în ziarul „Românul” sub pseudonimul V. Gilu; o altă parte apare acum întâiu aci.

parte din materialul ce mi-s'a părut mai interesant și mai potrivit pentru cunoașterea obștească, cercând să-l prezint într'o formă simplă și pe înțelesul tuturor.

Las la aprețierea cinstiților cetitori, dacă și întru cât mi-a succes aceasta.

Brașov, în Novembre, 1911.

Virgil Onișiu.

Urme străvechi de limbă românească.

— Introducere. — Urme de graiu latin-vulgar din Dacia (secol. II). — Cele mai vechi urme de limbă românească (Moesia, secol. VI. și XI). —

Vor fi ele multe chestiunile, cari privesc începuturile neamului românesc și nu sunt încă cu desăvârșire limpezi, — dar un lucru este peste orice îndoială și a ajuns azi afară de discuție. Este chestiunea de descendență a *limbei noastre*.

Toți învățații — atât cei preocupați pentru noi, cât și cei preocupați contra noastră, precum și cei cu totul nepreocupați — sunt de aceeaș părere, susținând, că limba românească este o *limbă romanică*, înrudită cu limbile neolatine și ca și aceste: *de obârșie latină*.

Dela limba veche latină, vorbită odinioară de acel popor de glorie și de putere, care au fost Ro-

manii, derivă limba românească, și anume: nu dela limba lor literară (clasică) păstrată în opurile autorilor clasici, ci *dela limba poporană latină*, limba vieie a străzii și a satelor (*sermo rusticus*).

Nu intrăm aci în tărâmul cercetărilor lexicologice, etimologice și semasiologice, prin cari se dovedește acest lucru, ci primim faptul, ca fiind constatat și recunoscut de toți cei chemați.

Dar socotesc, că este de interes să însemnăm aci o parte din acele *cuvinte străbune*, cari s'au păstrat până azi atât *din vechiul dialect latin poporal*, din care s'a născut limba românească, cât și din *limba primitivă românească*.

Nu e vorba aci de reconstruiri de cuvinte scoase din dicționarul nostru de astăzi, — ci de cuvinte străbune, genuine, păstrate nu prin continuitatea graiului, ci săpate fiind în peatră sau scrise fiind în carte *încă în acele vremuri străvechi*.

*

Se știe, că la anul 107 după Hristos, împăratul Traian cucerește Dacia și o schimbă în provincie romană.

Sub scutul acvilei romane Dacia se împopulează din nou. Coloniștii veniți „ex toto orbe Romano“ (din tot largul împărăției romane) se așează aci.

Erau oameni din țări deosebite, cu limbi deosebite, între cari legătura o susțineă *graiul latin vulgar*, pe care în scurt timp au trebuit să-l însușească cu toții.

Cum erà acest *graiu latin poporan* din Dacia?
Ce *urme* ni-s'au păstrat din el?

Au aceste urme păstrate vr'o asemănare cu limba noastră românească?

Vom răspunde în cele următoare la aceste întrebări.

*

La Roșia (lângă Abrud) în vechile băi de aur ale Romanilor, „Cetatea“, cum le zice azi poporul, s'au găsit încă în secolul trecut 6 table cerate (table unse cu ceară, pe care se scria zgăriindu-se literile cu un bețigaș) de pe vremea Romanilor. Tablele erau scrise pela mijlocul secolului al II-lea după Hristos și cuprind contracte diverse făcute între băieși.

Pe unul dintre aceste contracte, scris la anul 160 după Hr., s'a iscălit ca martor un Grec. Acesta a iscălit latinește. Dar — se vede — că nu cunoștea limba latină literară; a scris deci în graiul latin *poporan* al băieșilor, pe care-l învățase în urma nevoilor zilnice. Astfel vorba „am iscălit eu“, ceeace în latineasca de carte: se zice „*signavi*“, el o scrie pe tabla cerată așa: „*segnai*“.

Iată dar un cuvânt străvechiu din graiul latin-poporan din Dacia: *segnai* în loc de *signavi*. Cine nu observă asemănarea între cuvântul românesc „*a semna*“ (derivatul lui „*signare*“ latinesc) și îndeosebi între forma românească a perfectului simplu: „*eu semnai*“ și între aceeaș formă latină-poporană: „*segnai*“? Numai *g* nu trecuse încă în *m*, — încolo cuvânt și formă sunt identice.

Printre cele vr'o 1300 de inscripțiuni de pe pietri, păstrate până azi din Dacia romană, se găsesc ici-colo prizărite câteva cuvinte, a căror origine latină-poporală este evidentă. Și, ceeace-i interesant, toate

aceste cuvinte prezintă asemănări frapante cu limba românească de azi.

Astfel avem următoarele cuvinte și forme latine-poporane din Dacia :

„*remasisse*“ în loc de „*mansisse* (*remansisse*)“ a limbei latine literare; — și României de azi zic „*remăsese*“ și nu „*remănsese*“ ;

pe o statuă a lui Amor ¹⁾ s'a găsit inscripția : „Primavera“, un cuvânt neuzitat în limba latină literară, care exprimă această noțiune cu „*ver*“ ; că „primavera“ de pe piatra din secolul al II-lea este identic cu cuvântul nostru de acelaș înțeles, nu mai trebuie să dovedim ;

un selav (Satrius Felix) pierzându-și stăpânii (pe domnul și doamna sa) le-a pus o piatră comemorativă și neștiind, bietul, graiul de carte al Romanilor, — a săpat în piatră dedicația sa simplă în graiul latin vulgar scriind : „*Domno et Domnae*“ adică : „Domnului și Doamnei (sale)“ în loc de „*Domino et Dominae*“, cum s'ar fi zis în latineasca literară. Asemănarea cu limba noastră este iarăș evidentă. Și noi zicem : *domn* și nu *domin*, *doamnă* și nu *doamină*.

Cetitorul, care a urmărit cu oarecare atenție expunerile de mai sus, — a trebuit să observe, că în cele de până aci nu ni-a fost vorba de cele mai vechi cuvinte „românești“, ci de cuvinte din dialectul poporal „latin“ vorbit în Dacia pe timpul provinciei romane (secol. II. și III. d. Hr.)

Cele mai vechi cuvinte, cari ne prezintă carac-

¹⁾ Se află în muzeul ardelean din Cluj.

terul specific „românesc“, așa dar primele fosile de graiu „românesc“, sunt din secolul VI. după Hristos și anume nu din Dacia, ci din *Moesia* (Bulgaria de azi).

Aceste cuvinte străvechi românești s'au păstrat în cărțile cronicarilor bizantini.¹⁾

Cele dintâi urme le găsim la cronicarul bizantin: *Procopiu*, contimporanul împăratului Iustinian (527—565).

Procopiu vorbind despre fortărețele (castele, cetățui) refăcute sau renovate de împăratul Iustinian pe ambele părți ale Dunărei de jos, ne dă o listă întregă a acelor fortărețe împreună cu numele lor.

Intre numirile aceste sunt foarte multe, în cari cu toată pocirea lor pe grece, recunoaștem numirile originale românești, date lor de populația românească a acelor ținuturi. Aceste nu mai sunt forme și cuvinte de caracter curat latin-vulgar, ci au caracter hotărît românesc.

Reproducem aci o samă din aceste numiri de castele din secolul VI. și indicăm în parenteze forma probabilă a cuvântului românesc, după care le-a transcris cronicarul în grafia grecească lipsită de semnele grafice necesare pentru unele sunete specifice ale limbei românești.

Iată-le :

Berzana (Bârsana), *Kobenkiles* (Cobencile), *Labutza* (Lăbuța), *Tredetilius* (Tredeți-tiliu = Treizeci

¹⁾ V. mai de-aproape : Ar. Densușianu, Ist. lit. rom.

tei), *Skeptekasas* (septecase), *Argentares* (Argintari), *Lupofantana* (Lupu-fântână), *Tzertzenutzas* (Țârțănuța), *Stronges* (Strunga?), *Gemellomunte* (Gemelo-munte), *Mavrovalle* (Mavro-vale), *Lutzulo* (Luțulu) etc.

La anul 580 alți doi cronicari bizantini: *Theophanes* și *Theophilaktus Simokatta* povestind un epizod din războiul Bizantinilor în contra Avarilor (deceniul al VIII-lea al secolului VI.) ni-au păstrat din întâmplare alte 3 cuvinte românești. Iată epizodul povestit de cei doi cronicari.

Un chagan de-al Avarilor năvălise în Moesia (Bulgaria de azi) și devastă țara. Bizantinii trimit o oștire cu 2 comandanți în contra lor. Oștirile romane (bizantine) erau în marș și urcau un deal. Unui soldat, care mergea pe jos lângă catărul său, i-a căzut sarcina, fără ca să bage de seamă. Atunci un alt soldat, ce venia în urmă, îi strigă — în limba aceluia ținut, adaugă Theophilact: — „*retorna, retorna fratre*“. Theophanes citează cuvintele soldatului astfel: „*torna, torna fratre!*“ Auzind soldații de dinainte acest strigăt, au crezut, că li-s'a comandat să se retragă și astfel oastea s'a retras.

Asupra caracterului românesc al acestor cuvinte rostite în „limba ținutului“ aceleia, nu mai încape nici o îndoială.

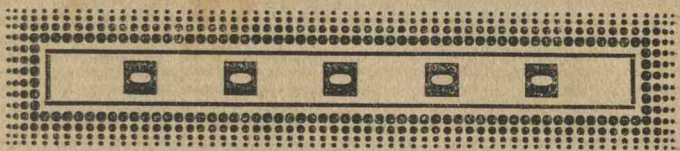
Spre încheiere mai amintim un cuvânt românesc păstrat la cronicarul bizantin *Kedrenos* (secol. XI), care povestind despre un războiu al Bizantinilor împotriva Românilor și Bulgarilor, spune, că într'una

din lupte punându-se însuș împăratul în fruntea ostașilor săi, și recunoscându-l *dușmanii* (în cazul dat : evident *Români*), aceștia au strigat: „*Vezeite* (= *vezite*), o *tzasar!*“ (= Vedeți chesarul !)

„*Vezeite*“ = „*vezite*“ este cuvântul românesc : *vedeți!*

*

Și să nu ne fie scump graiul nostru strămoșesc cu falnicul său trecut aproape bimilenar ?

Sfântul Pavel și Români.

— Religio Sancti Pauli. — Ott hagyta mint szent Pál az oláhokat.
— Bogomilii și învățăturile lor. — Urmele bogomilismului în literatura și în superstițiunile populare. — Istoria negrului de sub unghii.

Or fi avut, ce-or fi avut Români cu Sfântul Pavel. Fapt e, că odinioară țineau la el ca la sfântul cel mai de seamă al lor. Avem documente din trecut, cari confirmă acest cult deosebit al Românilor către patronul lor special Sfântul Pavel. Un Sas din Ardeal, care călătorise prin Moldova în secolul XVI., ne spune despre Români moldoveni, că ei „*colunt religionem Sancti Pauli*“, adică: „țin la legea Sfântului Pavel“. Dar avem și un document contemporan, care-și are obârșia — se 'nțelege — tot în vremurile trecute. Este vorba proverbului unguresc: ¹⁾ *ott hagyta mint Szent Pál az oláhokat*. Vorba aceasta ne arată, că — odinioară, la mare nevoie — s'or fi rugat după

¹⁾ Îl au și Sașii din Ardeal.

obiceiul lor Români de Sfântul Pavel, ca să-i scape de rău în acel ceas de cumpănă, dar cu toată rugăciunea lor, au mâncat-o nespălată. Și așa au încăput pe gura Ungurilor, cari le-au pus Românilor în nas acest eșec de credință în Sf.-ul Pavel al lor.

Chiar dacă nu am avea alte dovezi, aceste două împrejurări ne confirmă îndeajuns presupunerea, că odinioară Români au avut un cult deosebit pentru Sfântul Pavel, că au ținut la o lege chiar, pe care Sasul din secolul XVI. ne-o indică direct, ca fiind „legea Sfântului Pavel“.

Marele nostru *Hașdeu* a fost cel dintâiu, care a făcut lumină în această chestie întunecoasă, dar interesantă.²⁾

Rezultatul cercetărilor sale îl vom expune pe scurt și pe înțeles în cele următoare.

*

Pela mijlocul secolului X. a trăit în Bulgaria un călugăr, cu numele Ieremie sau *Bogomil*, care, acceptând învățăturile ereticilor maniheopavliciani din Persia, a devenit capul unei secte nouă eretice; aceasta după numele lui, s'a numit secta Bogomililor.

Toată învățătura lor se întemeiează pe un principiu *dualistic*, care se afirmă atât în concepțiile lor despre dumnezeire, cât și în cosmogonia și în morala lor. Lumea a avut dela început *doi* stăpâni, zic ei, pe Dumnezeu (principiul binelui) și pe Dracul (principiul răului). Facerea lumii s'a săvârșit prin conlucrarea amândouor principii. Și în consecvență: lumea creată are *doi* stăpâni, care își revendică fiecare câte

²⁾ V. „Cuvinte din Bătrâni“, vol. II. passim.

o parte din ea. Omul însuș este un product comun al lui Dumnezeu și al Satanei. Corpul este făcut din material dat spre acest scop de Satana, iar sufletul este dela Dumnezeu. Satana, ca principiu al răului, nu alege între mijloacele sale mârșave, ca pe om să și-l ia cu suflet cu tot. Astfel toată vieța omului trebuie să fie o luptă foarte vigilentă cu neadurmitul și vecinic pânditorul Satana: iată legea fundamentală a moralei bogomilice. In consecvență ei purtau o luptă aprigă contra poftelor trupești (domeniul Satanei), postiau 3 zile pe săptămână și îndemnau la vieță aschetică pe credincioșii lor.

Dintre toți Sfinții bisericii, ei țineau în cea mai mare cinste pe Sfântul Pavel. De aceea erezia lor vulgo se numia „legea lui Pavel“ sau „legea Pavliciană“.

Propaganda lor o desvoltau Bogomilii prin o mulțime de povestiri religioase, naive și fantastice, cari prindeau ușor rădăcini în mintea incultă a țărănilor și începură a substitui biblia. Astfel s'a desvoltat pretutindeni, unde a prins rădăcini bogomilismul, o bogată literatură poporală naivă, religioasă-fantastică, pe care, de multeori, în lipsă de învățatură religioasă temeinică, o răspândește în mod inconștient chiar și preoții bisericii dreptcredincioase.³⁾

Indeosebi între Români s'a răspândit curând și temeinic bogomilismul. Constatarea citată a Sasului din secolul XVI. este o clasică dovadă despre aceasta. O altă dovadă interesantă constituie un însemnat material literar în literatura noastră poporală, despre

³⁾ De exemplu la noi popa Grigorie din Măhacin (1580—1619).

491.054

care s'a dovedit, că este de origine bogomilică. Frumoasa noastră poezie populară „*Cucul și turturica*“, precum și *tălmăcirea numerilor* din basmele noastre, cu toată mulțimea lor de variante, nu sunt altceva, decât rămășițe fosile din legendele de propagandă ale Bogomililor.

Superstițiunile numeroase ale poporului nostru, dintre cari unele sunt de origine veche păgână, sunt în mare parte de origine bogomilică. Astfel am descoperit eu în vastul material de folclor, scăpat de nimicire prin neobositul culegător Sim. Fl. Marian, o legendă populară în legătură cu o superstiție din popor, care cuprinde în sine în nealterată originalitate *legenda cosmogonică a Bogomililor*.

Ea este publicată în opul „*Inmormântarea la Români*“ (pag. 48. sqq.) și dă explicarea populară a credinței superstițioase pentru *curățirea negrului de sub unghii* la oamenii morți.

Iată pe scurt cuprinsul ei.

La început lumea eră o apă tulbure, care plutiă ca un nor încoace și încolo. Și pe ea nu se află nici o altă ființă vie, decât Dumnezeu și Dracul. După ce umblară ei 7 ani de colo-colo pe apele întinse, zice, că Dumnezeu se obosi și trimise pe Dracul după lut în fundul apelor, ca să-și facă un pat de odihnă. Dar negăsind Dracul lut, aduse năsip. Însă până să ajungă sus, apa-i spălă năsipul din mână, încât nu-i rămaseră decât câteva fire de năsip sub unghii. Trei fire el a dat lui Dumnezeu, iar pe celelalte, și le-a păstrat pentru sine. Dumnezeu își făcù din cele 3 fire o turtiță de lut, care a slujit drept pat de odihnă

pentru amândoi. Dar zice, că Dracul umblă să peardă pe Dumnezeu, când va fi să adoarmă, ca să rămână el singur stăpân în lume. — Dumnezeu știă ce coace Dracul și se făcăă că doarme. Dracul atunci îl apucă de picior, voind să-l dea jos în apă și să-l înnece; dar în care parte trăgeă mai tare, încolo se întindeă și turta de lut mai tare, și astfel tot trăgând el, se întinse turta de lut, de se făcù din ea *pământul nostru*.

Mai târziu făcù apoi Dumnezeu din lut *pe omul cel dintâiu*, și îi spuse Dracului să facă și el. Dracul făcù din lut un om întocmai, dar înzadar îi suflă suflet, acela nu înviiă. Însă Dracul de-atunci ține una, că *trupul omului* este al său, căci el, Dracul, a fost seos năsipul din fundul apelor și a și rămas semn de-atunci, ce-l poartă tot omul: *negrul de sub unghii*. Dacă trupul omului nu ar fi proprietatea Dracului, atunci omul ar fi curat sub unghii. De câteori moare un om, Dracul se prezintă la casa mortului, ca să-i ia trupul în stăpânire. Și mai întâiu îl caută pe sub unghii, să vază dacă are semnul său. De aceea, Românii spală pe mort sub unghii cu cea mai mare grijă, ca nu cumva să rămână acolo vr'un firicel de negreață și să încapă apoi mortul pe mâna Satanei...

Din cele ce am spus în partea introductivă a acestei notițe, rezultă cu o evidență nediscutabilă, că de fapt această legendă păstrată până azi în gura poporului nostru, este de origine bogomilică.

*

Iată dar ce au de a face Românii cu Sf. Pavel. Relația aceasta își are, cum am văzut, originea sa străveche în bogomilism și constituie o pagină veche și uitată din istoria culturii neamului nostru.

Un Bulgar de pela anul 1200 despre Români.

Marele nostru istoriograf și filolog *B. P. Hașdeu* în opul său monumental „*Cuvinte din Bătrâni*“, face un comunicat foarte interesant, care merită să fie desgropat din cartea aceasta de știință și trecut în lumina cunoașterii obștești.

În arhivele Statului român se păstrează un sbornic (codice manuscris de cuprins variat) scris în limba slavă. Sbornicul acesta este o copie făcută în prima jumătate a secolului XVI. N-rul 2. din scrisele cuprinse în acest sbornic, este de origine foarte veche și Hașdeu crede, că originalul, după care s'a făcut această copie, s'a compus de un Bulgar în sec. XII—XIII., așadar pela anul 1200.

Partea aceasta din sbornic cuprinde o *descriere zoomorfică* (în chip de animale) a tuturor popoarelor cunoscute Bulgarului. De interes deosebit sunt aceste

indicări zoomorifice despre acele popoare, pe cari le cunoaște din intuiție Bulgarul; căci ele ne dau o icoană despre părerea vecinilor bulgari, formată din pășaniile vieții de toate zilele și în urma contactului lor secular cu acele popoare.

Ceeace este și mai interesant, este împrejurarea, că Bulgarul ne prezintă în șirul popoarelor sale puse la menagerie și pe *Români*. Și ca să nu încapă vr'o îndoială, că aceste caracterizări naive nu sunt zeflemele, ci serioase și obiective aprecieri ale unei naive iubiri de adevăr, scriitorul aceluia răvaș nu se codește să ne eternizeze și tipul animalic al neamului său propriu, al Bulgarului.

Iată tabloul zoomorfic, care ne interesează mai de aproape din răvașul vechiu bulgăresc:

„*Greul vulpe, Bulgarul bou, Românul pisică, Sârbul lup, Ungurul panteră*“.

Să nu-mi sară nimeni în cap, dacă spun dela început, că acest Bulgar, care a știut să dea o așa de justă apreciere a neamului său propriu: prezentându-ni-l în tipul bouului, ca pe un neam blajin, muncitor, vânjos, răbduriu și bătucit la cap, a caracterizat de minune pe Român, al cărui tip nu s'a prea schimbat mult în cei 700 de ani trecuți de atunci.

Pentruca să înțelegem această caracterizare zoomorfică a Românilor, nu avem să fixăm tipul pisicii după datele științifice ale zoologiei moderne, ci după zoologia populară universală, pe care o știă și naivul Bulgar, și în care și-a găsit și el terminii săi de comparație pentru diferitele popoare.

Să vedem dar care sunt însușirile tipice și distinctive ale pisicii în zoologia naivă a popoarelor?

Inteligența firească extraordinară, din care urmează o bine socotită, repede și precis executată acțiune și o trăinicie extraordinară. Iată tipul pisicii. Indesebi: pisica chibzuește bine înainte de ce atacă și de obicei surprinde pe adversarul său pe neașteptate; ea tace și face; se preface că e moartă, dacă altfel nu poate scăpa de peire și scapă de obicei teafără din toate primejdiile; din orice înălțime o trântești în adânc, ea cade totdeauna în picioare; pisica zgărie rău, dacă se supără și are nouă vieți, — nici un animal nu poate fi stârpit mai cu anevoie decât pisica; ea ține la locul ei de baștină: din casa în care s'a născut și a crescut nu o poți alungă; din pisică nu s'alege rob la vr'un stăpân ca din câne, și în fine e pildă de curățenie între celelalte dobitoace.

Așă a fost Românul. Bine l-a judecat Bulgarul! Și eu nu mă sfiesc să doresc, ca să dea neamul nostru și azi cât de multe dovezi, că nu și-a schimbat tipul strămoșesc și că nu arată aplecări de metamorfozare nici înspre tipul „*panterei*“, dar nici înspre cel al „*cățelușului*“.

27

Germania

Inceputurile limbei noastre literare.

(Secolul al XV-lea).

Cele mai vechi tipărituri românești. — Coresi și textele tipărite de el. — Traduceri românești din Sf. Scriptură înainte de Luther. — Wycliffe și Huss. — Hussitismul și roadele lui literare la noi. — Probe de limbă.

Când? unde? cine? între ce împrejurări a încercat mai întâiu să scrie românește la carte? Pe scurt: *Care sunt inceputurile limbei noastre literare?*

Până bine de curând se credea, că începătorul limbei scrise în carte la noi este diaconul *Coresi*, care în partea a II-a a veacului al XVI-lea (1561—1580) a tipărit în Brașov, cu cheltuiala unor mecenaji Sași, o samă de cărți sacre și bisericești, cari constituie, fără îndoială, *unele din cele mai vechi tipărituri românești.*

Venind vorba de cele mai vechi cărți *tipărite*

românește, trebuie să amintim aci, că *prima carte românească s'a tipărit*, cu cheltuiala magistratului săsesc din Sibiiu, la anul 1544 în Sibiiu și a fost un Catehism menit să răspândească între Români învățăturile lui Martin Luther. A fost o încercare izolată și a rămas fără continuare până la Coresi. Catehismul acesta erà o traducere din limba germană, făcută probabil de un preot român din jurul Sibiului.

Coresi a tipărit în românește: (Evangheliarul, Tâlcul evangheliilor și Molitvelnicul, Psaltirea și Evanghelia cu învățătură (1561—1580).

Cu toate acestea nu la Sibiiu și nu la Brașov s'a urzit începătura limbei noastre literare și mai cu samă: nu în secolul al XVI-lea.

Rămâne meritul neperitor al marelui nostru istoriograf-literar dl *Nicolae Iorga*, de-a fi dovedit, fără de orice îndoială, că *începuturile limbei noastre literare* sunt de-a se căută în *Maramurăș*, în *prima jumătate a veacului al XV-lea*,¹⁾ așadar cel puțin cu 100 de ani înainte de catehismul din Sibiiu și cu peste 120 de ani înainte de Coresi.

*

Încă mai demult bănuiau filologii noștri, că nu Coresi erà traducătorul acelor texte sacre în limba română, care se găsesc în cărțile tipărite de el la Brașov între anii 1561 și 1580. Pe de-o-parte vastitatea materialului, pe de altă parte însușirile prea arhaice și

¹⁾ *N. Iorga*: Istoria literaturii religioase a Românilor până la 1688. — București, Socec, 1904.

particularitățile dialectale ale textelor, lăsau să bănuim, că mai de demult, într'o altă parte a teritoriului locuit de Români, la tot cazul nu la Brașov și nu în Țara Românească (de unde veniă Coresi) s'au tradus cele mai multe din acele cărți bisericești, pe care Coresi, mai mult un meșter-tipograf, decât om de litere, le-a tipărit numai cu puține corecturi, adaptări și completări *după unele texte vechi* scrise cu mâna de alții înainte a lui.

Cine au fost dar acești *vechi traducători* ai scripturii la noi? Unde și când și mai cu samă *cu a cui îndemnare* s'au dedicat ei la această mare și grea lucrare?

„Cu a cui îndemnare?“ iată întrebarea, care ne îndreaptă pe calea să găsim cheia problemei.

Ca să înțelegem rostul acestei întrebări, trebuie să ținem samă de împrejurările acelor vremuri. Biserica romano-catolică nu a fost niciodată și nu este nici azi o biserică „națională“. Ea a ținut totdeauna cu o consecvență de fer la caracterul ei „universal“, „general“ după cum arată și numele ei.

Dar — ceea ce poate că nu știu toți — nici biserica răsăritului nu a fost înainte de reformațiunea lui Luther așa de „națională“, dupăcum ni-s'ar părea astăzi. Caracterul ei general se afirmă în exclusivitatea limbilor sacre, singure admise pentru păstrarea „cuvântului“. Astfel biserica romano-catolică ținând la limba latină, ca singura ei limbă sacră generală, iar biserica răsăritului admitând parte limba grecească, parte limba paleoslavă, ca singurele limbi sacre, în cari se putea păstra și roști cuvântul lui

Dumnezeu al Sfintei Scripturi, — nici una nici alta nu admitea traducerea scripturii în alte limbi, considerând așa ceva ca un fel de profanare a ei.

Marele reformator Luther a trebuit să se rupă de biserica catolică, pentruca să ducă la biruință reforma sa bisericească, a cărei teză fundamentală eră între altele tocmai: traducerea scripturii în limbile vii ale popoarelor, ca astfel isvorul viu al credinții creștine să se deschidă pentru toate sufletele însetate de adevăr. „Ca să 'nțeleagă toți“ eră lozinca reformățiunii lui Luther, cum se accentuează aceasta și în predosloviile cărților lui Coresi.

Că acest îndemn al *tipăriturilor românești* săvârșite de Coresi, a venit direct dela reformății lutherani (Sașii din Brașov), o știm din chiar acele cărți Coresiane.

Fără un astfel de *îndemn* puternic *din afară* nu i-ar fi trăsmit prin cap nici unui preot românesc, simplu, naiv, orbește supus legilor și obiceiurilor bisericii sale strămoșești, — cum au trebuit să fie toți preoții noștri pe atunci, — să facă așa una ne mai făcută: ca să *profaneze scriptura prin încercarea sa nelegiuită de a o traduce în limba vulgară românească!*

Considerații lingvistice serioase ne indicau însă o vechime de *cel puțin peste 100 de ani înaintea lui Coresi* pentru limba celor mai multe texte Coresiane. Așadar ele ne îndreptau la *vremuri, cari au premers lui Luther și reformățiunii sale.*

De unde să fi venit dar acest puternic *îndemn extern* la noi încă înainte de Luther?

Iată-ne ajunși la cheia problemei, pe care ne-a dat-o în mână d. Nic. Iorga în opul său citat.

În cele următoare vom resumă din acest op de însemnătate epocală rezultatul constatărilor d-lui Iorga.

*

Mișcarea de reformă în biserica apuseană nu a fost inițiată de Luther la începutul secolului al XVI-lea. Reformațiunea lui Luther și-a avut martirii săi înaintemergători; sângele lor a hrănit solul, din care aveă să răsară arborele vigoros al reformațiunii, fără ca biserica domnitoare să-i mai poată pune stavilă.

Încă în secolul al XIV-lea se ridicase în Anglia îndepărtată un preot învățat: Ioan Wycliffe (1324—1384), profesor la universitatea din Oxford, care învăță, că mai presus de orice învățătură și legiuire bisericască, este însuș cuvântul lui Dumnezeu, transmis nouă în sf. Scriptură. Față de acest cuvânt al Scripturii trebuie să dispară tot ce zice preoțimea, orice tâlcuire sau comentar omenesc. Tot ce nu este în sf. Scriptură, zice Wycliffe, este orânduială omenească, pe care avem s'o primim sau s'o respingem, după bunul nostru plac.

Biserica catolică l-a urmărit cu asprime pe Wycliffe pentru învățăturile sale revoluționare și, chiar după moarte, el nu a fost lăsat în pace. Conciliul general dela Constanț a decretat, ca osămintele lui să se exhumeze și să se ardă pe rug, ceea ce la anul 1427 s'a și săvârșit.

Învățăturile lui Wycliffe însă începură să prindă rădăcini și în urmă au găsit un aderent înfocat și un propovăduitor entuziast în persoana eruditului pro-

50
fesor ceh dela universitatea din Praga: Ioan Huss
(1369—1415).

Învățăturile lui Ioan Huss culminau în următoarele :

a) Sfânta Scriptură este unica și singura autoritate dogmatică în biserică; deci toți creștinii trebuie să cunoască sf. Scriptură, care trebuie tradusă în limbile popoarelor vii;

b) cuminecătura trebuie luată cu pâne și cu vin (nu numai „hostia“ fără vin);

c) titlul de episcop, închinarea la icoane și formele fixe ceremoniale ale cultului divin trebuie abrogate.

Huss a plătit cu viața învățăturile sale. Acelaș conciliu bisericesc din Constanț, care și-a răzbunat asupra cadavrului lui Wycliffe, a decretat moartea lui Huss; și el a fost ars de viu pe rug la anul 1415.

Cehii, țărani și nobili, îmbrățișară cu fanatism învățăturile lui Huss și cetele lor armate au întins propaganda hussită departe peste hotarele Boemiei. Ei năvăliră în Ungaria, pătrunseră în Cenad, Bihor și Ardeal. Mulți dintre Maghiari primiră învățătura hussită și emisarii acestora au pătruns chiar până în Moldova la confrății lor Ciangăii de pe Trotuș. De aci hussitismul se extinse până la Prut, zice d. Iorga, ba chiar și până în Bugeac. Răscoala țăranilor din Ardeal (1437) stă în legătură cu propaganda hussită.

La Sași nu a prins hussitismul, și nici la Români din Moldova, cari stăteau sub bună pază bisericească cu episcopi vigilenți în frunte. Dar a găsit teren bun

învăţătura hussită la Românii din Ungaria şi Ardeal, îndeosebi în părţile mărginaşe, unde lipsia supraveghierea binerânduită a unor episcopi tari în ortodoxie. Ea s'a putut furişă aci uşor între Români, căc Hussiţii se cuminecau ea şi Românii: cu pâne şi cu vin, ei ţineau sfaturi cu mirenii în trebile bisericesti şi desvăluiau tainele Scripturii traducându-o în limba înţeleasă de toţi a poporului de rând. Părţile, în cari s'a înrădăcinat mai tare hussitismul la noi, a fost Maramurăşul şi părţile învecinate ale Ardealului.

Iată dar *îndemnul extern*, care a pus la cale primele traduceri ale Scripturii în limba română: *hussitismul*; iată locul: *Maramurăşul şi părţile învecinate ale Ardealului*; iată timpul: *prima jumătate a secolului XV*.

Dacă primele traduceri ale Sfintei Scripturi s'au făcut: la Cehi, la Poloni şi la Maghiari (Pécsy Tamás şi Ujlaky Bálint la anul 1416) sub înrăurire hussită de hussiiţii acelor neamuri (la Cehi de însuş Ioan Huss), — tot aşa şi la noi un *hussit român, de bună samă preot, probabil în Maramurăş, a trebuit să fi fost cel dintâiu traducător în româneşte al Sfintei Scripturi*.

Din cât s'a păstrat până azi: în copii manuscrise sau în tipăriturile Coresiene, avem din acest isvor străvechiu următoarele prime traduceri făcute toate din limba slavă, în prima jumătate a secolului XV:

- a) *Psaltirea*,
- b) *Cele patru evanghelii*,
- c) *Faptele apostolilor*, şi
- d) *Diferite texte bogomilice*.

Limba acestor străvechi cărți constituie dar începuturile limbei noastre literare.

Înainte de-a sfârși, s'ar potrivi poate să reproducă vr'un fragment din aceste străvechi monumente de limbă. Dar socotesc, că dau o icoană mai complectă despre această veche limbă, despre lumea românească și despre orizontul de cunoștințe al preotului cărturar de pe atunci, dacă reproduc câteva pagini din opul citat al d-lui N. Iorga, în care dânsul încearcă citând cuvintele din textele vechi să reconstruească cercul de cunoștințe și întreg mediul sătesc, conservativ și înapoiat al traducătorului. Cuvintele citate din texte, sunt indicate în cele următoare cu litere cursive.¹⁾

„Traducătorul știe de *satu*, de *case*, ale căror stăpâni se zic *căsători*. El are *muiare*, mai rar *fomeaie*, *feciori* sau *feți* și *feate* și *semente* (rude). Casa cuprinde: *stratul*, adică patul, *scaune*, *tabla* (masa). Casa celor bogați are în față un *comarnic* (cerdac, foișor), la care se suie nu pe „scări“ sau „trepte“, ci pe *spițe*. Vinul se ține în *celariu* (pivniță). La prilejuri de *botejune* sau nuntă se dau *uspețe* de *uspetitorul* bucuros de oaspeți. Se cântă din *bucire* (buciume), din *cetere*, dar mai ales din *cimpoaie*. Agrul se lucrează cu *plugul de boi*. Pământul moștenit se zice *ocină*; acel ce-l are e *moștean*“.

„Uneltele casei sunt: *conobea*, adică căldarea de *aramă*, *sticlele*, *blidele*, *solnița* (pentru sare). *Veșmântul* e alcătuit din *cămașă* mai mult; brânelor

¹⁾ V. Nic. Iorga: op. citat pg. 33 și următ.

sunt pline de *arămi*; în picioare se poartă *călțuni*, legate cu *oajde* (curele). Femeile lucrează *măreșterguri* (= mănășterguri) de pânză la spălatul din toate zilele sau la o *lăutoare* (dela latin. lavare).

„La băsearecă i-se zice și *sfântutoare*; *preutul*, *popa*, se numește și *sfentitor*. *Vlădicii* sunt numai oameni puternici, dar se știe de *piscupi* și *episcupi*, cari sunt catolici“.

„Afară de scriptură și de rugi, omul aleargă și la *descântători*, cum sunt și *vracii* (medicii). *Adu-narea sătenilor se chiamă zbor*. La ea se fac *giudeațe* de mai marii satului, cari sunt *giudecii*; ei ascultă la *dziua tocmită în giudecătoare ca giudecători* pe oamenii ce se *pâresc* și-i pun la gloabă sau în *verigi*, în *închisoare*, în *legătură*, în *temniță*. Aci sunt și *bătrânii* și *mai marii*. *Pâritul stă între feațe*, ca să i-se vadă vina. *Judecata se zice: leage*, iar cercetarea: *întrebatul legii*. Se poate și *răzgiudecă* cineva după o *pără nouă*. Ca *despuietori* (dela latin. disponere) = dirigători mai mici peste *despusuri* stau *pârcălabii de casă și vătahii*“.

„Carte știu numai *cărtularii*, cari pot *numără scripturi* (nominare scripturas), *pentru că au urmat învățături*“.

„*Scriitorul cunoaște domni*, cari au pământul, și *voevozi*. La *războiu* se merge sub acești *voevozi*; *tabăra se chiamă gloată*; *ostașii sunt călărași și săgetători*, toți la un loc se chiamă *voinici*. *Păzește straja*. *Armă e și spata*“.

„*Din loc în loc stă câte o cetate*, în ea locuesc *cetățeni*, câte un *târg* (nu „oraș“), unde stau *târgari*.

Acolo sunt oamenii bogați numiți *nărociți*; ei dau bani cu *aslam* (camătă) și au *șerbi*, cari-i slujesc. Mai mare decât toți este *Chesarul*, *Impăratul* (e vremea lui Sigismund, regele-împărat); la *vistiarul* lui se dau *bani*, *florinții*, *florinciorii*, *filearii*, *argintul*, *ca dajde*, căci el *zeciuiaște* după *obiciuite*. Oamenii lui hotăresc „*cine e destoinic morții*“.

„Din lucrurile mai depărtate tâlcuitorul știe marea: *genunea*, unde *nută* (plutesc) cu *veantre* (pânze) *curăbiile*, *luntrice*, îndreptate cu *cârmuitoare*. Carăle cu *tarul* (povara mărfilor) merg pentru *negof* la multe *limbi striine*, oprindu-se acolo, unde *căr-mariul* (cârcimarul) dă vin de *auă* (struguri, dela latin. „uva“) păstrat în *foale* (burdufi) și *vipt* pentru *cale*“.

„Lunile se zic în forma poporală: *Priere*, *Brumar*. Sărbătorile au vechi nume latine: *Cinzecile* pentru *Rusali*“.

Din tesaurul vechiu de cuvinte strămoșești de origine latină, în mare parte dispărute sau alterate azi însemnăm următoarele:

dzeu pentru: Dumnezeu.

bucă „ *gură*.

gintul pentru: neam (lat. gens).

a numără pentru: a ceti (lat. nominare).

necătură pentru: sugrumare.

vișu pentru: trăii (lat. vixi).

ariră pentru: năsip (lat. harena).

opu pentru: nevoie (lat. opus).

meser pentru: sărac (lat. miser).

deșideratul pentru: dorința (lat. desideratum).

vîpt pentru : merinde (lat. victus).

răposătoare pentru : moarte.

spunere în sensul de : expunere.

agru pentru : pământul de cultivat.

a înpotă pentru neologismul de azi : a împută.

lânged pentru : bolnav (lat. lanquidus).

a se delungă pentru : a se 'ndepărtă.

a cure (curs) păstrat și azi în Bănat, pentru : a fugi.

*

Azi-mâne se 'mplinesc 500 de ani, de când s'au scris aceste, pentru noi scumpe cuvinte în limba noastră, ca să ne tălmăcească cuvântul lui Dumnezeu, pe care trebuiă cu „toții să-l înțeleagă!“

Ce drum lung și chinuit dela acele naive și trudnice începuturi de limbă scrisă din fundul Maramurășului până la graiul bogat, fin, colorat și melodios al lui Eminescu !...

A fost multă trudă și osteneală în urmă, dar nici munca și truda acelu necunoscut începător al limbii noastre literare nu a fost puțină ! Bine să fie cuvântată memoria lui !

Cel mai vechiu scris original românesc.

— Un răvaș de informație din 1521. — Neacșul
Lupa din Câmpulung. — Textul complet al ră-
vașului. — Protopărintele gazetarilor români.

În articolul „Începuturile limbei noastre literare“
am arătat, că scrisul românesc se începe încă în
partea I. a secolului al XV-lea și că cele dintâi
încercări de a scrie românește avem să le mul-
țămim unui preot român, probabil din Maramurăș,
care călăuzit de învățătura hussită, a tradus părți
însemnate din Sf. Scriptură în limba românească.

Cum aceste începuturi de limbă românească
scrisă au fost numai și numai traduceri din o limbă
străină, anume din limba slavă, — nu poate să fie
indiferent pentru noi, să cunoaștem și cel dintâiu
scris românesc original, un scris, care să nu fie tra-

ducere din altă limbă, ci să fie compus și redactat direct în românește.

Scrisul acesta este cu vre-o 80 de ani mai nou decât traducерile hussite din Sfânta Scriptură, dar cu 40 de ani mai vechiu decât activitatea tipografică alui Coresi.

El este din anul 1521 și este o epistolă scrisă de un Român din Muntenia către județul cetății Brașovului.¹⁾ Scriitorul se chemă Neacșul Lupa și eră negustor în Câmpulung. „El făcea negoț“ — zice dl N. Iorga — „mai ales cu pești, dar aducea și mărfuri turcești: cingători, damascuri, mătasa, bogasii, stafide și vindea pe lângă aceasta chepenegе pentru țărani“.

În urma relațiunilor sale comerciale, intrat în prietenie cu căpeteniile Sașilor din Brașov, Neacșul ținea să servească prietinelor săi Sași cu informațiuni despre mișcările din Orient, cari interesau foarte de aproape pe Sașii brașoveni, mari negustori și ei.

Un astfel de răvaș de informație este scrisoarea Neacșului Lupa, în care trimite cele mai nouе știri la Brașov despre mișcările oștirilor turcești dela țărmul Dunării.

Scrisoarea este adresată lui Hanăș Begner (Hans Benkner), județul cetății Brașovului.

Iată textul acestui răvaș bătrân:

„Ipac (= așijderea) dau știre Domnie Tale za „lucrul Turcilor, cum amu auzit eu că Impăratul

¹⁾ Vezi: Nic. Iorga, Brașovul și Români, București, 1905, pag. 281 și urm.

„au eșit den Sofia, și aimintrea nu e, și se-au dus
 „în sus pre Dunăre. Ipac să știi Domniia Ta că
 „au venit un om dela Nicopoe, de mie me-au spus
 „că au văzut cu ochii loi (sic) că au trecut ceale
 „corabii ce știi și Domniia Ta pre Dunăre în sus.
 „Ipac să știi că bagă den tote orașele câte 50 de
 „omin(i), să fie în ajutor în corabii. Ipac să știi
 „cumu se-au prinsu nește meșter(i) den Țarigrad
 „cum voru treace aceale corabii la locul cela strimtul
 „ce știi și Domniia Ta. Ipac spui Domnie Tale de
 „lucrul lu Mahametbeg, cum amu auzit de boiari ce
 „sântu megiaș și de genere-miu Negre cumu i-au
 „dat Impăratul slobozie lu Mahametbeg cum, pre
 „io (= unde) i va fi voia pren Țeara-Rumânească,
 „iară elu să treacă. Ipac, să știi Domniia Ta că
 „are frică mare și Băsărabu de acel lotru de Ma-
 „hametbeg, mai vărtos de Domniele Vostre. Ipac
 „spui Domnie Tale ca mai marele miu, de ce-amu
 „înțeleș și eu, eu spui Domnie Tale; iară Domniia
 „Ta ești înțeleptu; și aceaste cuvinte să ții Dom-
 „niia Ta la tine, să nu știe umin(i) mulți. Și
 „Domniele Vostre să vă păziți cum știți mai
 „bine. I bg. te veslyt (= și Dumnezeu să te
 „bucure)“.

*

Neacșul Lupa! Unul dintre pușinii negustori după timpuri, al căror nume s'a păstrat până azi. El are un loc de cinste în cartea neamului, ca unul care a scris întâia scrisoare românească, cunoscută până azi, și care pare a fi avut primul birou de corespondență și de informațiune la Români. Și în privința

aceasta trebuie să-l cinstim cu toții, ca pe protopărintele gazetarilor Români.

Zic, să-l cinstim, — căci știrile și informațiile date de el, erau de bună samă mai exacte și mai adevărate, decât cele ale multor pseudogazetari din zilele noastre.

Românii și începuturile scrisului cu litere latine.

„Slovele“ și „literele“ la noi. — Scrierea la noi este de origine română. — Tainele unei scoarțe de piele. — O carte calvino-română tipărită cu litere latine la an. 1570—73. — Luca Stroici și Hieronymus Megiser. — In der chinischen Sprach. — „Tatăl nostru“ cu litere latine în 2 cărți tipărite la 1592 și 1597. —

Azi scriem cu toții cu litere latine. Cel din urmă adăpost al literilor cirile (slove), cu cari scriam odinioară, au mai rămas bisericile noastre, conservatoare dela fire, cum și trebuie să fie. Dar chiar și în biserici a început să-și facă calea litera latină și să fugărească slovele bătrânești și din acest ultim adăpost al lor.

De când or fi intrat „slovele“ în cartea românească? Știut-am noi serie și înaintea lor? Dela cine am învățat arta scrierei? Care e scrisul ro-

mânesc cel mai vechiu făcut cu litere latine și păstrat până azi?

Vom căuta să răspundem la aceste întrebări în cele următoare.

*

Principele Dimitrie Cantemir (1673 — 1723), învățatul Domn al Moldovei în vestita sa carte: „*Descriptio Moldaviae*“ se ocupă într'un capitol deosebit (este capitolul V. din Partea III., cu care se încheie cartea) cu: „Literile Moldovenești“, adică cu grafia românească a cărților din Moldova. Aci eruditul scriitor afirmă categoric, că: „mai înainte de Conciliul ecumenic din Florența (an. 1439) Moldovenii au scris cu litere latine“... „Dupăce însă Metropolitanul Moldovei“, — continuă Cantemir, — „amers la acel Conciliu și acolo s'a dat pe partea Latinilor, succesorul său: Theoctist..., bulgar de origine, ca să stârpească tot aluatul Latinilor din biserică moldoveană,... a îndrumat pe Domnul Alexandru cel Bun,... ca să scoată și literile latine din toate scrierile și cărțile și să introducă în locul lor pe cele slave“.

Că pe ce și-a întemeiat Cantemir aceasta afirmațiune hotărîtă, nu putem ști. El nu ne-o spune și nu avem nici o confirmare contemporană în chestie. Avut-a Cantemir dovezi documentale? A cetit undeva un comunicat de acest fel? Unde? La cine? Sau, că ne-a păstrat aici o tradiție din bătrâni auzită dela moși-strămoși? Sau, că el însuș — per analogiam — a presupus, că așa trebuie să fi fost? Iată tot atâtea întrebări, la cari nu putem da răspuns.

Literile slave, — numite „cirile“, zice-se, după născocitorul lor, călugărul Ciril propovăduitorul creștinismului la Slavi (mort la 868), — datează de pe la mijlocul secolului al IX-lea d. Hr. Lăsând acum la o parte chestiunea timpului când s'au introdus literile cirile la noi, — fie, că ele s'au introdus la Români în epoca propagandei creștine la Slavi (partea a doua a sec. IX), fie în timpul împărăției româno-bulgare (partea primă a sec. XIII) sau în secolul XV, cum afirmă Cantemir,¹⁾ — ajungem la întrebarea ce ne privește mai deaproape: *cum au scris Românii înainte de introducerea grafiei cirile? N'au dat ei uitării meșteșugul scrisului, moștenit deodată cu limba dela Romani?*

Dacă e să fim scrupuloși în răspunsul nostru la aceste întrebări — în lipsa de documente contemporane străvechi — trebuie să recunoaștem, că nu putem ști azi, care a fost grafia veche românească, pe care a înlocuit-o mai târziu cea cirilă.

Fost-a grafia cu caractere latine? sau poate cea grecească? sau fost-a o grafie primitivă proprie, tieluită din nevoie de Români în epoca cumplită a năvălirilor barbare din materialul strămoșesc al grafiei latine (ale cărei urme s'au păstrat poate până azi în „răbojii“, „răbușul“ sau „răvașul“ bătrânesc al țăranilor noștri)?.. Nu știm.

Dar un lucru pare a fi mai presus de orice

¹⁾ D. Ioan Bogdan afirmă, că literile cirile le-am împrumutat noi Românii dela Bulgari în secolul XIV, sau cel mult la sfârșitul secolului XIII; la nici un caz înainte de acest termin. — (V. în Omagiu lui Titu Maiorescu, pg. 578 sqq.)

îndoială : păstrarea continuității neîntrerupte în deprinderea „scrierii“, moștenite dela Romani, deodată cu limba noastră. Cu alte cuvinte : Românii nu au încetat să „scrie“ niciodată în tot timpul de când s'au închegat ca neam deosebit, de obârșie romană, și deci nu au învățat arta scrierii ulterior dela popoare străine, ci au moștenit-o din casa părintească : dela Romani.

De unde putem să știm noi aceasta ?

Din păstrarea terminologiei latine a „scrierei“ în limba poporului românesc. Terminul fundamental păstrat la noi este verbul : „a scrie“ dela latinescul „scribere“, cu numeroasele sale derivate : *scriptură*, *scrisoare*, *scriitor*, *scris*, lângă cari se mai adaugă cuvintele în raport cu scrisul : *peană*, *carte* și *hârtie* (lat. : *penna* și *charta*). Păstrarea în limba noastră a cuvântului „a scrie“ este cea mai elocventă dovadă, că scrisul l-am moștenit dela Romani, și că l-am practicat — într'o formă oarecare — *totdeauna* ; căci dacă l-am fi uitat vr'odată prin cele veacuri de răstăriște, — trebuia deodată cu primele lecții de scris primite dela un *neam străin*, să primim în limba noastră și terminul specific străin, care determină acțiunea scrisului în limba aceea *străină*. Dacă Grecii ne-ar fi învățat — ceeace am fi uitat prin veacuri — să scriem, — am zice azi „a grafe“ și nu „a scrie“ ; dacă Slavii ne-ar fi învățat, am zice azi „a pisă“ și nu „a scrie“ ; dela Unguri am avea un termin ca „a irui“, dela Nemți „a șraibe“, sau nu știm cum, dar nicidecum : „a scrie“.

Introducerea — sau dacă vreți, fie și — reintroducerea grafiei latine s'a început în mod *sistematic* și cu *aparatus științific* la noi în anul 1780 prin celebra gramatică a limbei românești: „*Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae, composita ab Sam. Klein de Saad...*, locupletata vero et in hunc ordinem redacta a *G. G. Sincai*“... apărută la Viena în anul amintit. Dar încercări de a scrie românește *cu litere latine* s'au făcut ici-colo, din îndemnuri diferite, și mai înainte de data aceasta.

Voim să însemnăm aci numai cele mai vechi încercări de acest fel cunoscute până acum.

Cel mai vechiu text românesc scris cu litere latine s'a descoperit chiar în anul acesta. Și fiindcă 1912 textul este o parte din o carte întreagă românească *tipărită* (până acum absolut necunoscută), el constituie *prima tipăritură românească cu litere latine.*

Sunt cu totul 8 pagini, pe cari le-a descoperit d-l Dr. Hiador Sztropszky, custode la muzeul național din Budapesta, în scoarța de piele a unei cărți tipărite la 1516 și compactate la 1601. Compactorul în loc de lemn sau carton a umplut învălitoarea de piele a scoarței, în care a legat cartea, cu foi de hârtie tipărită din diferite cărți vechi. Intre aceste hârtii s'au găsit și acele 8 pagini, un fragment dintr'o carte calvino-românească de psalmi și cântări religioase calvinești, traduse din limba maghiară ¹⁾ în limba românească și tipărite *cu litere latine.*

D-nii Sztropszky și Alexies publicând într'un op

¹⁾ După cartea de cântări calvinești a lui Szegedi Gergely.

special¹⁾ acest fragment, ajung la concluzia, că el este o parte din o carte de psalmi și alte cântări religioase calvinești, traduse românește probabil de episcopul calvin-român *Mihail Tordoși*, unul dintre traducătorii Paliei dela Orăștie din anul 1581, și tipărită cu litere latine între anii **1570 — 1573** la **Oradea-mare** în tipografia lui *Rudolf Hoffhalter*.

Titlul indicat ungurește la fiecare cântare, precum și limba și îndeosebi ortografia invederează originea maghiară a cărții.

Reproducem în cele următoare unul din cântecele cuprinse în cele 8 pagini, întocmai după original :

II Ember, emleközzel à szomo. etc.

1. Omé²⁾ pomeneste te deszpre cza³⁾ morte triszte : pomeneste te deszpre czaszul a morciey tale : Pomeneste te om christinu ke uey akmușsu⁴⁾ muri.

2. Hommu sze szkimbe kassi flore campuluy : Deminatza enfloreste iare szara ia szaka : Pomeneste te om christinu, ke uey akmușsu mury.

3. Deszpuyat ai uenit den trupulu mani ta : den pament ieszt iare en pament ákmusu te uey⁵⁾ szkimba : pomeneste te om : etc.

¹⁾ Szegedi Gergely énekeskönyve XVI. századbeli román fordításban, Budapest, 1911.

²⁾ = omule.

³⁾ = cea. — Pentru ortografia textului notăm : sz = s ; cz = c(e), c(i) ; c = ț ; ss = ș ; v se înseamnă mai totdeauna cu u.

⁴⁾ = acuș.

⁵⁾ = vei.

4. Nime aczeyă nu sti iunde y va sti¹⁾ sze more, nicze czaszul nitze timpul, nime nu pote sti: pom:

5. Ensze ua preuegiatz,²⁾ kum au Christus noue szyz: ke noy nu stim sze³⁾ deminatza au szara ua ueny: Pomeneste te:

6. Christus ieste uiatza, iel uy fi szkulatura: czine astepte den credente iel, nu szsze va russina. Pome:

7. Deszpre aczeste ome zeu ka te pomeneste: astepte uezszel pre morte ta fiul lu domnezeu: Pomeneste te om crestinu ke uey akmussu mury.

*

Tot în secolul XVI. s'au mai făcut și alte încercări de a scrie românește cu litere latine.

Luca Stroici, fost mare logofăt în Moldova, ne-a lăsat o iscălitură de a sa din anul 1580 făcută cu litere latine, iar pe la anul 1593 a scris — tot el — „Tatăl nostru“, întreg, cu litere latine.

Dar încă înaintea amintitului „Tatăl nostru“ a lui Luca Stroici s'a mai găsit aceeaș rugăciune⁴⁾ tipărită cu litere latine la anul 1592 în Frankfurt într'o colecțiune de specimene din 40 de limbi diferite, publicate de Hieronymus Megiser din Stuttgart. Cartea aceasta rară are titlul: „Specimen XL diversarum, atque inter se differentium, linguarum et dialectorum,

1) = fi (eroare de tipar).

2) = vă priveghiați.

3) = dacă.

4) Vezi L. Șăineanu, Istoria Filologiei române, București, 1892, pg. 8.

a diversis auctoribus collectarum, quibus oratio dominica¹⁾ est expressa“.

Are haz, că textul românesc al rugăciunii domnești (nrul 31 în cartea lui Megiser) este publicat de Megiser cu titlul: „*In der chinschen Sprach*“, adică: în limba chinezească!...

„Tatăl nostru“ scris cu litere latine de *Luca Stroici* s'a publicat în Cracovia la anul 1597 într'o colecție a legilor polone de *Stanislau Sarnicki*.

Vom reproduce aci aceste două vechi documente de limbă românească scrise cu litere latine:

Tatăl nostru.

H. Megiser (1592).

„Tatal nostru, cine esti in ceriu,
Sfinciaskase numele teu,
Se vie imparacia ta,
Su (și) se fie voja ta, cum in ceriu asa pre pomuntu,
Puine noa de tote zilele, de-ne noa astazi,
Su ne jerta gresalele nostre, cum su noi jertam a
[gresitilor nostri,
Su nu ne duce pre noi in kale de ispitra (sic!)
Su ne mantujaste pre noi de reu, Amen“.

*

Sarnicki-Stroici (1597).

„Parintele nostru ce esti in ceriu,
swinçaskese numele teu:

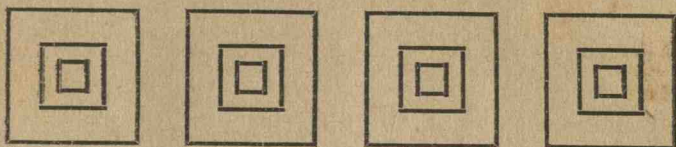
¹⁾ = rugăciunea Domnească = „Tatăl nostru“.

se vie inpereția ta,
 se fie voia ta, komu ie in ceru assa ssi pre pemintu.
 Penia noastre seșioase de noai astedei.

Ssi iarte noae detoriile noastre, cum ssi noi lessem
 [detorniczilor nostri.

Si nu aduceze pre noi in ispite,
 Ce ne mentuiaste de fitlanul. Ke ie a ta inpereția
 ssi putara ssi cinstia in vezzij vezzilor. Amen“.

Cetitorul poate singur să facă comparația, atât în privința limbei, cât și a ortografiei textelor. Observăm numai pentru orientarea celor ce se interesează de astfel de chestii, că Megiser urmează o accepție fonetică *latino-germană* pentru literele latine, iar Stroici-Sarnicki se iau mai mult după ortografia *polonă*, în care de ex. sunetul „ei“ (ung. „cs“) se redă cu „cz“.

Chestiunea originii Românilor la cronicarii noștri cei mai vechi.

Istoriografia mai nouă și dl V. Pârvan. — Roman și Vlahata și Formos papa, cea mai veche tradiție despre originea noastră romană. — Gr. Ureche. — Adnotatorii lui Ureche. — Miron Costin. — Nicolae Costin. — Const. Cantacuzino. — Principele Dim. Cantemir. — Credința străbună un adevăr istoric. —

Originea noastră romană și continuitatea Românilor în Dacia Traiană! Această dogmă a părinților și moșilor noștri, începuse să se clatine în lumina cercetărilor științifice din partea a II-a a secolului trecut. Tot mai mult istoriografii începură să-și impună rezerve față cu vechia noastră tradiție și credință. Și în locul originii romane, ei începeau să vază Traci în noi și patria mamă, în care ne-am plămădit, o căutau nu dincoaci de Dunăre, ci mai mult dincolo de Dunăre, în Moesia. Ni-se smulgea

astfel din suflet o tradiție, o credință, un titlu de noblete, un isvor nesecat de mândrie.

Operația dureroasă se făcea cu bunăcredință și în numele sfânt al științei. Ni eră greu la suflet, dar nu aveam ce face. Adevărul nu are inimă.

Și în aceste vremi de diminuție sufletească, iată apare o carte, scrisă de un bărbat cu o pregătire unică pe acest teren, o carte, ca metod și ca orizont științific de importanță ce trece peste hotarele limbei în care s'a scris, o carte, în care cu argumente epigrafice, arheologice și filologice, se întemeiază din nou ca adevăr istoric crezul nostru de odinioară: originea romană și continuitatea Românilor în Dacia lui Traian. Cartea aceasta de însemnătate epocală în literatura noastră istorică, are titlul: „*Contribuții epigrafice la istoria creștinismului Daco-Roman*“; ea a apărut la București (Socec) 1911 și are de autor pe dl *Vasile Pârvan*, tinărul profesor de arheologie și epigrafie la universitatea din București și directorul muzeului arheologic tot acolo.

Citez aci concluzia finală, cu care se sfârșește această minunată carte :

„În adevăr, terminologia noastră creștină, împreună cu anume alte cuvinte, profane, ale limbei noastre, ne învață, că *nu numai noi nu suntem veniți* ca creștini din Sud, dar anume forme ale creștinismului și ale vorbirei noastre latine *nici nu s'au putut alcătui în Sud*; „biserica“, „sărbătoare“, „lună“, „pământ“, „țară“ și alt., sunt astfel de documente, cari împreună cu monumentele vechi creștine din Drobeta, ne *dovedesc, cred definitiv, că*

„Romanismul și creștinismul nostru sunt născute și crescute, în chip firesc: încet și trainic, în Dacia lui Traian, și nu sunt deabia mai târziu „immigrate“ din alte ținuturi“... „...n'au pierit coloniștii lui Traian, ci au dăinuit și s'au înmulțit, colonizând toate țările până la Tisa și Mare și isvoarele Nistrului: pentru că Dunărea n'a fost niciodată un dușman hain, care să despartă pe frați, ci a fost un prieten bun, care i-a unit“.

Iată dar, că cercetările cele mai nouă confirmă pe deplin, ceea ce crezuseră părinții noștri, ceea ce fusese o tradiție sacră în sufletele noastre.

Este deci de actualitate întrebarea: De când această tradiție, acest crez în istoriografia noastră? Ce zic cei dintâi cronicari români despre ființa noastră în aceste locuri, despre originea noastră și a limbei noastre?...

* * *

Cele mai vechi însemnări istorice la noi Românii, sunt acele anale vechi, cari s'au alcătuit de călugări anonimi în mănăstirile mai mari din Moldova, îndeosebi la Putna, începând cu secolul al XV-lea; ele erau scrise în limba slavă și indicau în ordine cronologică evenimentele mai însemnate din istoria Moldovei.

Între aceste scrieri istorice redactate în limba slavă și publicate în original și în traducere românească de dl Ioan Bogdan la 1891, este una, cunoscută sub titlul „Cronica anonimă“.

În această cronică veche, scrisă la începutul secolului XVI., — încurând după moartea lui Ștefan

cel Mare (1504) — s'a notat la noi *prima amintire a originii noastre romane*. Ea nu e scoasă din nici o carte, nici nu pare a fi fost copiată din vr'o cronică anterioară, ci este o tradiție orală, păstrată la Români moldoveni.

Tradiția aceasta, ca toate tradițiile istorice din popor, are un simbur istoric, pe care a încercat să-l pună în lumină cu multă sagacitate dl D. Oneiul,¹⁾ dar totodată e garnisită cu toate caracteristicile naivității poporului.

O reproducem aci în resumatul d-lui D. Oneiul.

„Doi frați creștini, *Roman și Vlachata*, fugind de goana ereticilor asupra creștinilor, au venit la locul ce se chiamă *Vechiul Râm* (= Roma) și și-au zidit o cetate, după numele lor *Roman* și au trăit acolo, ei și neamul lor, până când *Formos papa* au trecut dela pravoslavie (= ortodoxie) la lătinie. După despărțirea legii lui Hristos, *Latinii* și-au zidit o nouă cetate și i-au pus numele *Noul Râm*; iar *Râmlenii*²⁾ vechi n'au voit să treacă la lătinie, și de atunci ei au fost mereu în luptă cu Latinii până în domnia lui Vladislav, craiul unguresc. În zilele lui *Vladislav*³⁾ năvălind Tătarii în Țara Ungurească, eraiul au trimes la Râm, la împăratul și la papa și la *Râmlenii vechi* să-i vie în ajutor. Atunci s'au unit *Râmlenii* noi cu *Râmlenii vechi* și au venit în

¹⁾ Papa Formosus în tradiția noastră istorică, — articol publicat în volumul: Omagiu lui T. Maiorescu, București, 1900, pg. 620 sqq.

²⁾ *Râmlenii* = Roman.

³⁾ = Laslău, craiul adnotatorilor lui Gr. Ureche. — Vezi mai jos.

„ajutor craiului Vladislav. Iar *Râmleii noi* au sfătuit „în taină pe craiul Vladislav să trimeată pe Râm-
 „lenii *vechi* înaintea tuturor celorlalți oameni împo-
 „triva Tătarilor, că doară vor perî cu toții (= Râm-
 „lenii vechi) în luptă. Și s’au dat apoi luptă mare
 „între Vladislav craiul unguresc și între Tătari; și
 „mai întâiu de toți au intrat în luptă Râmleii vechi,
 „după ei Ungurii și Râmleii cei de legea lătinească,
 „și au bătut pe Tătari mai întâiu Râmleii vechi,
 „apoi Ungurii și Râmleii noi. Vladislav craiul foarte
 „s’au bucurat de această biruință, iar pe *Râmleii*
 „*vechi i-au cinstit* și miluit foarte pentru vitejia lor;
 „și le-au descoperit lor viclenia Râmleilor noi și
 „*i-au chemat în țeara lui*, ca să nu se mai întoarcă
 „la Râm și să piară de mâna Râmleilor noi. El
 „*le-au dat lor pământ în Maramurăș*, între apele
 „Moreșului și Tisei, locul ce se chiamă Criș și așa
 „*s’au așezat acolo Râmleii de trăiesc până astăzi*“.

Din această povestire bizară, se poate vedeà clar, că „*Râmleii vechi*“ sunt Românii, cari *dela Roma* au venit de s’au așezat pe acele locuri, din cari apoi s’a descălecat Moldova prin Dragoș. Povestea cu frații „Roman și Vlachata“ este o etimologizare poporală, tocmai ca și legenda Romanilor despre „Romulus și Remus“ și a maghiarilor despre „Humor și Mogor“.

Di Oneiul în articolul citat arată, că amintirea despre „*Formos papa*“ este o reminiscență istorică de pe timpul lui Boris, țarul bulgăresc, care a primit creștinismul (852—888) și care a voit să treacă cu poporul său sub patriarhia papală a Romei, cerându-și

de patriarh bulgăresc pe episcopul Formosus, acelaș, care a ajuns mai târziu papă: Formosus.¹⁾ Neîmplinindu-i-se cererea, Boris s'a supus patriarhiei din Constantinopol. Acest conflict între „pravoslavie“ și între „lătinie“ pare a fi simburile istoric al tradițiunii cu „*Formos papa*“. În conflictul acesta și-au avut, firește, și Românii numeroși din împărăția bulgară (din sus și din jos de Dunăre) partea lor, ceea ce explică amintirea păstrată la urmași din neam în neam.

*

Cel mai vechiu cronicar, care își scrie cronica sa *românește* și al cărui nume ni-s'a păstrat, este *călugărul Moxalie*, care la anul 1620 scrie o cronică: „*De începutul lumii de'ntâiu*“, un fel de istorie universală, (după un model bizantin), începând cu facerea lumii și continuând cu povestirea evenimentelor istorice până la 1489. În această carte chestia originii noastre nu este atinsă. Capitlul, care tractează despre marele împărat Traian, este unul dintre cele mai scurte capitule ale cărții, care de altfel este destul de voluminoasă.

*

Primul dintre cronicarii noștri din sec. XVII., care amintește în treacăt despre chestia originii și a limbei noastre, este cronicarul moldovean *Grigorie Ureche* (1590—1647).

Grig. Ureche scrie cronica Moldovei începând cu Dragoș-Vodă (1359) și până la a doua domnie a lui Aron-Vodă (1594). Dar înainte de ce-și începe cronica sa, el ține să spună ceva și pentru vremurile

¹⁾ *Singurul* cu acest nume între papii Romei. — Op. citat.

mai vechi. Astfel după predoslovia (prefața) cronicii, el ne dă un capitlu deosebit sub titlul: „*Pentru descălecatul țării Moldovei*“.

El zice, că țările românești s'au numit odinioară cu numele colectiv de „Flakia“, după numele unui beliduce roman Flacc(us), care s'ar fi răsboit cu Schiții în aceste locuri. Din Flakia „schimbându-se și schimosindu-se numele“ s'a făcut „Vlachia“ (Valachia = Muntenia).

De împăratul Traian, amintește, că a trecut „pre aice“, și a rămas în urmă *țara pustie* mai multe sute de ani până la descălecare (= întemeierea, colonizarea) a doua prin „o samă de feciori de Domni „den domniile ce au fost pre acele vremi la Rom (= Roma) și cu oamenii lor den Maramureș“.

În privința limbei noastre Ureche zice (tot acolo): „*Așijderea și limba, sau graiul nostru, den multe „limbi este făcut; și ne este amestecat graiul nostru „cu al vecinilor de pen prejur, măcar că dela Rom (= Roma) ne tragem, și cu a lor cuvinte ne-i „amestecat graiul*“.

Ca exemple pentru originea latină a limbei noastre, Ureche citează cuvintele: *pâne* (lat. panis), *carne* (lat. caro), *găină* (lat. galina), *muiere* (lat. mulier), *femeiă* (lat. femina), *al nostru* (lat. noster).

Din scrisul vornicului Ureche se vede, că el aveâ convingerea: a) că *noi suntem de origine romană*, b) că *limba noastră are la temelie sa graiul vechiului popor roman*, — și că c) după era romană Țara Moldovei a rămas pustie, adecă fără locuitori, mai multe sute de ani.

Pentru înțelegerea celor următoare, — trebuie să amintim aci pe scurt, că acest capitolul introductiv al cronicii lui Ureche, a fost adnotat ulterior de *Eustratie logofătul* și în urma acestuia de *Simeon dascălul* și *Mizail călugărul*.

Iată ce se zice (între altele) în aceste adnotațiuni ciudate în chestia originii Românilor.

Zice, că pe timpul craiului unguresc Laslău, s'au sporit tare Tătarii, cari pe vremurile acele locuiau în Moldova, și amenințând ei Ardealul, craiul Laslău a cerut ajutor împotriva lor dela chiar Împăratul Romei. Iar acesta, fiindcă jurase să nu pedepsească pe nimeni cu moarte, aveà toate temnițele pline de tot felul de hoți și ne mai știind ce să facă cu ei, îi dăruie pe toți lui Laslău, ca să-i ducă împotriva Tătarilor, cu condiția, ca să nu-i mai aducă înapoi. Cu „acel agiutor tâlhăresc dela Împăratul Romului“ Laslău Craiu „au silit la Țara Ungurească; și de aci, „pre câșlegile Crăciunului, cu toată puterea sa s'au apucat de Tătari a-i batere și a-i gonire, de au trecut „muntele în ceastă țeară prela Rodna“. Tâlharii biruitori au fost așezați în Maramurăș, de unde „mai „apoi după multă vreme“ prin niște „fi de domni“, cari „au tras pre ai sei dela Maramoruș și pre alții „au îndemnat de au venit“ — s'a descălecat „de aldoile rând“ Țara Moldovei.

De unde or fi seos adnotatorii lui Ureche aceste minunății cu tâlharii dela Rom, — nu putem ști.

După acești adnotatori ignoranți, ajungem la marele cronicar al Moldovei: *Miron Costin* (1633 — 1691).

Miron Costin era un bărbat de o cultură bine temeluită. El învățase școală în Polonia. Știe perfect latinește și leșește și cetise cu luare aminte și cu judecată luminată tot ce scriseseră Polonii în materie de istorie și îndeosebi tot ce putea arunca o dără de lumină asupra trecutului Moldovei. Tot așa de bine cunoștea M. Costin și literatura istorică ungurească și în consemnarea bibliografică a autorilor utilizați de el, vedem între alții pe: ungurul Bonfiniu, pe sasul Topeltin și pe Polonii: Dlugos, Cromer, Stricovski, Piasinski, Paskovski și Bielski.

Pe Miron Costin îl supără informația greșită a lui Gr. Ureche, care ne derivă dela „hatmanul“ *Flacc* și îl revoltă născocirea temerară și proastă a adnotatorilor lui Ureche, cari credeau că ne tragem dela niște „tâlhari“. Ocară aceasta nu putea s'o lase pe noi. Trebuie să facă lumină în această chestiune.

Și astfel ajunge Miron Costin să scrie *cea dintâi monografie istorică la noi despre originea Românilor*. Titlul acestei opere este: „*Cartea pentru des-călecatul de'ntâiu a Țării Moldovei și neamului moldovenesc de Miron Costin*, carele au fost logofăt „mare în Moldova“.

Părerile lui Miron Costin, bazate pe scrierile istorice konzultate de el cu pricepere și cu judecată critică, le putem resumă pe scurt în cele următoare.

a) Vornicul Gr. Ureche greșește în cronica sa, când, urmând pe istoricul Enea Silvie, afirmă, că

Românii dela consulul Flaccus își trag originea, căci dacă ar fi așa, atunci și Italienii tot dela acest Flaccus ar trebui să se tragă — o absurditate, — căci numele nostru de Vlah, Oláh și Wallach este identic cu numele dat Italienilor: Vloh, Olasz și Wälsch.

b) Dar pe când greșala lui Ureche se explică prin puțină lui orientare istorică și se poate scuza, Miron Costin consideră pe cei 3 adnotatori ai lui Ureche direct de criminali, cari „scornind basna“ despre tâlharii din temnițele Romei au adus „ocară vecinică unui neam“. Cităm aci din interesanta pre-doslovie (= prefață) a monografiei lui M. Costin, următorul aliniat înduioșitor de frumos în chestia „basnei“ ce au „scornit“ cei 3 adnotatori:

„Eu, iubite cetitorule, nicăire n'am aflat, neci „la un istoric, neci Latin, neci Leah, neci Ungur, — „și în viața mea, Dumnezeu știe cu ce dragoste eram „pururea la istorie, iată că și până la această vrâstă! „— iar de aceste basne ce au scris ei, să deeseama „ei și de această ocară. *Și neci este șagă* (=glumă) „a scrie ocară vecinică unui neam, norod (=popor); „că scrisoarea este vecinică; și când ocărîm întru „vre-o zi pre cineva, este cu greu a răbdă, dară „încă și în veci?... Eu voiu da seama de ale mele „câte scriu!“

c) M. Costin combate pe istoriograful polon Ian Zamoski, care afirmă, că noi nu suntem de origine romană, ci urmașii unor Daci, cari „au apucat limba romlencească (=latină)“ dela „slujitorii de pază“ lăsați de Traian în Dacia. Noi suntem, după M. Costin *descendenții coloniștilor romani aduși de Împăratul*

Traian din Italia în Dacia, după înfrângerea Dacilor. Iată chiar cuvintele lui M. Costin:

„Câtă țară au și rămas pe loc, prostimea, țeranii,¹⁾ toată au scos-o Traian de pre aceste locuri peste munții, care despart Țeara Ungurească despre noi; iar aice au adus, în țerile aceste, Țeara Muntenească și Țeara Moldovei, până la Dunăre, până subt munți și până în Marea Neagră, și dela apa Nistrului până iară subt munți, tot Romleni și mai mulți oșteni, precum zic ei „Colonia Romana“, adecă „descălecarea Romului“; și așa este „descălecatul cel de'ntâiu acestor țări cu Romlenii“.

d) Atât Moldovenii, cât și Muntenii și Românii ardeleni sunt un singur neam, căruia i-s'au dat diferite numiri după vremuri, dar al cărui nume strămoșesc, unul și obștesc este: *Român*. Cităm: „*acel carele este vechiu nume, stă întemeiat și înrădăcinat rămâne Români*, cum vedem: că măcar „că ne răspundem acum „moldoveni“, iar (= totuș) „nu întrebăm: „știi moldovinește?“, ei „știi românește?“ adecă: *Râmlenește*, „scis romanice?“ „pre limba latinească. Stă dar numele cel vechiu ca un temeiu neclătit, deși adaog ori vremile îndelungate ori că străinii adaog și alte numiri; iar cel ce este rădăcină nu se mută; și așa este și acestor țări, adecă țerii noastre Moldovii și țerei Muntenești, numele cel drept de moșie este *Român*, cum se răspund și acum cei din Țeara Ungurească, și Muntenii în țeara lor scriu și răspund cu graiu: „Țeara Românească“.

¹⁾ E vorba de poporul biruit al Dacilor.

e) Precum neamul nostru dela Romani se trage, „așà și graiul tot de la Romleni este isvorit“, zice Miron Costin, numai că s'a mai stricat prin veacuri, schimbându-se și amestecându-se cu elemente slave, dacice și altele.

f) În ce privește *continuitatea* noastră în Dacia colonizată cu Romani de cătră Împăratul Traian, M. Costin urmând pe Bonfiniu, zice, că coloniștii lui Traian au rămas în Dacia proprie până în vremea lui Atila (așadar: dela 103 până la 401, adecă timp de 298 de ani), când au ieșit în țările învecinate (Maramurăș, Țara Oltului, Dobrogea) și astfel Moldova și Muntenia au stat pustii mai mult de 600 de ani până la descălecarea lui Dragoș din Maramurăș, pe vremea lui Laslău Craiu al Ungariei (pela 1080 d. Hr.). *Astfel dar M. Costin admite o deplasare oarecare a Românilor din locurile lor strămoșești, adecă nu susține o continuitate desăvârșită și generală a Românilor pe toată întinderea Daciei romane.*

*

A doua monografie istorică despre originea Românilor o avem dela fiul marelui Miron Costin, dela logofătul *Nicolae Costin* (1660—1712). Cartea lui Nicolae Costin are acelaș titlu, ca și Monografia tatălui său. Este mult mai voluminoasă decât opul părintesc, mai încărcată cu citațiuni, dar cu mult mai confuză și lipsită de judecata limpede și de orientarea critică a tătâne-său.¹⁾ În esență nu spune altceva, decât ce-a spus mai la 'nțeleș și mai pe

¹⁾ V. Nic. Iorga, Ist. Literat. Rom. în sec. XVIII., vol. I., pg. 78, sqq.

scurt Costin-tatăl, doar că corectează opinia tatălui său despre descălecatul al doilea al Moldovei, arătând că s'a petrecut în secolul XIV., nu în al XI-lea.

*

Un cronicar muntenesc, eruditul stolnic *Constantin Cantacuzino* tratează și el, probabil în ultimii ani ai secolului XVII., chestiunea originii Românilor.

El (născut pe la 1650, mort la 1716) făcuse studii la Roma, la Viena, în Veneția, în Varșovia și în alte țări din apus și știe bine grecește, latinește și italienește, probabil și leșește. „Eră un om foarte învâțat, care posedă întinse mijloace de informație“, „superioare acelor pe care le-a avut Miron Costin și chiar fiul său“, zice dl Iorga. Cronica lui are titlul: „*Istoriia Țării-Rumânești*“. Se începe cu *Dacii* și ajunge până pe vremurile lui Atila, tractează deci indeosebi și pe larg timpul formațiunii neamului românesc.

Este interesant să vedem, că la ce concluzii ajunge Cantacuzino, care nu cetise monografia lui Miron Costin.

Stolnicul Cantacuzino este cel dintâiu scriitor la noi, care lărgeste sfera neamului românesc, cuprinzând sub numele de Român pe lângă Munteni, Moldoveni și Ardeleni și pe Aromânii din Macedonia sau „Cuțovlahii“, cari toți formează un singur popor de origine romană. Și — în deosebire de M. Costin — care admisesese o strămutare oarecare din locurile străbune, el este primul scriitor la noi, care susține hotărît *continuitatea* vieții romane pe teritorul Daciei.

În privința *originei* noastre romane, recapitulând expunerile sale, Cantucuzino zice: „apoi Traian multe *șime de Romani* dupretutindenea din biruințele lui „*au adus aicea de au așezat locuitori și paznici* „*acestor țări, din care și până astăzi se trag acești* „*Români* ce le zicem noi, iară Grecii și Latinii „*Vlahi și Valahi* le zic“.

Iar părerile acelora, cari susțin, că Dacia deodată cu retragerea legiunilor romane, ar fi rămas deșartă, emigrând toți locuitorii romani de aci, — le combate Cantacuzino cu argumentul repetat de atâtea ori după dânsul: că în Dacia a trebuit să se întâmple ceeace s'a întâmplat pretutindeni în imperiul mare roman, pornit a slăbi și a se destrămă. Popoarele avizate la sine, s'au închiegat, s'au îngrădit cum au putut în țările lor, dar *nu* le-au părăsit. „Deci dară“ — întreabă Cantacuzino „*au nu mai lezne eră și* „*acelora atunci*¹⁾ *oblăduitori* acestor locuri să n'as- „*culte,*²⁾ *decât moștenirile lor înțelinate de atâția ani* „— să le lase, și să meargă de a se așeză print'alte „*locuri mai aspre și mai seci?*“...

*

Cel din urmă — după ordinea hronologică, — dar cel mai erudit și mai pregătit dintre vechii noștri cronicari, cari au cercat să descurce marea problemă a începuturilor neamului românesc, este *principele Moldaviei: Dimitrie Cantemir* (1673—1723).

¹⁾ Când Dacia a fost părăsită de oștirile romane.

²⁾ ...de porunca împărătească din Roma, ca să părăsească

Fiiu de Domn și însuș Domn, om de înaltă cultură, cunoscând o mulțime de limbi, și astfel inițiat în literatura chestiunii, mândru — fără samă mândru de romanitatea neamului „moldovenesc“, el a ținut să lămurească chestiunea cea mare a neamului într'un mare op de știință. Opul acesta, scris mai întâiu latinește, tradus apoi în românește (l-a început la 1717) de însuș Cantemir, este: „*Hronicul vechimei „a Romano-Moldo-Vlahilor“*“, un op voluminos în 10 cărți, care fără de „tabla hronologică“ și fără de „scara“ dela sfârșit, se extinde pe 484 pagini tipărite în format 8° mare (ediția Academiei Române).

Cartea aceasta aveà să fie istoria „a toată Țara „Românească (care a apoi s'au împărțit în Moldova, „Țara Muntenească și Ardealul)“, cum zice însuș Cantemir, — așadar *cea dintâi istorie completă a tuturor Românilor*.

Cantemir arată, că Românii se trag dela Romanii așezați de Traian în Dacia. Dacii au fost cu desăvârșire nimiciți de Romani, și deci de un amestec de sânge între aceste două popoare nu poate să fie vorbă. Românii sunt Romani, și încă Romani din familii patriciene. De aci urmează, că istoria Romanilor este și istoria noastră a Românilor, noi una fiind cu ei. Și fiindcă obârșia Romanilor se pierde în lumea mitică a vechilor Elini, istoria Românilor va trebui să se înceapă cu istoria Elinilor. Și astfel Hronicul lui Dim. Cantemir se începe cu cucerirea Troiei.

A doua teză a lui Cantemir este, că noi nu am părăsit niciodată, pe nici un moment aceste locuri

ale Daciei vechi, pe care ne aflăm; el susține deci cu toată tăria *continuitatea noastră neîntreruptă în Dacia*.

Cităm din cele multe un singur alineat, în care Cantemir închieind „Capul VI.“ din Cartea I. — despre „vredniciile lui Traian Marelui Împărat“ — își resumează însuș părerile sale despre originea și continuitatea noastră în Dacia, zicând :

„Acesta-i dară,¹⁾ și ca acesta au fost săditoriul „și părintele moșilor strămoșilor noștri Românilor în „Dachia, pentru a căruia slavă și cinste, și după „moartea lui, Senatul și împărații, carii în urma lui „la cârma atâta de greu încărcată și mare corabie „au stătut, macar că dintr’alte mai depărtate părți „și mâna și oștile și-au tras (= retras), *însă în Dachia „aceasta a face nici au putut, nici au cutezat*. Ce „(= ci) precum *el cu mâna lui*, ca pre un sad ales „într’o livadă, *i-au împlântat și i-au sădit*, *așă ne-clătiți și în veci nemutați i-au lăsat*: carii și până „astăzi toată Lumea îi vede și-i cunoaște *tot acel „vechiu neam românesc a fi în Moldova și în Țara „Muntenească și Ardealul tot acel vechiu, și a mai „marilor săi nume de Romani fiind*; iară alte socotele (= păreri), carile înpotriva acestui adevăr, fără „nici o socoteală a sări se căznesc: precum în cele „mai denainte scrise destul li-am dat de rușine, *așă „de acmu înnainte... necurmat traiul (= continuitatea) Romanilor în Dachia vom dovedi*“.

*

¹⁾ E vorba de Traian.

Au urmat după vremuri alții, un Micu, un Șincal, un Petru Maior, cari au muncit o viață întreagă ca să întărească credința străbună în originea măreață a neamului... Și cercetările științifice cele mai nouă confirmă azi pe deplin credința străbună, ridicându-o la rangul de *adevăr istoric*.

De când s'au început stăruințele pentru unitatea limbei noastre literare?

— Reformațiunea în Ardeal. — Gh. Rákóczy. —
Testamentul nou de Bălgrad 1648. — Cuvintele să
fie ca banii cei buni, cari au trecere în toate țările.

Azi, când stăruințele noastre pentru unitatea limbei românești au ajuns atât de intensive și atât de obștești, încât ar însemna să bați apa în piuă, dacă ai încerca să mai inițiezi vr'o discuție pe această temă, nu poate fi indiferent pentru nici un Român luminat să cunoască obârșia și începutul acestor stăruințe. *Cine? pe ce vreme? Unde? și cum* a stăruit mai întâiu asupra necesității, ca toți Românii să aibă *o singură limbă literară?* ¹⁾

¹⁾ Nu e vorba aci de începuturile limbei noastre literare — am vorbit în alt loc despre aceasta (v. pg. 25) — ci de începutul *stăruințelor*, ca *limba* cărților noastre să fie *una*, ori unde s'ar scrie sau s'ar tipări ele.

Obârșia acestor stăruințe este cu mult mai veche de cum ni-se pare.

*

În veacurile 16 și 17 erà mare ferbere în sufletul Ardelenilor. Ferberea aceasta produsă în chestii de credință religioasă, erà cu atât mai mare, cu cât lumea de pe atunci, mai puțin stricată ca cea de azi, ținea foarte mult la biserică și chestiile religioare preocupau pe toți într'o măsură foarte mare. Erà timpul, când s'au lățit învățăturile religioase nouă ale lui Luther și Calvin, cari s'au răspândit în Ardeal cu mare repeziciune între Sași și Maghiari.

Sașii (pela 1530) au primit învățăturile protestante ale lui Luther, iar cu vr'o 30 de ani mai târziu majoritatea Maghiarilor din Ardeal erau de legea lui Calvin.

Atât Sașii luterani cât și Maghiarii calvini, au încercat încă în veacul al 16-lea să câștige pe Români pentru legea lor cea nouă, făcându-i să se lepede de ortodoxie. Dar nu izbutiră. Sașii văzând, că nu o pot scoate la cale cu Românii îndărătnici, le dădură bună pace, dar Maghiarii calvini, mai stăruitori și mai volnici, făcură în veacul următor (al 17-lea) încercări nouă și puseră multă și grea stăruință, pentruca să-i facă pe Români să primească calvinismul. Astfel subt „craiul“ Gheorghe Rákóczy I-iul, la stăruința superintendentului calvin Ștefan Geley, ei scoaseră de subt tipar la 1640 un catehism calvinesc scris românește și siliră pe Mitropolitul Românilor ortodocși Simion Ștefan din Alba-Iulia, ca să admită răspândirea acelei cărți între Români.

Gheorghe Rákóczy în stăruința sa de a câștiga pe Români pentru calvinism, îl îndeamnă pe Metropolitul Simion Ștefan, ca pentru luminarea credincioșilor săi să îngrijească de o traducere completă a Testamentului nou, sau cum se zice mai pe românește: a *legei celei noue*, punându-i la dispoziție o tipografie domnească și meșteri tipografi.

Simion Ștefan primi însărcinarea domnească.

Cu munca cea grea a traducerii, fu însărcinat un călugăr venit din Muntenia, cu numele Silvestru, care însă muri înainte de ce ar fi putut mântui lucrarea întregă, rămasă în tot cazul nerevizuită în urma lui. Completarea, revizia și corectarea traducerii lui Silvestru o luă asupra-și însuș mitropolitul Sim. Ștefan, având ca ajutători lângă sine o samă de preoți români cu învățătură de carte. Munca mare și anevoioasă se săvârșește spre cea mai mare laudă a lui Simion Ștefan și a necunoscuților săi colaboratori, dându-se în *mâna Românilor de pretutindeni* o carte scrisă *dinadins* într'o limbă, pe care „s'o înțeleagă toți”, o carte, care astfel *devine temelie limbii noastre literare de azi*, care este și trebuie să fie una pentru toți.

Opul acesta mare și frumos apare la anul 1648 în Bălgrad (Alba-Iulia) și are titlul următor:

Noul Testament

sau, împăcarea, au legea nouă alui Is. Hs. Domnului nostru. Izvodită cu mare socotință, den izvod Grecescu și slovenescu, pre limbă românească, cu îndemnarea și porunca, deînpreună cu toată chel-

tuiala a Măriei Sale, George Racoți, Craiul Ardealului... Tipăritu-s'au întru a Mării Sale Tipografie, dentăiu nou, în Ardeal în cetatea Belgradului, anii dela întruparea Domnului și mântuitorului nostru Is. Hs. 1648, luna lui Genuaru 20.

„Această minunată carte“, cum zice d. Iorga,¹⁾ care prezentă o parte a Sfintei Scripturi în „cea mai bună formă românească... până atunci“ are 2 prefețe sau „predoslovii“, cum se zicea pe acele vremuri: una dedicată lui George Racoți, craiul Ardealului, iar cealaltă „cătră cetitori“.

Le reproducem aci pe amândouă.

A. „*Predoslovie cătră Măria sa Craiul Ardealului.* Cinstitului și luminatului și înfrământatului cu destoinicie și cu creștinătate, milostivului *Georgie Racoți*, cel mai mare din mila lui Dumnezeu Craiului Ardealului... Văzând și înțelegând măria ta, că, noi rumânii carii sântem în țara măriei tale, nu avem neci Testamentul cel nou, neci cel vechiu de plin întru Limba noastră, măria ta te-ai milostivit ca Craiu milostiv și mi-ai poruncit să caut în popii miei preuți cărtulari și oameni înțelepți, carii să știe izvodî Testamentul cel nou, a domnului nostru a lui Isus Hs., din limbă grecească și slovenească și lătinească, carea văzând porunca măriei tale am și făcut, și măria ta încă te-ai milostivit, de ne-ai adus meșteri streini de ne-au făcut Tipografie. Și le-ai dat plată din vistiarul măriei tale. Și pentrucă acest lucru bun și sfânt, iaste început din sfatul și din demnătura

¹⁾ N. Iorga. Ist. literat. religioase a Românilor până la 1688 pag. 172.

și cu chelciugul măriei tale, pentru aceea se cuvine să iasă sub numele și sub socotința și sub destoinicia măriei tale, pentru carele să aibă numele măriei tale pomană neuitată în veci...

„Slugă mai mică și plecată a măriei tale: *Simion Ștefan*, arhiepiscop și mitropolit a Scaunului Belgradului și a Vadului și a Maramurășului și a toată țara Ardealului“.

B) Prefața a doua.

„*Predoslovie către cetitori.* Cetitorilor într'această sfântă carte, milă, pace și sănătate dela Tatăl, Domnul nostru Is. Hs.

„Incepenia ceștii sfinte cărți trebuiaște să știți și să înțelegeți, despre ceste lucruri carele sunt scrise pe rând.

„1. Acest testament l-au început a-l izvodî ieromonah Silvestru, den porunca și chelșugul măriei sale; și el s'au ustenit cât s'au putut și curând îi s'au tâmplat lui moarte; iară noi socotind și luând aminte găsit-am multă lipsă și greșale în scriptura lui pentru neînțelesul limbiei și cărții grecești; pentr' aceea noi am început dintăie a-l posledui (a-l urmări rând de rând) și unde n'au fost bine am isprăvit și am împlut, și am tocmit di-în cât am putut. Ce (ci, însă, dar) numai aceasta să știți, că noi n'am socotit numai pre un izvod, ce (ci) toate câte am putut află grecești și sârbești și lătinești, carele au fost izvodite de cărtulari mari și înțelegători la carte grecească le-am cetit și le-am socotit, ce (ci) mai vartos ne-am ținut de izvodul (textul, traducerea, redacțiunea) grecesc; și am socotit și pre izvodul lui Ieronim,

carele au izvodit dintăiu din limbă grecească lăti-neaste, și am socotit și izvodul slovenesc, carele-i izvodit sloveneaste din grecească și e tipărit în țara Moscului (Rusia). Și socotind acestea toate vare-carea au îmblat mai aproape de cartea grecească nu ne-am depărtat, știind că duhul sfânt au îndemnat evan-geliștii și apostolii a scrie în limbă grecească. Te-stamentul cel nou și cartea grecească iaste izvorul celorlalte.

„2. Aceasta încă vom să știți, ca noi în cest Testament întâia am pus șuma (= resumat, cuprins, indice) la toate capetele și în șumă sântu stihuri, carele arată mai scurt lucrurile ce sântu scrise într'acel cap, pentru să se afle mai îndegrabă ce va vrea să caute și în toate capetele toate soroacele (= aliniat, pasaj, propoziție) le-am pus cu număr, carele se cheamă slovenește, stih, pentru că mai în toate lim-bile vedem că au acest izvod de scriu cu stihuri, pentru că foarte-i lezne a găsi îndegrabă ce veri vrea să cauți în numărul soroacelor.

„3. De aceasta încă vom să știți, că vedem că unele cuvinte unii le-au izvodit într'un chip, alții într'alt; iară noi le-am lăsat cum au fost în izvodul grecescu, văzând că alte limbi încă le țin așa, — cumu-i (= ca de ex.): sinagoga, și povlican (= pu-blican) și gangrena și petri scumpe, carele nu să știu rumăneaste, ce (= ci) sunt nume de oameni și de leamne și de veșmente și altele multe carele nu să știu rumăneaste ce sunt, noi încă le-am lăsat gre-ceaste pentru că alte limbi încă le-au lăsat așa.

„4. Aceasta încă vă rugăm să luați aminte,

că *Rumânii nu grăescu în toate țările într'un chip*, încă neci într'o țară toți într'un chip; pentr'aceea *cu nevoe poate să scrie cineva să înțeleagă toți*, grăind un lucru unii într'un chip, alții într'alt chip: au (=sau) veșmânt, au (=sau) vase, au altele multe nu le numescu într'un chip. Bine știm că *cuvintele trebuie să fie ca banii*, că banii aceia sunt buni, carii împlă în toate țările, așa și *cuvintele acelea sunt bune, carele le înțeleg toți*. Noi drept aceea *ne-am silit* de în cât am putut, să izvodim așa, cum *să înțeleagă toți*; iară să (=dacă) nu vor înțelege toți, nu-i de vina noastră, ce (=ci)-i de vina celuia ce-au răsfiat Rumânii pri într'alte țări, de și-au mestecat cuvintele cu alte limbi, de nu grăescu toți într'un chip.

„5. Mai apoi de toate rugăm pre cetitorii ceștii cărți să nu ne judece numai decât, până nu vor socoti izvoadele și veți află pre ce cale am îmblat. — Adevăr și noi oameni suntem și am putut și greși, săva (=deși, măcar) că am silit de în cât am putut să nu greșim. Mai vârtos de toate pre aceasta ne-am silit: să ținem *înțelesul Duhului sfânt*, că *scriptura fără înțeles iaste ca și trupul fără suflet*. Aceasta poftim dela Tatăl Dumnezeu... Amin“.

*

Punctul 4 din predoslovia a doua a Testamentului nou din 1648 dela Bălgradul Ardealului, este de însemnătate istorică în stăruința noastră pentru crearea unei limbi literare generale, pe care s'o înțeleagă toți Românii ori în ce țară ar locui.

Mitropolitul Simion Ștefan și învățații săi soți de muncă, — cu cari a revizuit și îndreptat el textul Testamentului nou tipărit la 1648, — au meritul neperitor de a fi fost cei dintâi Români de carte, cari scriind au ținut seamă de toți Românii din toate țările, și au stăruit cu dinadinsul, ca scrisul lor să fie așa, ca toți să-l înțeleagă. Cu alte cuvinte: *ei au fost, cari au început să stăruiească mai întâiu la noi, ca să se creeze o limbă literară unitară pentru toți Românii, ridicând principiul, ca să se facă o alegere între cuvintele graiurilor diferite românești, și în limba literară obștească și unificată să nu intre decât cuvintele de toți înțelese, cari sunt „ca banii buni“ ce au trecere „în toate țările“.*

Pentru cărturarii de azi ai neamului românesc, este o datorie de pietate și de profundă recunoștință, ca după două veacuri și jumătate, când punem stăruințe nouă la unificarea desăvârșită a limbei noastre literare, — să ne aducem aminte de urzitorii acestei mărețe probleme: *de Mitropolitul Ardealului Simion Ștefan și de harnicii săi tovarăși de muncă.*

Cele mai vechi încercări de versificare românească.

— Un cântec războinic de Ștefan Vodă cel Mare și cel Bun. — Două stihuri din anii 1570—73. — Versurile Metropolitului Varlaam (1643). — Miron Costin ca versificator iscusit. — Psaltirea în versuri a Metropolitului Dosofteiu (1673). — Distihurile merice ale lui Haliciu (1674). — Viski János din Boldogfalva (1697).

Vrem să vorbim despre începuturile de versificațiune în literatura noastră cultă.

Când și unde s'au făcut cele dintâi încercări de-a turna în versuri limba românească? Cine sunt urzitorii acestor încercări? Cum ni-se 'nfățișează versurile acele vechi și de ce natură sunt?

Iată obiectul acestui articol.

*

Metropolitul Dosofteiu al Moldovii (1614(?)—1694), el însuș autor al unei opere în versuri,¹⁾ a

¹⁾ Vezi în cele următoare.

notat cu mâna proprie pe o psaltire slavo-română din anul 1680, câteva versuri, însemnând că ele, adecă acea „cântare“ „eră făptuită de Ștefan Vodă cel Bun“, așadar le atribuiă chiar lui Ștefan cel Mare (1457—1504).

Azi nu mai putem ști, dacă afirmarea Metropolitului Dosofteiu este adevărată; dar faptul, că un bărbat de seriozitatea lui Dosofteiu afirmă, că acele versuri „erau făptuite“ de Ștefan cel Mare, — este în sine o dovadă, că în partea a doua a secolului XVII., când Dosofteiu le-a notat pe psaltire, ele erau socotite ca fiind foarte vechi, moștenite dela strămoși.

Suntem deci îndreptățiți să vedem în acea „cântare“ cele mai vechi versuri românești cunoscute până acum. În ele ni-s'a păstrat un mic cântec de răsboiu, — și nu ar fi nici o mirare, dacă le-ar fi „făptuit“ însuș acel mare meșter al răsboaielor, care a fost Ștefan Vodă.

Iată cântecul de răsboiu al lui Ștefan reprodus cu ortografie modernă:

Hai frați, hai frați, la năvală dați,
 La năvală dați, țeara v'apărați!
 Hai frați, hai frați, la năvală dați,
 La năvală dați, crucea v'apărați!
 Hai frați, hai frați, la năvală dați,
 La năvală dați, steagul v'apărați!

*

Când scieam tractatul acesta despre începuturile versificațiunii române, — am primit cartea nou apărută a d-lor Sztripszky și Alexics („Szegedi Gergely

énekeskönyve XVI. századbeli román fordításban“), în care se publică cele 8 pagini de text românesc tipărit cu litere latine dintr'o Psaltire calvino-română din anii 1570—1573. ¹⁾

Între cântările religioase ale acestei cărți, — scrise de altfel în proză — se găsește în cântarea a V-a, 2 stihuri (al 7-lea și al 8-lea) rimate. Fiindcă aceste versuri s'au scris în partea a doua a veacului XVI., trebuie să le amintim aici, ca fiind unele dintre primele încercări de versificare românească cunoscute până acum. Iată stihurile din chestiune: ²⁾

7. *Iezuș Cristuș ispășitor — și de pagubă slobozitor — și mezerernicu feritor — la tatăl svântu grăitor.*

8. *Duhul svântu-i învățător, — pre ispravă îndereptător, — tristilor veselitor, — în suflete hrăbitor.*

*

O altă încercare de a ticlui câteva „stihuri“, cum se zicea pe-atunci, în românește, a cărei dată este sigură și autorul cunoscut, o avem din anul 1643. Autorul este Metropolitul Moldovei Varlaam (născut pela 1590, mort pela 1673), care a tipărit la Iași (1643) o Cazanie. ³⁾ Pe verso titlului cazaniei se poate vedea stema Moldovei (capul de bour), pe care o explică Varlaam cu următoarele versuri tipărite sub ea:

¹⁾ Vezi mai sus, la pg. 45 și urm.

²⁾ Facem transcrierea cu ortografia modernă.

³⁾ Titlul ei este: „Carte românească de învățătură Dume-
„necelor preste an și la praznice împărătești și la svânți Mari“.

Stihuri în Stema Domniei Moldovei:

Deși vezi când-va sămnu groznicu,
 să nu te miri cându să arată putérnicu.
 Că puterniculu putéria-lu închipuiaste,
 și slăvitulu podoaba-lu schizméște.
 Cap de buâru ¹⁾ și la domnii Moldovenéști,
 cu putéria aceii hieri ²⁾ să o socotești. —
 De unde mari domni spre laudă și-au făcut cale,
 de-acolo și Vasilie vod.³⁾ au ceput lucrurile sale.
 Cu învățături ce în țara sa temeluiaste,
 nemuritoriu nume pre lume șie zidéște.

Ici-colo a mai plasat Varlaam în Cazanie câteva stihuri (la sfârșitul câte unei părți din carte), dar toate versurile lui sunt tot atât de primitive și de necioplite ca și cele reproduse aci. Varlaam nu a avut nici simț, nici pricepere pentru versificare.

*

Cel mai talentat versificator al secolului XVII. a fost fără 'ndoială marele cronicar al Moldovii *Miron Costin* (1633—1691), cu toate că el însuș nu are pretenții de poet, ci dacă a scris versuri, este, că a vrut să arete „că poate și în limba noastră a fi „acest feliu de scrisoare, ce se chiamă *stihuri*“.

Afirmațiunea aceasta este o dovadă, că Miron Costin nu a avut cunoștință de alte încercări de ver-

1) = bour, zimbru.

2) = acelei fiare.

3) = Vasile Vodă Lupul (1634—1653), Domnul Moldovei, cu a cărui „zisă“ și „toată cheltuială“ s'a tipărit cartea.

sificare românească înaintea sa. Cu atât mai mare-i este deci meritul, dacă versurile lui în genere sunt destul de bine alcătuite.

Pentru înțelegerea versurilor sale, Miron Costin a scris un mic tractat de versificațiune (primul la noi), în care între altele arată, că „*stihul*“, în deosebire de proză, este legat de silabe „*cu număr*“, că trebuie să aibă *rimă*¹⁾ și că ritmul plăcut (= „*dulceața*“) versurilor, numai așa se poate gusta, dacă cetim cel puțin 2—3 versuri după olaltă.

Lucrarea lui principală este o meditațiune poetică: „*Viața lumii*“ cu deviza din scriptură: „*Deșertarea deșertărilor și toate sunt deșerte*“. Ideia fundamentală a poemei (scrisă în vr'o 120 de versuri de câte 13 silabe) ne-o spune el însuși în „*predoslovie*“ „*cătră cetitor*“, zicând, că în ea se arată „*pe scurt, cum iaste de lunecoasă și puțină viața noastră, și supusă pururea primejdiilor și priminelelor*“.²⁾

Poema se începe cu versurile următoare:

A lumii cânt cu jale cumplită vieată,
 Cu grije și primejdii, cum este o ață
 Prea subțire, și 'n scurtă vreme trăitoare...
 O lume hicleană! lume 'nșelătoare!
 Trec zile, trec ca umbra, ca umbra de vară;
 Cele-ce trec, nu mai vin, nu se întorc iară;

¹⁾ Iată cum definește M. Costin rima: „*cuvintele cele la sfârșitul stihului a două stihuri să se întocmească într'un chip, pe o slovă să se sfârșească, — cum iaste: ața — viața, — frunte — munte; spume — lume*“.

²⁾ = schimbărilor.

Trece veacul *desfrânat*,¹⁾ trec anii ca roată,
 Fug vremile ușoare, fug și neei o poartă
 A le oprî nu poate; și mai mult cumplite
 Lucrurile acestei lumi merg tot prăvălitate;
 Și ca apa'n cursul său cum nu se oprește,
 Așa cursul lumii nu se contenește!
 Fum și umbră sunt toate; visuri și părere
 Sunt petrecerea lumii și-a lumii durere.
 Spuma mării și norii sub ceriu trecători...
 Ce-i în lume, să n'aibă nume muritoriu?...

Dupăce continuă încă în câteva versuri tot astfel,
 zice mai departe în 2 versuri impecabile:

Tu Părinte-al tuturor, Doamne și 'mpărate!
Singur numai covârșești vremi nemăsurate!

Ne mărginim la atât din această poemă. Dar
 Miron Costin a mai scris și alte versuri. Avem dela
 el versuri „Împotriva Zavistiei“, altele „Despre bo-
 găție“, apoi: „Neamul țării“, — o mică traducere
 din Ovidiu și versuri „De descălecatul Țării Mol-
 dovei“.

În sfârșit avem dela Miron Costin o *epigramă*
 dedicată lui Dosofteiu metropolitul, traducătorul psal-
 tirei în versuri. Epigrama aceasta e alcătuită cu multă
 iscusință și cu mare meșteșug de versificator. O
 reproducem aci în întregime:

¹⁾ În sensul propriu = fără frâu, adică în goană nebună,
 ca un cal fără frâu.

Cine-și face
Zid de pace,
Turnuri de frăție,
Duce vieață
Fără greață,
'ntrânsa bogăție!

Că-i mai bună
Dimpreună
Vieața cea frățească,
Decât *răcă*¹⁾
Carea strică
Oastea vitejească.

*

Autorul unei mari opere în versuri din secolul XVII este mitropolitul Moldovei *Dosofteiu* care „cu lungă osteneală” „în cinci ai²⁾ foarte cu osărdie mare” a tradus în versuri cei 150 de Psalmi, adecă toată *Psaltirea*. Această mare operă, care se alcătuește din peste 6000 de versuri, s'a tipărit la anul **1673** în Uniev, în Polonia, sub titlul: „*Psaltire a sfântului Proroc David*”.

Ca versificator Dosofteiu este inferior lui Miron Costin. Cu toate aceste se găsească câțiva psalmi redați în versuri destul de bune.

Reproducem aci unul dintre psalmii mai bine versificați. Este psalmul 46, care — poate singurul — a putut străbate și în literatura poporală și se cântă și azi de popor între cântecele de stea. De bună samă forma ușoară a versurilor melodioase, precum și scurțimea lor (ele sunt în psalmul acesta de 6 silabe, ca cele mai multe versuri din poezia noastră poporală) au contribuit la această supraviețuire în gura poporului, ceea ce nu s'a întâmplat cu ceilalți psalmi ai lui Dosofteiu.

¹⁾ = ceartă, sfășiere;

²⁾ = ani.

Psalomul lui David 46.

(Acesta psalom cu glas apostolesc îndeamnă pe toți păgânii către cunoștința binelui lui Dumnezeu cu mulțămintă de bucurie întru ce i-au priimit la credință.)¹⁾

- Limbile să salte
Cu cântece nalte,
Să strige 'n tărie
4. Glas de bucurie.
Lăudând pre Domnul
Să cânte tot omul.
Domnul iaste tare,
8. Iaste 'mpărat mare.
Preste tot pământul
Și-și țâne cuvântul.
Supusu-ne-au gloate
12. Și limbile toate,
De ni-s supt picioare
Limbi de pre supt soare.
Alesu-și-au șie
16. Parte de moșie
Țara cea dorită
Carea-i giuruită
Lui Iacov iubitul
20. Ce-i țâne cuvântul.
Mila să-și arate
Cea de bunătate
Spre noi ticăloșii,
24. Precum ne spun moșii.

¹⁾ Este nota lui Dosofteiu.

- Pre vărvuri de munte
 S'aud glasuri multe
 De bucine mare
28. Cu naltă strigare,
 Că s'au suit Domnul
 Să-l vază tot omul. —
 Cântați în lăute
32. În zăcăhuri multe,
 Cântați pre 'mpăratul,
 Că nu-i ca dâns' altul
 Să domnească 'n lume
36. Cu sfântul său nume.
 Cântați să 'nțaleagă
 Preste lume largă,
 Că Dumnezeu poate
40. Pre limbi preste toate
 De le împlândziăște
 Și le 'mpărățiaște. —
 Scaunul de radză
44. Unde va să șadză
 Domnul din direapta
 Să 'mpărțească plata
 Pre boiari, pre gloate,
48. Pre limbile toate. —
 Și cine să 'nnaltă
 Din *hire* ¹⁾ sâmață,
 I-a vedea tot omul
52. Cum i-a certa Domnul.

*

¹⁾ = fire.

Tot din veacul al XVII-lea avem și prima încercare de versuri *metriche* în limba românească. Sunt distihurile (hexamtru și pentamtru) ale unui *Halicu*, român din Caransebeș, scrise *cu litere latine* la anul 1674 și dedicate învățatului ungar Francisc Páriz Pápai.¹⁾ Măsura metrică cam sugrumă în ele înțelesul.

Iată dedicația lui Halicu:²⁾

Cânt sănătate, sărind la voi, Romanus Apollo,
 La toți, câți sfânta 'n împărăția ședeți;
 De unde cunoștințe așteptăm și științe: fericite
 De Amstelodam, prin cărți stă 'n omenia tipariu.
 Lege dereapt'au dat frumoasa cetate Geneva;
 Îți vine Franciscus, — ține-te Leyda, — Paris!
 Prindeți mână sorori, cu cest nou 'oaspe, 'nainte,
 Frații, fărtații, nimfele pasă curând.
 Domni buni, mari doctori, dascăli și bunele doamne,
 Cu pace îi fiți, cu pâne și sare, rugăm!

*

De încheiere amintim și Psaltirea, sau dupăcum îi zice autorul după ungerie: *Șoltari*, pe care a tradus-o în versuri românești, scrise tot cu litere latine, calvinul *Viski János* din Boldogfalva la anul 1697.

Cartea aceasta s'a păstrat în manuscris și are titlul:

¹⁾ Fr. Páriz Pápai (1649—1716), un profesor calvin erudit, luase la 1674 doctoratul în medicină la Basel. Din acest prilej îi face Halicu dedicația.

²⁾ O reproducem după Istoria literat. române de Aron Denșianu, Iași, 1885, pg. 224, — cu ortografie modernă.

„A Iuj Szvent David kraj și Prorokul o szutye
 „si esinesdzecs de Soltari kari au szkrisz ku menile
 „Iuj Viski János en Boldogfalva 1697.)

Reproducem ²⁾ aici *psalmul 136*. în traducerea
 și ortografia lui Viski János.

1. Kend la ape Babyloneij am sedzut,
 Acsi ku mare plinsz e m'am amerit,
 De pre szvent Sion pomenindu-ne,
 De kare lok maj dez mjerdat nu je.
 De benat si de buslujale mare
 De szelcs am aninat lautele nosztre.

2. Kari prinsz czinutu-ni-au e sz'au rugat,
 Kum cseva lor sze leutem ku leutele
 Si sze le kentem kentecs de Sion.
 Reszpunzend dzisz'am: csaszta kum va fi?
 Kum sze laudem pre Dnmnedzeu veszel noj
 Kentend en acsaszte czara sztriene noj?

3. Acsaszta ku adever reszpund czie,
 Kum leutetura akmu am ujtat jeu
 Maj nainte de Jerusalemul,
 Pene kend en prinszore czin mine.
 Bater de gure-m lipaszke-sze limba-m,
 Sze ³⁾ Jerusalem va ujta inima-m.

¹⁾ Pentru ortografia textului, care este cea ungurească, observăm: *j* = *ï*; *en* = în (*ân*); *cs* = *c(e)*, *c(i)*; *ds* = *g(e)*, *g(i)*; *cz* = *ț*; *s* = *ș*; *sz* = *s*.

²⁾ După I. Bianu, Psaltirea în versuri a metrop. Dosofteiu, București, 1887, pg. XLVIII.

³⁾ = să = dacă.

4. De feczi lu Edom pomeneste-te
 Și Domne acsaszta lor nu engedui,
 Cse jej atuncea pre noj sztrigare,
 Kend Jerusalemul el au zdrobit:
 Prade, prade, omenj den Jerusalem,
 Kleditura luj la pement zdrobeste.

5. Cu fata a' Babyloniej sze kredz
 Ke te vej facse pulbere csenuse.
 Ferikat kare cseszt lukru czie
 Ecz pleteste nedesztojniceseste,
 Kare den braczele-cz *porobocsi*¹⁾ tej
 Szkote-j-va si de pjatre ej va izbi.

¹⁾ = pruncii.

Nicolae Cârnu Milescu.

(Secolul al XVII-lea).

— Cine a fost Nic. Milescu? — Pedepsirea trădătorului. — O operație chirurgicală ciudată. — Un Român ca dascăl al lui Petru-cel-Mare, împăratul Rusiei. — Milescu în misiune la China. —

Puțini dintre cetitori vor fi auzit acest nume, de care se leagă — totuș — fapte de o însemnătate extraordinară. Nic. Milescu, poreclit Cârnu, a trăit în secolul al XVII-lea și eră boer moldovean (născut pela 1625, † pela 1714).

Memoria lui și a faptelor sale ni-s'au păstrat de bătrânul cronicar al Moldovei *Ioan Neculcea* (1672—1745) în „*Sama de cuvinte*“, comunicate în fruntea frumosului său Letopiseț (Cronică) al Moldovei.

Interesanta povestire a bătrânului Neculcea o reproducem aci întocmai, în credința că facem o adevărată plăcere cetitorilor atât prin interesul ce-l pre-

zintă cele povestite, cât și prin frumsețea graiului limpede și bătrânesc al cronicarului.

„Eră un boier *Nicolai Milescu* Spătar, dela Vaslui de moșia lui, prea învățat și cărturar, și știă multe limbi: elinește, slovenește, grecește și turcește, și eră mândru și bogat, și umblă cu povodnici (gardă) înainte domnești, cu buzdugane și cu palușe, cu șoltare, tot sârmă la cai; și lui Ștefăniță Vodă îi eră prea drag, și-l țineă prea bine, și tot la masă îl puneă, și se giucă în cărți cu dânsul, și la sfaturi; că eră atunce grămătic (secretar) la dânsul.

„Iară când a fost odată, nu s'au săturat de bine și de cinstea lui Ștefăniță Vodă, ci au șezut și au scris niște cărți vielene, și le-au pus într'un băț sfredelit și le-au trimis la Constantin Vodă cel bătrân Băsărab, în țara Leșească, ca să se rădice de acolo cu oști, să vie să scoată pre Ștefăniță Vodă din domnie. Iară Constantin Vodă nu au vrut să se apuce de acele lucruri ce-i scriă, ci s'au sculat și au trimis bățul acel sfredelit, cu cărți cu tot, înapoi la Ștefăniță Vodă de le-au dat. Deci Ștefăniță Vodă, cum au văzut bățul cu cărțile, s'au prea mâniat și l-au și adus pre acel Nicolai Milescu înaintea lui, în casa cea mică, și au pus pre călău de i-au tăiat nasul; scoțind Ștefăniță Vodă în grabă hangerul lui din brâu, au dat de i-au tăiat călăul nasul; și nu au vrut să-l lase pe călău să-i taie nasul cu cuțitul lui de călău, ci cu hangerul lui Ștefăniță Vodă i-au tăiat nasul. După aceea Nicolai Cârnel a fugit în țara nemțească, și a găsit acolo un doftor de-i tot sloboziă sângele din obraz, și-l boțiă la nas; și așa, din zi în zi, sângele se închegă, de i-au crescut nasul la loc,

de s'au tămăduit; iară când au venit aice în țară, la domnia lui Ilieș Vodă, numai de abiă s'au fost cunoscând nasul că-i tăiat.

„Numai tot n'au șezut în țară mult, de rușine; ei s'au dus la Mosc (Moscva)¹⁾ la marele împărat, la Alexi Mihailovici, la tatăl marelui Petru împărat carele au venit la noi aice în Moldova; și pentru învățătura lui au fost Tergiman (tălmăciu) împăratului, și învăță și pre fiul împăratului, pre Petru Alexievici carte, și eră la mare cinste și bogăție; și l-au trimis împăratul Alexi Mihailovici sol la marele împărat al Kitailor (Chinezilor) de au zăbovit la Kitai (China) vre-o doi-trei ani²⁾; și au avut acolo multă cinste și dar dela marele împărat al Kitailor, și multe locuri de mirat au văzut la acea împărăție a Kitailor, și i-au dăruit un blid plin cu pietre scumpe și un diamant ca un ou de porumb.³⁾ Și întorcându-se pe drum înapoi, s'au tâmplat de au murit împăratul Moscului, pe nume Alexi Mihailovici; iară senatorii dela Mosc i-au ieșit întru întâmpinare și i-au luat acele daruri, și tot ce a avut, și l-au făcut surgun (exilat) la Sibir, și au șezut câțiva ani surgun la Sibir.

„Iară mai pre urmă ridicându-se Petru împărat, fiul lui Alexi Mihailovici, carele au venit aice în țară în Moldova de s'au bătut cu Turcii la Prut, la Stă-nilești, din jos de Huși, în ținutul Fălciului, ajuns-au

¹⁾ La anul 1672.

²⁾ A ajuns la Peking, capitala Chinei, în anul 1676, unde a învățat chinezește și a dat o descriere a Chinei în baza observațiilor și experiențelor sale proprii.

³⁾ Să nu fie acesta oare diamantul cel mare „Orlof“ din tezaurul familiei imperiale rusești?

Cârnul din Sibir cu cărți la dânsul, la împăratul Petru Alexievici, de i-au făcut știre de toate ce au făcut și cum este surgun. Atunci Petru Alexievici împărat îndată au chemat senatorii, și au întrebat zicând: „Unde este dascălul meu celce m’au învățat carte? Acum curând să-l aduceți!” Și îndată au răpezit pe olac și l-au adus la Petru Alexievici, împăratul Moscului în Stoliță, și l-au întrebat ce au văzut și ce au pățit; și i-au plătit lucrurile toate acele dela senatori ce-i luase, până la un cap de ață; și diamantul cel mare, Impăratul, dupăce l-au văzut, s’au mirat, și l-au dat în hasneaua (tesaurul) cea împărătească; iară Cârnului i-au dat optzeci de pungi de bani; și l-au luat iar în dragoste și în milă și l-au pus iar sfetnic. Și când au ras barbele împăratul Moscalilor (pela 1700), atunce când și-a schimbat portul, atunce singur împăratul i-au ras barba cu mâna lui. Și au trăit Cârnul până la a doua domnie a lui Mihai Vodă Racoviță, și atunci au murit, care mare cinste i-au făcut împăratul la moartea lui, și mare părere de rău au avut după dânsul, că eră trebuitor la acele vremi.

„Rămas-au acelu Cârnul feciori și nepoți, și au ajuns unii de au fost Polcovnici (oficeri superiori) spre slujba oștirea, că se însurase el de luase Moscalcă, și s’au mai dus după dânsul de aici din Moldova trei nepoți de frate, de se așezase și ei pe lângă unchiul său, și acei aveă milă de împărăție, și acolo au murit“.

Din bătrâni cetire.

- I. **Din cronica lui Macarie.** — Despre Petru Vodă Rareș.
- II. **Grig. Ureche: Predoslovie.** — Moartea lui Ștefan cel Mare și caracterizarea lui.
- III. **Miron Costin: Predoslovie.** — Răscoala boerilor contra lui Tomșa Vodă.
- IV. **Const. Cantacuzino: Despre Cușovlahi.**
- V. **Ioan Neculcea: Din „O samă de cuvinte“ și „Constantin Vodă Cantemir și moartea lui Miron Costin“.**
- VI. **Principele Dimitrie Cantemir: Din „Descriptio Moldaviae“ despre jocurile Moldovenilor.**

Am socotit să rețin un locșor în această carte pentru câteva file din scrisul cuminte și bătrânesc al vechilor noștri cărturari, îndeosebi al cronicarilor secolului al XVII-lea. Graiul frumos bătrânesc în care s'au scris și duhul plin de dragoste pentru lege, țară și neam, ce emanează din aceste scrieri, — trebuie să înalțe gândul și să atingă inima fiecărui Român de carte din zilele noastre.

Prin adnotarea textelor am cercat să delătur orice greutate din calea celor ce vreau să guste plăcerea cetitului din cărțile bătrâne.

I. Din Cronica lui Macarie.¹⁾

Despre Petru Vodă Rareș.

Văzând așadar cu jale Petru Voevod, cum Leșii²⁾ strămtorau țara Moldovei și socotind a nu fi vitejie, ci o slăbiciune neiertată pentru omul viteaz, să nu-și răsbune batjocura suferită, ieși la luptă aprins de mânie, și ajungând în țara lor, cădeau trupurile Leșilor dinaintea lui ca spicele, răzbiă peste tot locul pâlcurile lor și doborâ la pământ pe căpeteniile lor; astfel au acoperit tot câmpul de prin prejur cu trupuri, iar apele le-au amestecat cu sânge, cetățile cele întărite le-au luat cu navală și pe Leși i-au silit să se tragă în țara lor. Mulțămind lui D-zeu de biruință se întoarse Petru Voșvod în anul dela facerea lumii 7047 (= 1539) în vremea cășlegilor.

Dar, precum mi-se pare mie, nu este nimic neschimbăcios în această vieață, nici puterea domnească, nici bogăția, și nu este fericire în vieață, care să nu fie turburată de întristări și vifore. Dar ce vreau să zic prin aceste cuvinte? Dumnezeu voind să ne mustre

¹⁾ *Macarie* a fost episcop în Roman (Moldova). El și-a scris cronica sa între anii 1532—1542. Deși s'a redactat în limba slavă, ținem să reproducem o parte din această cronică veche, în traducerea frumoasă a d-lui Ioan Bogdan. Pribegia lui Petru Rareș, rătăcirile lui prin munți și scăparea lui sunt povestite cu multă măiestrie și oricine le va ceti cu plăcere.

²⁾ = Poionii.

pentru greșelile noastre, întocmai ca pe încercatul Iov, și-au împlinit pe căi ascunse gândul său și de împlinitori au ales pe boeri. Ce și cum s'au întâmplat aceasta, vino-mi în ajutor cuvântule, și povestește celor doritori de-a ști lucrurile vrednice de aducere aminte și de istorisire.

Așadar într'acelaș an erà un oarecare Mihul, boer mare, Arbănaș ¹⁾ de neam, și, cum se spune, om foarte viclean, care sumuță și răsvrătiă pe toți ceilalți boeri; pe față el se prefăcea că are iubire curată cătră Petru Voevod, în taină însă țesea viclenii și sfaturi pline de clevetiri și își împrieteniă pe toți cei doritori de-a pune mâna pe lucruri străine, iar pe ale sale a și-le întoarce pe căi nedrepte. În curând sămânța necredinței începù a da roade și boerii trimiseră pe ascuns scrisori la marele împărat turcesc, cerând ridicarea lui Petru Voevod din scaun. Împăratul ²⁾ nu pierdù vreme, ei suflând ca vântul năpraznic dela apus și ca vijelia ce geme din greu, cu urlet de leu s'au sculat luând cu sine mulțime de leghioane. Pe lângă Turci se alipiră Tătarii cei cu chipul de fiară și căpeteniile oștilor Muntenesti, iar dela miază-noapte Leșii cei greoi la minte, scurți la haine și lungi la picioare, cari ca o apă turburată — căci și ei aveau acelaș gând cu Turcii — cu vuiet se vărsară asupra Țării și ca o tigră îngâmfată voiau să înghită cetatea Hotinului cea cu ziduri și turnuri întărite. Cu un cuvânt, toată păgânătatea de prin prejur au pornit-o Soliman, prea îngâmfatul stăpânitor

¹⁾ Arbănaș = Albanez, Epirot, Arnăut.

²⁾ = Sultanul.

al Turcilor, întocmai cum o pasăre cu aripele mari alipește pe lângă sine altele mai mărunte. În mijlocul lor se trudiă capul oștirilor Moldovenesti. De ajutor nu putea fi nici vorbă. Iar ceice plănuseră acestea, adunându-se unii la alții, își dădeau pe față îndrăzneala și drăceasca lor viclenie pe încetul se descoperi. Oh, minți de pământeni, rătăcite și orbite în fața celor viitoare! Dar păzitorul patului domnesc, ce se cheamă Hâra, aflând de acestea, le descoperi pe toate voevodului și zise: vai nouă, voevodule, boerii se sfătuesc să te părăsească. Auzind de acestea Petru Voevod, i-se cutremură și i-se umplu de spaimă inima, lacrimi îi curgeau din ochi și oftări neîntrerupte îi ieșiau din fundul inimei sale. Jalnică și vrednică de plâns eră înfătoșarea lui. Ce răutăți n'au făcut atunci boerii, cari ca niște câni turbați se repeziau asupra lui? Petru Voevod, poruncind să păzească bine pe cei răsvrătiți, cu inima rănită și cu fața udată de lacrimi și-au luat copiii și au părăsit pe răsculați, Septembrie în 14.

Nu oftezi aci, dreptate? Ce vorbe pot descrie cele întâmplare atunci? Se pare că le-au mers vestea dela marginele răsăritului până la ale apusului. Și cum mergea el înspăimântat și cu grabă, ocolind pâlcurile de dindărăt ale Turcilor și cu ochii ațânți neîncetat spre munții cei cu vârfurile ascuțite, ajuns' au spre seară la mănăstirea Bistriței, unde fiind primit fără piedecă, voiă să se odihnească; dar mojieii și răutăcioșii simțind de aceasta, încunjurară mănăstirea și ca niște capre sălbatică năvăliră asupra ei. Văzând el acestea și desprețuind toate, au încălecat

pe un cal iute și au căutat scăpare prin fugă, despoiat de tot ce avuse, întocmai ca un rob fugar. Oh, a tot văzătorule soare! Ce cuvinte pot spune cele întâmplăte de aci 'nainte?

Mai întâiu soții lui de fugă înaintând în munții nepătrunși, se împrăștiară în toate părțile, unii fără voie, alții de bună voie, pânăce nu rămase nimenea cu dânsul și fu, săracul de el, mai gol decât văzduhul. Fugiă neștiind încătrău, ca luceafărul ce se ascunde sub pământ sau ca bătrânul Hron, luna lui Septembrie în 18. Și dete de locuri prăpăstioase și muntoase și de văi păduroase, peste care nu putea trece călare; își lăsă dar acolo iubitul său cal, pe care nimene altul nu încălecase, și începù a merge pe căi nepătrunse de oameni și locuite numai de fiare sălbătice, pe piscuri înalte; gol, rănit la mâni și desculț mergea marele în vitejii și furiosul ca un leu în lupte — mă biruește mila și lacrimi îmi stoarce din ochi, — iar munții din față îi aducea aminte nenorocitului de pierderea copiilor și a puterii. Astfel au umblat rătăcind 6 zile, măsurând adâncimile sălbăticei pustii, flămând și fără hrană, fără să vorbească o vorbă cu cineva și fără să vadă față de om, pânăce la un părau ce curgea înspre țara Săcuilor l-au aflat niște pescari din acele părți — Dumnezeu se îndurase de dânsul — și dacă l-au cunoscut, l-au dus la căpeteniile lor, cari cu cinste l-au primit și l-au petrecut până la întărîta cetate a Ciceului, în 28 a aceleiaș luni.

Dar căpeteniile cetății, puși mai dinainte de el, aveau gând rău asupra lui și voiau să-l peardă cu orice preț. Voevodul însă, ca om cuminte, văzând

acestea, îi scoase cu meșteșug din cetate, iar cetatea o dete pe mâna Ungurilor. Astfel scăpă de potopul cotropitor și ca un al doilea Noe își mântui neamul său ¹⁾ în cetatea Ciceului, unde cu puțin mai înainte îl trimisese. Ce se întâmplă apoi? Petru Voevod își întinse brațele sale și cu dragoste părintească îmbră-
 țoșindu-i își sărută pe micii săi copii, întocmai ca un vultur ce-și acopere puișorii fără de pene, și iarăș întinzându-și brațele sale îmbrățișă pe înțeleapta sa soție, doamna Elena, care înceleștându-se de gâtul lui, plângea cu jale și-l sărută din toată inima, nu ca ucigătoarea Dalilă pe Samson, ori ca Tindarida pe bărbatul său, viteazul erou. În toate părțile se auziau numai strigăte și suspine, în toate părțile bătăi pe piept; dar a le înșiră pe toate este cu neputință, căci m'ar ajunge anul, dacă aș vrea să le istorisesc.

II. Grigorie Ureche. ²⁾

Predoslovia ³⁾ cronicei sale: „Domnii Țării Moldovii și vieța lor“.

Mulți scriitori s'au nevoit de au scris rândul și povestea țărilor și au lăsat izvod pe urmă, și bune și rele să rămâe fiilor și nepoților, și să le hie cele bune de învățătură, iară cele rele ca să se poată ferî și să se socotească, și celor bune să urmeze. Și

¹⁾ = familia sa.

²⁾ A trăit de pela 1590 până la 1647. — V. și pg. 56 și urm.

³⁾ Prefață; cuvânt către cetitori.

alții *pizmuind*¹⁾ și însemnând și scriind, cum și eu Grigorie Ureche, care din mila lui Dumnezeu și a Domnului meu am fost *Vornic Mare*,²⁾ cu multă *nevoință*³⁾ am cetit cărțile și izvoadele,⁴⁾ și ale noastre, și celor streine, și am aflat *cap și începătură moșilor*,⁵⁾ de unde au isvorit în țeară, și s'au înmulțit, și s'au lățit, ca să nu se înnece anii cei trecuți a toate țările; și apoi să nu se poată ști ce au lucrat, să se asemene hiarelor și dobitoacelor celor mute și fără minte. Aceea urmând, și măcar că se află și de alții însemnate lucrurile țării Moldovei, apucatu-m'am și eu a scrie începătura, și *adausul*, mai apoi și *scăderea*,⁶⁾ care se vede că au venit în zilele noastre, după cum au fost întâiul țării și pământului nostru a Moldovei. Că cum se tâmplă *de sârg*⁷⁾ și adaoge pohoiiul apei, și iarăș de sârg scade și se înpuținează, așa s'au adaus și Moldova, care mai apoi de la alte țări s'au *descălecat*,⁸⁾ și s'au lățit de sârg și fără de zăbavă. Acele cercând, le-am îndreptat cu nevoință, că nu numai *letopisețul nostru*,⁹⁾ ce (=ci) și cărți streine am cercat, ca să putem afla adevărul, ca să nu mă aflu scriitor de cuvinte de-

1) = trudindu-se, muncind (?)...

2) = vornicul mare eră guvernorul unei părți de țară.

3) = greutate, trudă, osteneală, străduință.

4) = cronice, (texte scrise de alții).

5) = originea (obârșia) strămoșilor.

6) adausul și scăderea = dezvoltarea și decadența.

7) = repede, fără veste.

8) = s'a întemeiat, s'a colonizat, s'a înpopulat.

9) letopiseț = cronică; — aci Ureche vorbește de Cronica și Annalele dela Putna, scrise în limba slavă.

șerte, ci de drepte; că *letopisețul nostru cel moldovenesc*¹⁰⁾ așa serie de pe scurt, că nice de viața Domnilor, cari au fost, toată cârma nu alege, necum lucrurile dinnăuntru să aleagă; și pe scurt scriind și însemnând, de la început până la Domnia lui Petru Vodă Rareș, și s'au stins; că de aice încoace n'au mai scris nimene.¹¹⁾ Nice este a se mirare, că scriitorii noștri n'au avut de unde strânge cărți; că dela locuitorii d'întâi n'au aflat scrisori, că n'au lăsat, ca niște oameni neașezați, și mai mult proști și necărturari, ce și ei au scris mai mult din basme și din povești, ce au auzit unul dela altul. Iară scrisorile streinilor scriu prea larg și de ajuns, cari au fost râvnitori și her'vinți nu numai ale sale să serie, ci și cele streine. Și de acolo luând multe, și lipindu-le cu ale noastre vremi potrivit, și am scris acest *letopiseț*, carele și de nu se va potrivi pe la multe locuri, cel ce va hi cuminte, gândesc că nu-mi va vinui; că de multeori omul înseși cele ce vede cu ochii săi nu poate să le pue pe rând, și multe smintește, și au spune mai multe, au mai puține; dar cele de demult și răsufiate de atâta vreme de ani! Ci eu, cum am aflat așa am arătat.

Grigorie Urechi

Vornic mare.

¹⁰⁾ Vezi nota precedentă.

¹¹⁾ Grig. Ureche n'a cunoscut cronicile lui Macarie și Eftimie, scrise în limba slavă, cari au continuat cronica Moldovei până la anul 1553.

Grig. Ureche: De moartea lui Stefan Vodă.

(Sfârșitul capitlului XII. din Cronica sa).

În anul 7012,¹⁾ nu multă vreme dacă s'au întors Stefan Vodă²⁾ dela Pocuția, la *scaunul*³⁾ său, la Suceava, fiind bolnav și slab de ani, ca un om ce eră într'atâția ani, în patruzeci și șapte, tot în războaie și ostenele și neodihnă, în toate părțile, de se bătea cu toți, și după multe războaie cu noroc ce au făcut, cu mare jele au răposat, Marți, Iulie în 2.

Eră acest Stefan Vodă om nu mare de stat, mânios, și degrabă vărsă sânge nevinovat; de mulțori la ospețe omoră fără județ (= judecată). Iară *întreg la minte, nelenevos, și lucrul său știă să-l acopere;*⁴⁾ și unde nu cugetai, acolo îl aflai. La lucruri de războaie meșter; unde eră nevoie, însuș se vâră, ca văzându-l ai sei să nu îndărăpțeze. Și pentru aceea, rar răsboiu de nu biruia. Așijderea și unde-l biruiau alții, nu perdea nădejdea; că știindu-se căzut jos, se ridică deasupra biruitorilor....

¹⁾ Cronicarii noștri vechi socotesc anii de obicei de la facerea lumii. Ca să aflăm numărul anilor dela Hristos, trebuie să subtragem (din numărul anilor dela facerea lumii) 5508, — dacă e vorba de un dat ce cade între 1 Ianuar și 1 Septemvrie; iar pentru un dat între 1 Septemvrie și 1 Ianuar, trebuie să subtragem 5509 din anii dela facerea lumii, căci începutul acestor ani se socotiă dela 1 Septemvrie, iar nu dela 1 Ianuar. — Astfel deci anul 7012 (fiind aci vorba de luna Iulie) este = la 1504 după Hristos.

²⁾ E vorba de Ștefan cel Mare.

³⁾ = rezidența.

⁴⁾ = nu-și tradă planurile și acțiunile.

Îngropat-au pre Ștefan Vodă în monastirea Putna, *cu multă jele și plângere tuturor lăcuiitorilor țării, cât plângeau toți ca după un părinte al lor; că cunoșteau toți că s'au scăpat de mult bine și apărare. Ce (= iar) după moartea lui, îi ziceau sfântul Ștefan Vodă,* nu pentru suflet, că este în mâna lui Dumnezeu, că el încă au fost om cu păcate, *ci pentru lucrurile sale cele vitezești, carele nimene din Domni, nice mai nainte, nice după aceea, nu l-au ajuns.*

Fost-au mai nainte de moartea lui Ștefan Vodă, într'acelaș an, iarnă grea și geroasă, cât n'au mai fost iarnă ca aceea nice odată. Iară peste vară au fost ploi grele și povoaie de ape, cât s'au făcut multă înnecare.

Domnit-au Ștefan Vodă 47 de ani, 2 luni și 3 săptămâni; și au zidit 44 de monastiri și biserici; și eră *însuș țiiitor*¹⁾ peste toată țeara.

Iară înaintea săvârșirei sele, chemat-au Vlădicii și toți sfetnicii sei, boeri mari, și alții toți *câți s'au prilejit*,²⁾ arătându-le cum nu vor putea ține țeara, precum o au ținut el; ei, socotind de cât toți mai puternic pre Turce și mai înțelept, au dat învățătură să se închine Turcului.

*

¹⁾ = Domnitor, suveran și autocrat.

²⁾ = câți s'au întâmplat să fie în apropiere, — câți au putut să fie de față.

III. Miron Costin.¹⁾

Predoslovia la „Cartea pentru descălecatul dinfâi“.

Începutul țărilor acestora și al neamului moldovenesc și muntenesc și în țările ungurești cu acest nume români până astăzi, de unde sunt veniți întru aceste părți de pământ, a serie — multă vreme la cum-până au stătut cugetul nostru. Să încep osteneala aceasta după atâtea veacuri, dela descălecatul țărilor de'ntâi, dela Traian împăratul Romului, cu câteva sute de ani preste mine trecute, — se sperie gândul. A lăsă iarăș nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o seamă de scriitori,²⁾ este inimei durere. Biruit-au gândul să mă apuc de această osteneală, să scot lumea la vedere felul neamului, din ce isvor și seminție sunt locuitorii țării noastre a Moldovei și așa și a țării Muntenesti, precum s'au scris mai sus, și a Românilor din țările ungurești: că tot un neam sunt, și odată descălecați, de unde sunt veniți strămoșii lor pe aceste locuri? sub ce nume au fost întâi la *descălecatul*³⁾ lor, și de când s'au deosebit și au numele acesta de acum Moldovean și Muntean? în ce parte de lume este Moldova, hotarele ei pe unde au fost întâi? ce limbă ținea întâi și până acuma? cine au locuit mai înainte de noi pe acest pământ, și sub ce nume scos, la știrea tuturor să fie.

¹⁾ Născut la 1633, mort la 1691. — V. și la pg. 59 sqq.

²⁾ Aluzie la adnotatorii cronicii lui Ureche cu bazmul despre descălecatul din tâlhari aduși dela Roma pe vremea craiului unguresc Laslău. — V. articolul „Chestiunea originii noastre“, pg. 58.

³⁾ = colonizarea, așezarea.

Zice-va cineva : prietine, târziu este ! După sutele de ani, cum se vor putea ști istoriile adevărate de atâtea veacuri ? Răspund eu : Lăsat-au puternicul Dumnezeu iscusită oglindă minții omenești : scri-soarea, dintru carea dacă va nevoi omul, cele trecute cu multe vremi le va putea ști și le va putea oblici, și nu numai lucrurile lumii, staturile și începuturile țărilor, ei și singură lumea, cerul, pământul, că sunt zidite de cuvântul lui Dumnezeu celui puternic.

Crez din scripturi știm, și din scriptură avem și sfânta credință a noastră creștinească și mântuirea cu coboritul Fiiului lui Dumnezeu, și întruparea cuvântului cel mai înainte de veci, în firea omenească. Scriptura ne deschide mintea de ajungem cu credință spre Dumnezeu, Duhul cel sfânt și nevăzut și necuprins și neajuns de mintea și de firea omenească. Scriptura depărtate lucruri de ochii noștri ne face de le putem vedeà cu cugetul nostru. Să nu pomenim de marele Moise, carele după atâția ani a scris Letopisețul dela zidirea lumii, că acesta a avut pe singur Dumnezeu dascăl și învățător, cu rost către rost. Omer filozoful, în două sute cinci-zeci de ani, a scris după risipa Troadei, răsboaie ce au fost. Lui Filip Plutarchus în (=după) patru sute de ani a scris viața și faptele vestitului Alexandrului împărat în lume, Machedon. Titus Livius a scris cursul a toată împărăția Romului, în șapte sute de ani și mai bine după urzitul Romului și cu osteneală au scos lumii la vedere istoriile.

Indemnatu-m'a firea mai mult de știința acestei țări, de începutul și de descălecatul ei cel întâi, toate alte țări știind începuturile sale. Laud osârdia

lui Ureche Vornicul, care a făcut din dragostea țării Letopisețul¹⁾ său: însă dela Dragoș Vodă, din descălecatul al doilea al țării aceștea a Moldovei din Maramurăș, scrie: iară *de descălecatul cel întâi cu Romani*, adecă *Romleni*, când au descălecat Traian împăratul Romului cu Romani, nimica nu pomeneste, numai cât însemnează la un loc, că au mai fost țara odată descălecată și s'au pustiit de Tătari; orică nu a avut cărți, ori că au fost destul a scrie *de mai scurte veacuri*²⁾). Destul de dânsul și atâta, cum poate fie cineva să zică: Numai lui de această țară i-au fost milă, să nu rămâe întru întunerecul neștiinței. Că celelalte ce mai sunt scrise, adaosătură de un Eustratie Logofătul și de un Simion Dascălul și de un Misail Călugărul³⁾, nu letopisește, ci sunt ocări și basne, care și acele nu puține.

A doua îndemnare mi-a fost, că mi-se pare, bine nu știu, că n'am văzut letopisețul lui Eustratie Logofătul, dar cum am înțeles din câțiva boeri, și mai ales din Nicolae Buhuș, ce au fost logofăt mare, pre acest Simeon Dascalu, Eustratie Logofătul l-a fătat cu basmele lui și acel mahler Misail Călugărul dela Simion Dascălul au născut, acela fiu, acestălalt nepot; și mult mă mir de unde au aflat ei aceste basme⁴⁾? Că Ureche Vornicul scrie: că patruzeci și cinci de ani, de domniile cele d'întâi, nici o

1) E vorba de Cronica lui Grig. Ureche, care se începe cu Dragoș-Vodă, descălecătorul venit din Maramurăș. V. pg. 56, 57 și 98.

2) = de vremuri mai apropiate.

3) Vezi mai sus, nota nr. 2. dela pg. 103.

4) Vezi pg. 58.

scrisoare nu se află de lucrurile lor, ce se vor fi lucrat și nici streinii încă n'au știut nimica de dânșii până la *Alexandru Vodă-cel-Mare și Bun*¹⁾. De-acel s'au început istoriile leșești a se serie, mai ales Bielskie și Martin Pașkowskie, pre cari i-a urmat răposatul Ureche Vornicul. Dacă n'a fost dară scrisoare întâi în țară și nici streinii n'au știut și nimic n'au scris, de unde sunt dară aceste basme: că sunt moșii țarei acestea din temnițele Romului, dați întru ajutorul lui Laslău craiul unguresc: — și Românii erau atunci, la acea vreme, în Maramurăș, în zilele acelui craiu, a lui Laslău, iar cești din coace, unde este acum, Moldova, iar cei dincolo unde este acum țara Muntenească, iar prin munți pre Olt, unde și acum se numește țara Oltului și Românii cei descălecați de Traian împăratul Romului în Ardeal.

Eu, iubite cetitorule, nicăeri n'am aflat, nici la un istoric, nici Latin, nici Leah, nici Ungur — și în viața mea, Dumnezeu știe cu ce dragoste eram pururea la istorie, iată că și până la această vârstă! — iar de aceste basme ce au scris ei, să dea samă ei și de această ocară. Și nici este șagă a serie ocară vecinică; și când ocărîm întru vre-o zi pre cineva, este cu greu a răbdă, dară încă și în veci? Eu voiu da samă de ale mele câte scriu!

Făcutu-ți-am isvod întâias-dată de mari și vestiți istorici, căroră trăesc și acum scrisorile în lume, și vor trăi în veci. Și așa am nevoit să nu-mi fie grije, de ar cădeă această carte or pe a cui mână și din

¹⁾ A domnit dela 1401 până la 1433.

streini cari caută și cearcă deamănuntul smintelele a istoriei lor.

Ei sunt povățuitorii mei: ei răspund și pizmașilor neamului acestor țări și zavistnicilor și întâi unui Enea Silvie ¹⁾ și cu următorii lui. Inșă acest istorie nu așa greu neprietin este, cât numai acest nume Vlah de pe Flah hatmanul că este, scrie, unde s'au alunecat și săracul Ureche Vornicul. Credem neputinței omenesți! Iar este altul de neamul său Leah, Ian Zamoskie, carele orb năvălește, că nu sunt Moldovenii nici Muntenii din Romleni: ci trecând pe aice, pe aceste locuri, Traian împăratul Romului, și lăsând slujitori de pază, au apucat o seamă de Daci limbă romlenească. Vedeà-vei apoi cuvintelor lui răspuns și ocară, nu dela mine, ci dela istoricii, cari sunt povățuitorii mei, la rândul său.

Puternicul Dumnezeu, cinstite și iubite cetitorule, să-ți dăruiească, după aceste cumplite vremi a anilor noștri, cândva și mai slobode veacuri, întru care, pe lângă alte trebi, să aibi vreme și cu cetitul cărților a face iscusită zăbavă; că nu este alta și mai de folos în toată viața omului zăbavă, decât cetitul cărților; căci cu cetitul cărților și a scripturei cunoaștem pe Ziditorul nostru Dumnezeu; cu cetitul laudă îi facem pentru toate a lui cătră noi bunătăți: cu cetitul, pentru greșelile noastre milostiv îl facem; din scriptură înțelegem minunate și vecinice faptele lui, a face fericită viața, și nemuritor agonisim nume. Singur Mântuitorul nostru Domnul și Dumnezeu,

¹⁾ Autorul părerii, că Români se trag dela consulul roman Flaccus, și că de aci se derivă numele lor de Valah (Vlah).

Isus Hristos ne învață zicând: „Ispitiți scripturile“. Scriptura depărtate lucruri de ochii noștri ne învață, cu acele trecute vremi să pricepem cele viitoare.

Cetește cu bună sănătate și primește a noastră cu dragoste osteneală.

De toate fericiri și daruri dela Dumnezeu voitor,

Miron Costin

care am fost logofăt mare în Moldova.

Miron Costin: Din „Letopisețul Țării Moldovii“.

Ridicatu-s'au boerii țării asupra Tomșei Vodă.¹⁾

Domnia lui Ștefan Vodă Tomșea precum s'au început, în vărsări de sânge, tot așa au ținut. Avea un țigan *calău*,²⁾ adecă perzător de oameni, gros și mare de trup; acela strigă de multe-ori înaintea lui, arătând la boeri „Doamne! s'au îngrășeat berbecii, buni sunt de junghiat!“ Ștefan Vodă la aceste cuvinte rîdeă și dăruia bani țiganului.

Ce (= însă) cum a tuturor tiranilor, la toate țările în lume, urită este stăpânia, așa și a Tomșei Vodă. Îl urise și boierii, măcar că erau de casa lui mai toți, anume: Beldiman *logofătul*,³⁾ Bărboiu Vornicul, Sturza *hatmanul* ⁴⁾ și Boul *visternicul*; ⁵⁾ că nice ei fără grija morții nu erau, ce (= ci) âmblau

¹⁾ Ștefan Vodă Tomșa, Domnul Moldovei (1611—1615).

²⁾ = călău, gâde.

³⁾ = întâiul boer, cancelarul Domnesc.

⁴⁾ = comandantul oștirii Moldovene (în Muntenia: „spătar mare“).

⁵⁾ = ministrul de finanțe.

în tot ceasul, cum se zice, cu zilele amână; și hie când, unde este frică nu încape dragoste. Pentru ce, întrebând un Împărat pre un dascăl, cum ar hi Împărat să hie drept tuturor, au răspuns: „de nu vei fi împărat groaznic nimăru”. Fericiți acei Domni, căroră Țările lor le slujesc din dragoste, nu de frică! că frica face urâciune (= ură); și urâciunea, cât de târziu, tot isbucnește.

Așâ s'a prilejit și la Tomșea Vodă, în toate zilele petrecând boerii tot cu prepusuri, tot sub grije, s'au vorovit cu toții, și au tras slujitorii toți în partea sa, și pre Mărzeștii cei dela Mihai Vodă; și într'o noapte au ieșit cu toții la sat la Cucuteni, și de acolo au *porocit*¹⁾ lui Ștefan Vodă cu bine să iasă din scaun, că nu poate nime suferi domnia lui cu atâte vărsări de sânge.

Se spăriese Ștefan Vodă de o tulburare ca aceea; ce (= ci, dar) îmbărbătându-l cine erau pre lângă dânsul, au strâns *dărăbani*,²⁾ carii tot pre un cuvânt erau cu cei-alți slujitori. Ce (= însă) dacă au văzut banii vărsându-le Ștefan Vodă, au *stătat ei cu domnia*³⁾ și au *strigat și târgul în leafă*⁴⁾; și s'au strâns din *târgoveți*⁵⁾ și den slugile neguțitorilor și oameni nemernici câtăva gloată și la Ștefan Vodă; și s'au prilejit atunce de venise și den ținuturile den jos niște steaguri de călărași la căutare, și erau

1) = au trimis vorbă, i-au dat știre.

2) = soldați pedestri.

3) = au rămas credincioși Domnului.

4) = au adunat mercenari și dintre orășeni.

5) = orășeni.

descălecați la Tomești. Au răpezit Stefan Vodă și la acei cu leafă și i-au tras în partea sa.

Slujitorii ce erau cu boerii, auzind că strigă Stefan Vodă în leafă, măcar că giurase boerilor, ce (= ci) pre obiceiul neamului nostru, au început mulți a se smulgere din gloata boerilor și a venire la Stefan Vodă, și *în loc*¹⁾ au început a slăbire partea boerilor.

Dacă au auzit boerii că nu va să iasă Stefan Vodă de bună voie din scaun, au venit cu răsboiu; căroră au ieșit Stefan Vodă înainte cu gloatele sale de laturea târgului, deasupra fântânei lui Păcurar și scoase și târgul tot Stefan Vodă, cu arme, cine cu ce aveà; și despre (= de cătră) vii au lovit călărimea ce aveà pe gloata boerilor, den dos.

Fără zăbavă au început a se răsipire gloata boerilor; deci și boerii carii în cotro au putut au plecat fuga, din carii îndată au prins pre Bărboiu Vornicul, apoi și pre feciorul lui. Dece, pre Bărboiu cel bătrân în loc *l-au înțapat*,²⁾ delaturea târgului; iară pre feciorul lui Bărboiu l-au trimis de l-au spânzurat în poarta casei tătâne-seu. Iară Beldiman și Sturza și Boul năzuiră în țeara Muntenească, unde și aceia tot n'au hălăduit, precum vei vedeà povestea lor mai jos.³⁾

1) = îndată.

2) = l-a tras în țapă.

3) Turcii, la cari s'au dus acești boeri cu pâri în contra lui Tomșa, i-au trimis pe tus-trei legați lui Tomșa, care „îndată „le-au tăiat capetele și le-au aruncat trupurile în Siret“.

Pre câți și aducea prinși, pre toți îi omorià cu muștrarea ce aveà el în obicei: „Să nu te ierte Dumnezeu cu acel cap mare al tău!“ Tuturor această muștrare făcea.

IV. Constantin Cantacuzino.¹⁾

Despre Cușovlahi (fragment din cronica sa muntenească).

Sunt dară acești Coșovlahi (cum ne spun vecinii lor, și încă cu dintr'înșii am vorbit), oameni nu mai osebiți nici în chip, nici în unele obiceiuri, nici în țăria și în făptura trupului, de cât Românii aceștia, și limba lor românească ca a acestora, numai mai stricată și mai amestecată cu de ceastă *proastă grecească*²⁾ și cu turcească; pentrucă foarte puțini, cum s'au zis, au ramas la niște munți trăgându-se de locuiesc, cari se întind în lung de lângă Ianina a Pirului până spre Arbănași lângă Elbasan unde-i zic, în sate numai locuind. Se vede și mari unele sate; zic că sunt și oameii cu putere în hrana lor, de carii și mare minune este cum și până astăzi se află păzindu-și și limba și niște obiceiuri ale lor. Aceștia dară și limba și-au mai stricat, și ei s'au împuținat, drept că și ei desăvârșit subț jugul turcesc cu acei Greci dupre acolo s'au supus, unde și stă-

¹⁾ Născut pela 1650, mort la 1716; și-a scris cronica sa probabil în anii din urmă ai secolului XVII. El este primul scriitor român care face amintire de *Arămânii* (Cușovlahii) din peninsula balcanică și-i socotește de Români, întocmai cum suntem și noi. — V. și la pg. 63 și 64.

²⁾ = limba grecească vulgară.

pânire și *blagorodnie*¹⁾ și tot și-au perdut; și poate fi că nici d'ântâiu așa mulțime nu va fi fost de dânsii. Că iată acum și câți sunt, *mojici*²⁾ și țărani sunt, și locurile lor cu greu de hrană fiind, pentru multa peatră și munți ce sunt unde locuiesc, se împărăștie și se duc mai mulți prin acele orașe mari turcești de se hrănesc, și pre acolo mai mulți amestecându-se, și limba, cum am zis, foarte și-au stricat și ei puțini au rămas. Zic și aceasta, că de-i întrebă și pre ei neștine, ce iești? el zice *Vlahos*, adică Român; și locurile lor unde locuiesc le zic *Vlahia*, iar țării acesteia ei zic *Vlahia cea mare*. Pare-mi-se, zic, că ei grăind, mai mult îi înțeleg ceștia Români, decât aceștia grăind, aceia să înțeleagă; însă, și unii și alții cu puțină vreme într'un loc aflându-se, prea lesne se pot în elege. De crezut dară este, că și acei *Coțovlahi*, *dintr'acești Romani sunt și se trag*; și într'acele vremi ce Galian sau alt împărat au rădicat o seamă dintr'ânșii de aici și i-au dus de i-au așezat pre acolo, au rămas și până amu.

Coțovlahi le zic Grecii, rizându-i și batjocură făcându-și de dânsii, adică, schiopi, orbi, blestemați, hoți, și ea acestea le zic că sunt; și câți au fost de acel fel pre undevaș, i-au adunat de i-au adus pre acolo; precum și acești Români dupre aici rîd și încă destule grozave cuvinte le zic și de nimic îi fac, și că din hoți se trag, povestesc și bănuiesc între ei. Ci de aceasta căci Grecii aceștia după cum rîd de Români și grăesc așa de rău — au socoteală mare; pentrucă

1) = nobilitate, nobleță, (evghenie).

2) = oameni de rînd, proști.

văzând și ei toată altă lume rîzînd de dînșii și batjocorindu-i, au stătut și au obosit și ei prin gunoariile lor, ca cocoșii, părăndu-le că au mai rămas ceva vlagă și de ei, unde văd zugrăviturile celor vechi ai lor, ei între dînșii își fac mîngăeri și bucurie, soții părăndu-le că au pre cineva batjocurii lor.

Ci dară Grecii acelea pătîmind¹⁾, de supărare părăndu-le că alții ar fi pricina, nu ei înșiși de-a fi așa, hulese și grăesc pre alții de rău, neuitându-se să vază pre dînșii (= pe sine) ce și cum sunt. Dirept aceasta dară, este să-i iertăm și să le credem, pentrucă zic dascălii și înțelepții, că crud și tiranic lucru este și foarte fără de minte neștine (= cineva) să mai mustreze și să mai pedepsească pre unul ce în pedeapsă și în nevoie au căzut; că destulu-i este aceluia aceea (= nevoia); nu trebuie peste rău a mai adăogă, ci într'aceea lăsându-l, încă mîngăere pe cât se poate și ocrotire să-i arătăm, asemenea pătimași și nenorociți socotindu-ne că putem ajungă, și putem fi și noi fără de zăbavă și fără veste.

V. Ioan Neculcea.²⁾ Din „O samă de cuvinte“.

1. Mama lui Ștefan cel mare. — 2. Ștefan și sihastrul Daniil.

1. — Ștefan Vodă cel bun bătându-l Turcii la Răsboieni, au mers să între în cetatea Neamțului; și fiind

¹⁾ Adecă: Ajungând în ticăloșie și decadență, robiți de Turci.

²⁾ I. Neculcea (1672—1745), scriitorul cu graiul limpede și frumos, a scris *Letopisețul (Cronica) Țării Moldovii* dela Dabija Vodă până la Mavroordat (1662—1743). În fruntea *Letopisețului* său el a adunat și însemnat 42 de legende, tradițiuni și anecdote istorice sub titlul „O samă de cuvinte“. — Sama aceasta de cuvinte a fost un izvor bogat de inspirații poetice, îndeosebi pentru V. Alexandri și D. Bolintineanu.

mumă-sa în cetate, nu l-au lăsat să între, și i-au zis că: *pasărea în cuibul său piere*. Ce (= dar), să se ducă în sus să strângă oaste, că isbânda va fi a lui; și așa, pe cuvântul mâne-sa, s'au dus în sus și au strâns oaste.

Iară Împăratul Turcesc au venit cu toată puterea lui la cetatea Neamțului, și au suit *puștele* ¹⁾ deasupra unui munte, despre Moldova, și au început a *bate* ²⁾ cetatea Neamțului foarte tare. Iară pre acea vreme eră un Neamț închis în cetate; și văzând că bat cetatea, au zis păzitorilor să spuie mumei lui Ștefan Vodă să-l sloboază dela închisoare și temniță pre dânsul, că el va mântui cetatea de acel rău. Deci, slobozindu-l pre acel Neamț dela închisoare, s'au și apucat acel Neamț de au îndreptat puștele din cetate asupra Turcilor unde stau acolo în munte, de aveà nevoie cetatea, și au și lovit în gura unei puște Turcești de au sfărâmat-o; și au început a bate în corturile Turcilor cât și *boldul* ³⁾ dela cortul Împăratului l-au sfărîmat; deci, nu au mai putut sta Turcii într'acel vârf de munte, de unde aveà cetatea nevoie, ce (= ei) numai le-au căutat a se dare în lături dela acel loc.

2. — Iară Ștefan Vodă, mergând dela cetatea Neamțului în sus pre Moldova, au mers pela Voroneț, unde trăià un părinte *sehastru*, ⁴⁾ pre anume *Daniil*, și bătând Ștefan Vodă în ușa sehastrului să-i descue,

1) = tunurile.

2) = a bombardă.

3) = globul, bumbul.

4) = pustnic, călugăr singuratic, eremit.

au răspuns sehastrul să aștepte Ștefan Vodă afară până și-a isprăvi ruga; și după ce și-au isprăvit sehastrul ruga, l-au chemat în chilie pre Ștefan Vodă, și s'au ispovedit Ștefan Vodă la dânsul; și au întrebat Ștefan Vodă pe sehastru: ce va mai face, că nu poate să se mai bată cu Turcii. Închină-va țeara la Turci au ba? Iară sehastrul au zis să nu o închine, că războiul este al lui; numai după ce va isbândi, să facă o monăstire acolo, în numele sfântului Gheorghie, să fie hramul bisericii. Deci au și purces Ștefan Vodă în sus, pela Cernăuți și pre la Hotin, și au strâns oaste fel de fel de oameni și au purces în gios. Iară Turcii, înțelegând că va să vie Ștefan Vodă cu oaste în gios, au lăsat și ei cetatea Neamțului de a o mai bate, și au început a fugire spre Dunăre; iară Ștefan Vodă au început a-i gonire în urmă și a-i batere până i-au trecut de Dunăre. Și întorcându-se înapoi Ștefan Vodă, s'au apucat de au făcut mănăstirea Voronețul, și au pus hramul bisericii sfântul Gheorghie.

3. Despre aprodul ¹⁾ Purice.

Ștefan Vodă cel bun când s'au bătut cu Hroît Ungurul, precum zice unii la Cașin, iară letopisețul serie că s'au bătut la Șkee (Scheia), pe Siret, au fost căzut calul cu Ștefan Vodă în războiu; iară un Purice aprodul i-au dat calul lui; și nu putea în grabă încăleca Ștefan Vodă, fiind om mic. Și au zis Purice aprodul: „Doamne, eu mă voiu face o moviliță, și vino de te sue pe mine și încăleacă!” Și s'au suit pre dânsul Ștefan Vodă și au încălecat pre cal; și au

¹⁾ = curtean, tinăr în serviciu la curtea domnească.

zis atuncea Ștefan Vodă: „Sărace Purice, de oi scăpă eu, și tu atuncea ți-ei schimbă numele, din Purice — Movilă“. Și au dat Dumnezeu și au scăpat amândoi; și l-au și făcut boer, *armaș mare*,¹⁾ pre Purice, și dintru acel Purice aprodul s'au tras neamul Movileștilor, de au agiuns de au fost și Domni dintru acel neam. Deară și aprozii, atuncea, nu erau din oameni proști, cum sunt acum, ce (=ci) erau tot feciori de boeri, și portul lor eră: îmbrăcați în șarvanale cu *cabanife*.²⁾ Așa trebue și acum să se afle slugi să slujească stăpânului, și stăpânul să miluească pre slugă așa.

4. Movila lui Purcel.

Ștefan Vodă cel bun, vrând să meargă la biserică într'o Duminecă dimineață la Liturgie, în târg în Vaslui, și ieșind în *polimari*³⁾ la curțile domnești ce erau făcute de dânsul, au auzit un glas mare de om, strigând să aducă boii la plug. Și mirându-se ce om este acela că ară duminica, îndată au trimis în toate părțile ca să-l găsească pre acel om să-l aducă la dânsul; și l-au aflat pre om în sus, pre apa Vasluiului, cale de patru ceasuri, arând la o movilă ce se chiamă acum „*movila lui Purcel*“; că pe acel om încă îl chiamă *Purcel*. Și ducându-l pre acel om la Ștefan Vodă, l-au întrebat Ștefan Vodă: el au strigat așa tare, și pentruce ară duminica? El au zis, că au strigat el să aducă boii la plug, și ară Dumi-

¹⁾ = comandant de oștire.

²⁾ = mantale cu ceaprazuri (șinoare).

³⁾ = loc sfințit, sacristie.

nica, că este om sărac, și într'alte zile n'au vrut frate-său să-i deie plugul, și acum duminica i-au dat. Deci Ștefan Vodă au luat plugul fratelui celui bogat și l-au dat fratelui celui sărac să fie a lui.

*

Ioan Neculcea: Din „Letopisețul țerei Moldovei“.

(Constantin Vodă Cantemir și moartea lui Miron Costin).

Tot întru acel an¹⁾, mai înainte de ce au mers la Soroca, strânsu-s'au toți feciorii lui Gavriliță, și cu alți boeri mulți de țeara de jos, la nunta lui Ioan Păladi, la Băcani, dinsus de Bârlad; și acolo au fost și vornicul *Velicico*²⁾, fiind cumnat lui Paladi; și strângându-se acolo la acea nuntă, au sfătuit și s'au giurat cu toții, ei în de ei, să fugă în Țeara Muntenească la Brâncovanul Vodă, să le dea agiutor de cheltnială, să meargă la Poartă să pârască pe *Cantemir Vodă*³⁾ să-l scoată din domnie, să rădice Domn dintre dânșii pe *Velicico* Vornicul.

Deci s'au sculat un boer dintre dânșii, anume Ilie Țifescul, pre carele îl porecliă mai pe urmă de-i ziceă „Frige-vacă“, și i-au pârît la *Cantemir Vodă* pe boeri, de le-au spus tot sfatul lor; că erau boerii dela o vreme prea supărați de *Cantemir Vodă*; că erau la curtea domnească *boerinași*⁴⁾ tot feciori de mojici, Codreni și Gălățeni; și ziceă *Cantemir Vodă*,

¹⁾ 1691.

²⁾ = fratele cronicarului Miron Costin.

³⁾ = Constantin Cantemir (bătrânul), tatăl cronicarului Dimitrie Cantemir.

⁴⁾ = boeri de grad mai de jos la curtea Domnească.

că Domnul face neamurile, Domnul le stinge; și erau urîți feciorii de boeri, să nu-i vează în ochi, dupăcum îi erà nătura lui. Și erà în cinste numai Hatmanul Bogdan, ginere-său, și cu Iordaki Visternicul Ruset; acești doi schivernisiau și mâneau țeara cum le erà voiea. Deci, boerii pre acea vreme nu mai puteau suferi să fie călcați de acei doi boeri, și de mojicia celorlalți mai mici de curte; că, pe când ieșiau la țeară cu slujbe, boerinașii făceau multe necazuri caselor celor mari a boerilor.

Deci Cantemir Vodă, cum au înțeles acel sfat a boerilor, din Ilie Frigevacă, au și răpezit într'o noapte boerinași de ai lui, și cu slujitori, să-i prindă pe toți aceia. Deci unii au scăpat în Țeara Muntenescă; iară pre cari i-au prins, i-au dus la Iași, și pre Velicico Vornicul, dupăce l-au dus la Iași, erà zavistia mai mare despre Cupărești, împoncindu-se cu vorba mai dinainte vreme, și aveà și sieală de dânsul pentrucă erà mai om decât toți. Atunce în grabă Cantemir Vodă, în mânia l-au bătut cu buzduganul, și l-au închis în beciu. Deci neprietenii lui Velicico atunce au și aflat vreme de au zis lui Cantemir Vodă: „De vreme că te-ai grăbit de l-ai bătut, nu-l lăsă viu; păzește de-l omoară, că de va scăpă viu, mâne poimâne el ne va omorî pre toți“. Și el încă îndată au ascultat, și l-au scos noaptea de i-au tăiat capul denaintea porții, pentru binele ce au făcut Velicico de au dat știre lui Iordaki Visternicul de au fugit în Țeara Ungurească când vreà să-l omoare Cantemir Vodă; acum i-au mulțămit și Iordaki întru acest chip ca un Grec. Și aflară atunci neprietinii vreme de zi-

seră lui Cantemir Vodă: „Acum de vreme că ai omorît pe Velicico, trimite de prinde și pre frate-său *Miron Logofătul*¹⁾ de-l omoară; ori vinovat, ori nevinovat să nu scape, că apoi încă a hi mai rău și de tine și de noi“. Deci, Cantemir Vodă nu și-au socotit vieța lui, că erà trecut cu bătrânețile, om de șaptezeci de ani, de numai cât nu-i sosise ceasul morții și lui; ce (= ci) s’au potrivit neprietenilor și nu și-au cruțat sufletul său, ce (= ci) ca un tiran au trimis pe Macri, vătavul de Păhârniciei, cu slujitorii din Roman, de l-au luat²⁾ de acolo, dela casa lui, dela Bărboși, de l-au dus până în Roman și i-au tăiat capul. Și când l-au găsit Macri acolo, la Bărboși, atunce îi murise și *giupâneasa*,³⁾ și nimie nu știà de sfatul frăține-său sau de a celorlalți boeri, că nu erà amestecat cu ceilalți boeri la sfat; că el pornise atunce pre un fecior al lui, pe Nicolai,⁴⁾ să ia fata Ducăi Vodă dela Țarigrad, și se gătise și cu celalt fecior, cu Pătrașco Cămărașul, să ia fata lui Cantemir Vodă, să se încuscreze, și nici cu gândul nu gândià că i-a veni o furtună ca aceea.

Zisu-i-au slujitorii, când l-au găsit la Bărboși, să fugă, că nu-i departe în Neamț; iară el n’au primit, știindu-se *drept*;⁵⁾ gândià că l-or duce la Iași; și se va îndreptă.⁶⁾ Iară dupăce au venit Macri, și

1) = Miron Costin, cronicarul.

2) = pe Miron Costin.

3) = soția lui Miron Costin.

4) = cronicarul de mai târziu.

5) = nevinovat.

6) = își va dovedi nevinovăția.

viind *zapciu*¹⁾ după *zapciu*, să peară nu i-au mai îngăduit, și au pus de l-au tăiat în Roman, și mult s'au rugat lui Macri să-l ducă până în Iași. Iară Macri, ca un om rău și de nimică, nu i-au fost milă de sufletul stăpănu-său, și s'au grăbit de l-au omorît, că, de l-ar fi dus în Iași, poate s'ar fi îndreptat, și n'ar fi perit; că multe slugi se tãmplă la domni vrednice, de nu se grăbesc, și feresc pre stăpânii de păcat, și mai pe urmă cad la laudă și despre oameni și despre stăpâni, și despre Dumnezeu. Iară acesta, ca un varvar, nefiind de nimică, n'au socotit. Cantemir Vodă, după aceea, mult s'au căit ce au făcut, și de multeori plângea între toată boerimea, și blăstemă pe cine l-au îndemnat de au grăbit de i-au tăiat; că după aceea n'au trăit un an nici Cantemir Vodă, și au murit.²⁾

Iară pe Vasilie Vornicul, feciorul lui Gavriliță, și pe frate-său Solomon, și pe frate-său Costaki, și pe Gheorghită Mitre, și pe Dediul Spătar Arbănaș, și pe tustrei feciorii lui Miron Logofătul, pre toți pe aceștii i-au prins și i-au închis, pre unii în turn la curtea domnească, pre unii la Siimeni, pre alții prin *beciuri*,³⁾ și pe Nicolai, feciorul lui Miron Logofătul, mergând să se însoare la *Țarigrad*,⁴⁾ l-au întors dela Bârlad, de l-au închis și pe dânsul.

¹⁾ = (aci): sbir, agent de poliție; de altfel *zapciu* = agent de finanțe.

²⁾ La 1692.

³⁾ = temniți suterane.

⁴⁾ = Constantinopol.

VI. Principele Dimitrie Cantemir.¹⁾

Din „*Descriptio Moldaviae*“.

Despre jocurile Moldovenilor.

Jocurile Moldovenilor se deosebesc cu totul de ale altor popoare. La ei nu joacă doi câte doi, sau patru cu patru, ca la Francezi sau la Poloni, ci mai mulți împreună, făcând cerc sau stând în șir lung. Nici nu prea joacă bucuros la alte ocaziuni, decât numai la ospete. Jocul se numește *Hora*, când se prind cu toții de mână și joacă în cerc, mișcându-se în tact și cu pași egali din dreapta 'n stânga; — iar când se pun în șir lung prinzându-se de mână așa, ca cele 2 capete ale șirului să rămână libere și fac diverse învârtituri și întorsături, aceasta se numește *Danș*, care este cuvânt polonesc.

La munte au datina de joacă înainte de cununie în curte sau pe stradă, formând două șiruri, unul de bărbați și altul de femei. La amândouă se alege câte un vâtav, care trebuie să fie om bătrân și cinstit; acesta poartă în mână un băț vârgat cu aur sau împistrițat cu alte culori și în capătul de sus îi atârână

¹⁾ Principele Dimitrașcu, fiul lui Constantin Vodă Cantemir, s'a născut la anul 1673 și a fost unul dintre cei mai erudiți bărbați ai timpului. A scris numeroase opere în latinește și în românește. Ales de membru al academiei de științe din Berlin la anul 1714, — el ține să facă cunoscută patria sa între erudiții săi colegi din apus și scrie (la 1716) latinește opul „*Descriptio Moldaviae*“, o mare monografie geografică, politică, culturală și etnografică, — din care reproducem o filă și noi în traducere românească. Dimitrie Cantemir a murit în Rusia la anul 1723.

o cârjă cusută foarte frumos. Când fac prima mișcare, unul dintre vătavi trage pe ai sei din dreapta în stânga, iar cellalt din stânga în dreapta, așa, ca șirurile să stea față 'n față, — apoi întors, ca să stea dos la dos. Și așa se întorc amândouă șirurile în continue învățituri, dar atât de încet — pentru ca să nu se amestece — încât abia le poți observă mișcarea. Atât într'un șir, cât și în cellalt se așează fiecare după rangul său. Femeile și fetele boerilor se așează după rangul bărbatului sau tatălui lor. Dar locul cel dintâiu este totdeauna al vătavului, al doilea e Nunul (Nașul) și al treilea Mirele. Asemenea și în șirul femeilor mai întâiu e vătavul, apoi Nuna (Nașa) și apoi Mireasa, chiar și când ar fi de stare mai de jos decât ceilalți. După cununie se amestecă amândouă șirurile și joacă în cerc, așa, că fiecare bărbat își are pe femeia sa la dreapta, și tot de-a-dreapta are fiecare june câte o fată de starea sa. Câte odată fac și figuri în horă, formând din cerc triunghiu, patruunghiu, formă de ou sau alte figuri, după planul și destoinicia vătavului.

Afară de aceste jocuri, cari se joacă în sărbători și la festivități, mai este un alt joc aproape superstițios, în care jucătorii trebuie să fie în număr fără soț de 7, 9 sau 11. Ei se numesc *Călușeri* și se adună odată într'un an, se îmbracă în haine cam ca femeile, pe cap își pun cunună împletită din foi de pelin și din alte flori; vorbesc în glas femeesc, și pentruca să nu se cunoască, își acoper fața cu un văl alb. Toți poartă în mână câte o sabie goală, cu care îndată ar străpunge pe oricine ar cutezà să le

descopere fața. Privilegiul acesta îl au consfințit prin uz din vechime; așa, că pentru un omor ca acesta nu pot fi trași în judecată. Conducătorul lor se numește *Stariț*; al doilea e primicerul, ¹⁾ a cărui datorie este să întrebe pe stariț, ce joc pofteste să se joace, și să spună apoi celorlalți jucători în ascuns, ca să nu auză poporul numele jocului înainte de a-l vedea cu ochii. Căci au peste o sută de figuri, sărituri și tacturi deosebite, dintre care unele atât de măiestrite, încât cei cari le joacă pare că nici nu ating pământul cu picioarele, ci par'că sboară și se poartă în aer.

Călușerii se joacă în zilele dela Înălțare până la Rusalii; în timpul acesta ei umblă prin toate cetățile și satele, pururea jucând și săltând; și în tot timpul nu se culcă să doarmă într'alt loc, decât numai sub coperișul bisericilor; căci dacă s'ar culcă într'alt loc, i-ar chinui strigoaietele, sau cum le numesc ei: *frumoasele*. Dacă se întâlnește o ceată de călușeri cu alta pe cale, ele trebuie să se bată împreună și ceata învinsă trebuie să facă loc la cealaltă. Apoi pun condițiuni de pace, după cari cei învinși rămân 9 ani supuși la cei învingători. Se întâmplă, că în luptă rămâne mort unul sau altul; în cazul acesta nu încapă nici o judecată și nici judecătorul nu cercetează după făptuitor.

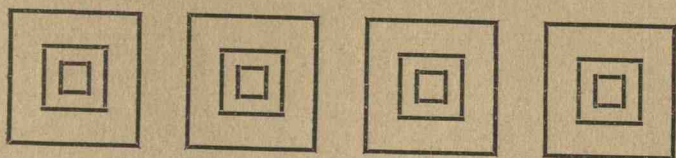
Care se primește odată într'o ceată de călușeri, trebuie să rămână în aceea 9 ani, și în tot anul să se prezinte la sorocul știut; dacă nu s'ar prezentă

¹⁾ = mutul călușerilor.

vr'odată, atunci zic, că are boala cea rea și-l chinuesc frumoasele.

Plebea superstițioasă crede că acești călușeri au puterea de-a vindecă boalele cronice. Modul lor de vindecare este astfel: ei culcă la pământ pe bolnav, încep apoi săriturile lor și la un tact anumit al cântării îl calcă unul după altul dela cap până la călcâie; în urmă-i șoptesc în ureche câteva cuvinte alese anume de dânșii și poruncesc boalei să iasă din trupul pacientului. Aceasta se repetă de trei-ori în trei zile și de multe-ori are efectul dorit, că vindecă cu puțină osteneală cele mai grele boale, pe care nu le-au putut vindecă cu măiestria lor nici cei mai pricepuți doftori. Atât de mare e puterea credinței chiar și la oamenii superstițioși.

Audiențele unui Român la Împăratul Iosif II.

I. Cine a fost Ienăchiță Văcărescu? ¹⁾

Banul *Ienăchiță Văcărescu* a fost un bărbat în multe privințe extraordinar, al cărui nume constituie o glorie pentru Țara Românească.

Descendent al unei familii vechi boerești, de obârșie curat românească, fiul vornicului Ștefan Văcărescu (otrăvit mișelește la anul 1763 prin C. Racoviță voevod), Ienăchiță (Ioan) s'a născut pela anul 1740 în plinul întunec al epocii Fanarioților. El a avut parte de o creștere deosebit de îngrijită și s'a ocupat cu plăcere și succes cu studiul limbilor, devenind cel mai de samă poliglot român între contemporanii săi, care vorbiă și scriă bine în 6 limbi:

¹⁾ Vezi: A. I. Odobescu. Scrieri, vol. I, „Poezii Văcărești“.

românește, elinește, turcește, latinește, italienește și franțuzește, — dovada unei intelectualități superioare.

Nu e mirare că Domnii Țării românești, după vremuri, au făcut în repețite rânduri uz de luminile învățaturii sale. Astfel primul cod civil al Munteniei edat de Vodă Al. Ipsilanti a fost în mare parte opera lui Ienăchiță Văcărescu. Dar aceea prin ce și-a ilustrat mai mult numele său acest mare boer, a fost nobilul său patriotism și dragostea sa de limba strămoșească, într'un timp, când aceste sentimente înalte pareà că s'au stins cu totul din sufletul epigonilor boerimii române. Sunt celebre versurile scrise de el pela 1760 și date drept deviză a vieții sale :

Urmașilor mei Văcărești
Las vouă moștenire:
Creșterea limbei românești
Și-a patriei cinstire !

Versurile erau scrise pe portretul lui din fosta biserică a Sf-tului Spiridon (București), clădită sub îngrijirea lui.

Numai dacă ne gândim la timpul, când a glăsuț astfel fiul unui mare boer, un viitor spătar mare, ban și chiar caimacam (locțiitor de Domn) al Țării Românești, când limba românească erà considerată ca „limbă mojicească“ și despoiată de drepturile sale firești în propria ei țară, — numai atunci putem înțelege însemnătatea extraordinară a acestui clasic document de nobleță a Banului I. Văcărescu.

Nu e nici o mirare, dacă-l vedem pe Banul Ienăchiță ocupându-se și cu scrisul. El a publicat la 1787 o *gramatică a limbei românești*, pe care (ne-cunoscând el prima gramatică roamânească a lui Sam. Micu (Klain) și G. Șincai apărută la 1780 în Viena) o crede cea dintâi încercare de acest fel la noi. În gramatica aceasta ne dă dovezi frumoase și de talentul său poetic, dându-ne *versuri* bine alcătuite și uneori foarte delicate. Cităm un exemplu:

Intr'o grădină
Lâng'o tulpină
Zării o floare ca o lumină....
S'o taiu, — se strică!
S'o las, — mi-e frică,
Că vine altul și mi-o ridică!

I. Văcărescu a mai scris o: *Istorie a Impăra-ților otomani* (publicată ulterior de Papiu Ilarian), din care părțile contimporane au caracterul de memoare, arătându-ne istoria Țării Românești, așa cum s'a petrecut și cum s'a împărtășit și el în persoană la dezvoltarea evenimentelor.

În această istorie ni-a păstrat Ienăchită Văcărescu povestirea interesantă a *două audiențe* de ale sale avute la marele *Impărat Iosif al II-lea*, — una în Brașov, alta în Burgul din Viena.

Despre aceste audiențe ne dă I. Văcărescu amănunte atât de interesante, încât ar fi păcat, ca ele să nu fie cetite și cunoscute în toate cercurile intelectualilor noștri.

II. Audiența din Brașov.

(1773).

Erà pe timpul războiului ruso-ture (1770—1774). Ienăchiță Văcărescu se refugiasse la Brașov cu numeroase familii de boeri; aci a petrecut — cu puține întreruperi — aproape tot timpul dela 1770 până la încheierea păcii dela Cuciuc-Cainargi (1774).

La 1773 luminatul împărat Iosif al II-lea — în calea sa spre Galiția — a sosit la Brașov, unde a găsit mulțimea de boeri români refugiați din Țară.

Dar să-i dăm cuvântul Banului Ienăchiță Văcărescu, care scrie:

„Intr'acest an, la 1773, Maiu, împăratul Romanilor, Iosif II, vrând ca să meargă în Galiția și Lodomeria, în țările ce dobândise atunci, trecând prin hotarele Ardealului, au venit și la Brașov, unde au șezut și trei zile și ne-au făcut nouă boerilor Români, ce eram musafiri (oaspeți) acolo, multă cinste; căci cum a sosit la conacul unde erà gătit, de loc au trâmisi pe doctorul Impărăției Sale la noi, unde eram adunați toți, la gazdă la mine și ne-au zis că, măcar că împăratul cearcă întristare pentru noi, căci suntem înstrăinați de patrie, dar are părere bună, căci ne aflăm adăpostindu-ne în țara împărăției sale și pofteste ca a doua-zi, la 10 ceasuri nemțești, să ne dea audiență. Deci, dupăce am făcut mulțămită către doctor, a doua-zi am mers toți înaintea împăratului. Eu am făcut dragomanlâc (interpretare) boerilor în limba talienească și am fost primiți cu atâta libov (dragoste) și cinste, încât, dupăce ne-au întrebat și de suntem mulțumiți de ghegeneralul cetății și

de chivernisitorii locului și i-am arătat adevărul, s'au întors și au mulțumit ghegeneralului însuș pentru noi; Auholtz se numià ghegeneralul acesta, care au și lăcrimat de bucurie atunci; cu toate acestea au dat poruncă, ca veri-ce pricină vor aveà Românii noștri între dânșii, să nu fie volnic a-i judică cineva, fără de cât noi între noi să-i judicăm, încă și Ardelenii, atât parte ostășească, cât și politicească, de va aveà pricină cu un Român, iarăș la noi să vie să-și caute judicata. După aceasta ne-au chemat ca să mergem într'aceea sară la casa ghegeneralului dimpreună cu familiile noastre, unde au poruncit să se facă *Assemblée*. Deci seara ne-am adunat toți acolo după poruncă cu jupâneșele (soțiile boerilor) noastre și, viind și Impăratul la 8 ceasuri nemțești, întrând în casă, m'au întâmpinat lângă ușe pe mine și mi-a zis: — Senior Văcărescule (căci îmi aflase numele dela audiență), te poftesc și te pui în osteneală, ca să-mi faci astă seară tergimanlâc (tălmăcire). — Indată eu închinându-mă i-am răspuns, că aceasta este cea mai fericită noapte ce am întâmpinat de când m'am născut, și așa, luându-l de subțioară din stânga, m'am aflat într'această slujbă și cinste, până la un ceas după doăsprezece, nelăsând nici un boer și nici o jupâneasă, ca să nu facă vre-o întrebare sau vorbă sau mângăiere, până când, vrând să meargă la gazdă, ne-au chemat, ca să mergem a doua-zi afară din cetate la loagăr, unde are să facă însuș exerciții ostașilor, ce erau acolo. Deci mergând dupăce au făcut iarăș multe vorbe de mângăiere și așa au slobozit a merge la gazdele noastre și Impăratul a purces în Țara Leșească“.

III. Audiența din Viena.

(1782).

Cu mult mai interesantă este audiența dela Viena a lui Văcărescu, întâmplată cu 9 ani după cea dintâiu.

În luna lui Decemvrie 1781 doi fii ai lui Vodă Ipsilante, Domnul Munteniei, în vreme de noapte, pe ascuns fug din casa părintească dela București și aruncându-se pe cai, părăsesc țara pela Predeal, refugiându-se în Ardeal. Din memoarele lui Văcărescu se vede, că fuga aceasta n'a fost altceva, decât un dor de aventuri și de țări străine, sufocat prin lectură.

Domnul Ipsilante, care-și iubiă mult odraslele sale, rămâne nemângăiat. Repetițele lui chiemări n'au nici un rezultat. Fiii săi nu vreau să se înapoieze. În desperația sa Vodă trimite o solie diplomatică în frunte cu iscusitul său sfetnic I. Văcărescu, ca să treacă în Ardeal și să facă tot ce-i stă în putință pentru reîntoarcerea celor doi fii. Și dacă în Ardeal cu ajutorul autorităților locale nu i-ar succede să-i întoarcă, să meargă fără zăbavă la Viena și să exopereze extradarea fiilor fugiți dela însuș împăratul.

Solia a plecat mai întâiu la Brașov, apoi la Sibiu, însă n'a putut isprăvi nimic...

Dar să-i lăsăm cuvântul banului Ienăchiță Văcărescu, care povestește peripețiile misiunii sale diplomatice precum urmează:

Călătoria până la Viena.

La dechemvrie 27 a veleatului (anului) 81 purceseu din București cu mitropolitul Grigorie, cu epi-

scopul Râmnicului Filaret, cu banul Dimitrache Ghika, care erà trâmishi dimpreună cu mine până la lazaretul Timișului (lângă Predeal), pentru a îndemna pe mai sus arătații cuconi să se întoarcă înapoi, și când nu vor vrea, eu să mă duc până la Sibiiu, să fac toate lucrările, doar de voiu putea de acolo să fac ca să-i trimită Nemții siliți, și când nu va fi cu puțință, atunci să mă duc la Viena să-mi pui solia în lucrare. Dupăce ajunsem la lazaret și mersem în Brașov, episcopul, banul și eu făcum multă silință spre a-i face să se 'ntoarcă și nu întimpinăm lesnirea; prin ghegeneralul Auholtz al Brașovului ce-mi erà bine cunoscut încă din răsmerița trecută, făcui multă strădanie să-i iau și înțeleseiu însu-mi, că ieșise treaba din mâna lui (a trecut de cercul său de competență). La ghenarie (Ianuar) 5 a veleatului (anului) 82 purceseiu la Sibiiu; comandirul Ardealului ce erà ghegeneralul Pray, îmi erà iarăș cunoscut, cum și gubernatul Ardealului Bruckental; făcui toate cele ce se putură și cu aceștia și nu fuse cu puțință ca să mi-se dea. Deci, la ghenarie 16, purceseiu la Beciu încă cu un boer grec, paharnicul Hurmuzake, ce-l trâmisesese Domnul acolo, ca să meargă împreună cu mine, și, cu toate că erà o iarnă foarte grea, însă în opt zile am ajuns la Beciu.

In Viena. — Assamblée la
principele Kaunitz. —

Cărțile de solie se trâmiseră la cancelaria curții cu secretarul Rascovici; a doua-zi merseiu la prințul Kaunitz, ce erà mare cancelar al curții; dupăce mă întâmpină cu multă ceremonie și cu multă cinste,

îmi zise, să fiu încredințat că s'au trâmisi porunci la toți ghegeneralii Ardealului, ca să îndemneze pe acești doi principii să se întoarcă înapoi; dupăce făcui mulțumita cuviincioasă și mă bucurai, căci înțelesei, că au priceput Nemții, că nu iaste vre-un misteriu deosebit la mijloc, întrebându-mă prințul Kaunitz, când pohtesc să aib audiență la Impăratul? eu, vrând să-mi caut treaba cu temei, răspunsei, că mă rog să fie îngăduială până va veni răspunsul dela Ardeal, pentruca să vedem; și de s'a întors principii în Valahia, la audiență să nu mai fac rugăciune Impăratului, ci numai mulțumită; iar de nu s'a întors, atunci să-i fac și rugăciune. Primii Kaunitz cererea mea și zicându-mi, că eu știu să-mi caut treaba, mă luă de mână și ieșim în sala de Assamblée, unde eră toți ambasadorii curților adunați și cele mai strălucite dame din Viena; făcui cunoștință cu toți și mă întâmpinară cu libov (dragoste) și cinste, atâta, încât ambasadorul Spaniei mă și pohtî, ca să merg la balul ce vrea să dea a doua seară el, după obiceiul ce au la Carnavaluri.

Până a nu sosi eu la Beciu, cu vre-o douăzeci de zile mai înainte, purcesese dela Beciu în Italia marele Duca al Rusiei Paval, ce venise acoloa pentru logodna comnată-sei, ce am arătat mai sus și pentru înoirea alianței ce făcuse aceste două curți. Intr'această seară dar prințul Kaunitz, ce vrea să-mi arate o blană de samur și o tabacheră cu berleanturi ce-i dăruise Grand-Duca al Rusiei, găsi pricina cu a-mi lăudă blanele de samur, cu care eram eu îmbrăcat. După lauda ce-mi făcù prințul blanelor mele, întrebă:

de ce preț sunt samurii? Ii răspunsei. Imi zise: — Să-ți arăt o blană de samur, ce mi-a dăruit moștenitorul Rusiei și mă rog să mi-o prețuești. — Aduse blana și o puse pe un biliard; eu înțeleseiu pentru ce mi-o arată și că nu erà scoposul prețuirea; îi răspunsei cum că blanele de samur nici când iaste soare, nici când iaste noapte nu se pot prețui bine; această blană însă, socotindu-se locul dela care s'a dat și locul la care s'au dat, nu are preț, și eu de o aș fi văzut și ziua, nu sunt destoinic ca să o prețuesc. Cu acest fel de întrebări și răspunsuri am trecut acea noapte până la un ceas după 12, și așa m'am întors la gazda mea.

Știri de-acasă. — Pregătirea audienței. —

Vizite diplomatice. — La bal. —

A doua zi duminică am primit cu ștafeta înștiințare dela București, că s'au mazilit (dimisionat) Domnul Țării Românești Alexandru Ipsilant, după cererea ce făcuse și cum că s'a făcut Domn Nicolae Caragea, tergimanul (interpretul) divanului împărătesc, și Mihalache Suțul ce erà capi-kehaia al țării s'a făcut tergiman, și mi-se serià de cătră mitropolitul țării și de cătră boerii dela București, cum că, de vreme ce sunt și eu orânduit caimacam (locțiitor de Domn) și mi-se cuprinde numele în fermanul împărătesc de căimăcămie, să las toate trebile acolo și să viu la București cu ștafetă. Intâiu am mers la contele Cobenzl ce erà vicecancelarul și dimpreună cu dânsul am mers la principul Kaunitz și i-am dat această vestire; principul Kaunitz m'au întreat cu mirare: — Pentru ce s'au mazilit Domnul

Alexandru Vodă? Au doare s'au turburat Poarta pentru dosirea filor săi? — Eu și i-am arătat că Poarta nu urmează să se turbure, fiindcă, deși au dosit, au dosit la loc prietinesc, dela care, când fi va cere, nu are nici un fel de îndoială că nu-i și va lua, și am arătat că Poarta până acum în formă nu știe nimic de aceasta; numai principul Alexandru, aflându-se afară din sineși pentru multa întristare, 'și-a cerut mazilia și Poarta i-o au dat cu multă musaadè (condescendență); deci fiindcă eu sunt orându-it un logotenente domniei la regență, face trebuință să purcez. Mi-au zis, că nu pociu să purced până nu voiu lua audiență dela Împăratul și îndată au făcut talhîs (adresă, raport) în scris la chesarul pricina; și eu de acoloa m'am dus pe la toți ambasadorii de i-am heretesit cu bileteri (și-a dat carta de vizită) și întorcându-mă la gazdă să prânzesc, au venit toți ambasadorii la mine, de m'au heretesit cu bileteri. Monsieur Breteuil ambasadorul Franciei, ce erà un om cu un deosebit duh, în bilet mi-au făcut și chiămare în al treilea seară și la balul său, socotind, că voiu ședeà la Beciu, și-mi făcèa mai multe ceremonii decât toți, și eu mă purtam cătră dânsul ca cum un Turc și cercà mare plăcere; n'au ținut însă aceasta mult, că peste trei ceasuri au ieșit talhîsul buiurdisit (aprobat) de la Împăratul, cătră sambelanul cel mare, ca să mă înștiințeze să merg a doua-zi la curte să-mi dea audiență la 10 ceasuri. Intr'această seară am mers la balul solului Ispaniei, unde erà toți cei mari ai Beciului până și Arhiduca Maximilian, fratele Chesarului, ce iaste acum Elector al Coloniei.

Prezentarea la Burg. —

A doua zi la 10 ceasuri am mers la curte, și intrând în curtea dintâi cu carâta, căci în curtea de a doua numai familia împărătească intră, m'am dat jos la scară și m'am suit într'un foișor cu stâlpi de marmură ce-i țin în spinare lei; într'aceea curte dintr'ai curții nu se vede nici pasere, decât numai acei ce sunt orânduși de a primă audiență, de vreme ce gvardie de ostași iaste afară din curte. Am trecut într'o sală unde am găsit unu din gvardia corpului cea nemțească, care m'au și întrebat de sunt eu boerul din Valahia și au căzut dinaintea mea¹⁾, rămându-mi slugile aci; am mai mers două sale până la ușa divanului împărătesc ce are tahtul (localul de reședință); de acolo, găsind trei gvardii din somatofilaci (gardes de corps): un Neamț, un Ungur și un Leah (Polon), cu căiafeturile (armurile) lor fiește-care, s'au întors gvardia cea d'ântâi la locul ei ce țineă pușcă și dintr'acești trei ce păzeà aci cu sabiile scoase, au căzut Neamțul înaintea mea și am trecut prin divanul ce se numește sala de audiență. Această are un taht cu baldachin tot de aur lucrat; perdeaua ce se spânzură dela baldachin și cloșurile sunt tot de sârmă și cu mărgăritar frumos; această sală, de o parte are ferestre, și de o parte are ferestre de oglinzi; dintr'această sală am trecut într'altă iar cu taht mai mic de frânghie²⁾; dintr'aceea am intrat într'o cameră mare, unde păzià la ușa gabinetului

¹⁾ Adică: a prezentat armele și mi-a lăsat loc să trec înainte.

²⁾ Stofă prețioasă țesută cu mătase, brocard.

Chesarului un dejour șambelan cu chiăie, care acesta eră și ghegeneral; ne-au primit cu cinste și ne-au poftit cu ceremonie să așteptăm puținel până va da de veste Impăratului și, mergând se întoarce în grab, căci Impăratul eră în alt gabinet și mai înainte; ne spuse: — Acum iese!

Audiența la Impăratul. —

N'apucă să sfârșească vorba și se sună un clopoțel și îndată se repezi șambelanul și trase dela perdeă un cloș de fir și se ridică perdeaua, și-mi făcù semn să intru în casă. Intrând la ușă, văzui pe Chesarul în mijlocul casei fără de capelă, în picere și de loc călcând duoi pași, am ingenuncheat turcește și puindu-mi capul în pământ, vrând să-l aridic, m'am pomenit cu mâna Chesarului la cap, zicându-mi, că nu face trebuință de această ceremonie, și să mă aridic, și vrând să-i sărut mâna, a tras-o și m'au cunoscut de când mă văzuse la 73, la Brașov și 'ndată 'mi-au zis: — Sinior Vacarescule, D-ta în Viena cum a fost cu puțință a veni, aflându-te și consilier al principatului? — Am răspuns cu multă smerenie, că un principat plin de jale și un princip plin de întristăciune îmi au dat lacrimile lor în pumni, rugându-mi-se ca să le aduc și să le vărs la picioarele sfintei tale Măriri, și să pociu printr'această vărsare a lacrimilor lor să deșert din comorile cele nedeșertate ale milostivirii Tale o clementă spre a înveseli acești ochi cu vederea întoarcerii acestor doi fii ai prințului Ipsilant în Valahia! — M'au întrebat: — Pentru ce pricină au dosit? — Am răspuns, că de se dă pentru un rău, răul nu iaste alt

decât multa îndestulare și răsfățaciune. — M'au întrebat de au duh și ce cugetez? — I-am arătat că *duhul* i-au îndemnat să facă această pornire, iar cugetul nu urmează a fi alt, decât a se învrednici la mai multă îndestulare decât aceea ce au avut în Valahia. — Mi-au răspuns că aici aceasta nu se dobândește așa lesne, ci și cu slujbă multă și cu vreme prelungită, și-mi zise: Pot aveà vre-un venit al lor deosebit de undeva? — Îi arătai că cine dosește dela noi, iaste lege, a perde și câte nemișcătoare are. — Îmi zise: — Și cum au socotit, că pot trăi aici? Aici slujese principii din Germania cu 20 florinți leafă pe lună, dar trăesc cu rendite dela casele lor. Am răspuns, că de-ar fi putut ști aceasta, poate n'ar fi făcut această îndrăzneală, ci râvna, ca să vază lucruri ce nu puteà vedeà cu voie, și tinerețele i-a făcut a face această pornire, care, deosebi de văzuta întristare ce au adus părinților, au pricinuit și o gândită necinste patriei noastre. — Îmi răspunse, că au trâmisi porunci pe la ghenerealii Ardealului să-i îndemneze a se întoarce în țară. — Răspunsei că iaste și rușinea și necinstea ce socotesc, că pot aveà, de se vor întoarce, care numai cu îndemnare nu-i va lăsà să se întoarcă, *de nu vor fi și siliți*. — Im zise: *Când îi voi sili, ating azilul împărăției.*¹⁾ — Răspunsei că: *azilul tuturor împărățiilor iaste cinstea împărățiilor și de toată lumea iaste râvnit azilul tuturilor împărățiilor, pentru rifugiul și scăparea tuturilor. Inșă azilul*

¹⁾ Protecția pentru refugiații străini. — Atragem atenția cetitorilor asupra minunatei analize logice-juridice ce o face acum Văcărescu despre noțiunea „*azil*“, prin care stoarce un sincer „bravo!“ din gura împăratului.

iaste azil, când se va socoti ca un azil și când i-se vor păzi canoanele și regulile lui (criteriul azilului). Azilul se cuvine a-l dobândi acei ce dosesec de la un mare rău și peire și primejdie; unii ca aceia când îl voru află dela veri ce împărăție, atunci se cunoaște cinstea și canoanele azilului; iar când dosește (fuge) nescine dela bine pentru a nu petrece bine, din neștiință numai și fără nici o vină și mai vârtos pentru a pricinui și altora rău, acela, când nu se va întoarce silit, atunci se ating (se calcă) canoanele azilului, căci iaste lucru împotriva lor, și azilul pentru a-și păzi însușirea lui, însuș se silește din canoanele lui să silească întoarcerea aceuia.

Mi-a zis: Bravo! Domnia Ta îmi grăești cu duh și cu dreptate, — dar cum pociu să fac tot trupul ostășesc să o știe aceasta? — Am zis: că a fi tot trupul ostășesc indisciplinat și pedepsit (instruit) iaste destul a ști fără de a întrebă, că sfânta ta Mărire nu face lucruri împotriva azilului, nici a cinstei împărătești; și am mai zis: Prea milostive Impărate, eu știu că neîndestularea eloguenței mele (talentului meu oratoric) nu poate trage milostivirea împărăteștii tale Măririi asupra acestei pricini, a căreia nenorocirea și vina de a nu se săvârși după cererea soliei mele nu iaste alta, decât vârsta mea, căci aflându-mă cel mai tânăr în adunarea consiliului Valahiei, neputința vârstei și a bătrâneților nu au slobozit să vie vre-unul din cei mai bătrâni și în vârstă și în știință, ca să poată pricinui cu înlesnire această facere de bine la o obște, și pe lângă osteneala, ce cu multă cinste și slavă a mea am făcut până a veni, îmi perz și puțină repu-

tație dela principatul Valahiei, unde pe lângă intristarea ce am, de pricina acestei întâmplări, mi-se mai grămădește și alta: a nu mă fi putut arătă destoinic a o săvârși și a nu fi fost vrednic să dobândească dreptatea nici dela însuși dreptatea ce ești Impărăția Ta. — Deodată, puindu-și mâna pe piept, mi-au zis: *Iți făgăduiesc pe împărăteasca mea parolă, că nici în țările mele, nici în slujba mea nu-i voi ține și-i voi întoarce în Turcia fără de alt numai trebuie să-i aduc întâi aici, ca să le sigurepsesc buna petrecere (salvus conductus); ei nu grijă, și te mulțumești cu aceasta? — mă întrebă.*

I-am spus înghenunchind, că foarte mă mulțumesc, căci această iaste și mai împărătească faptă, căci iaste plină de iubire de omenire. — M'au heretisit (felicitat) de căimăcănie (numirea de locțiitor Domnesc) și m'au întrebat pentru mazilie; mi-au făcut multe întrebări de Țarigrad, de Valahia, de obiceiuri și altele, fiindu-ne două ceasuri și mai bine și, răspunzându-i la toate după cuviință, i-am spus, că mă rog să aib voie să purcez, căci mă grăbesc și m'am rugat să aib înduoite pașaporturi, și de drumul Sibiiului și de drumul Timișvarului. — Le vei aveă — mi-au zis, și mai stând puțintel ne au zis: Vă urez bună călătorie. — Și apoi făcând mulțumita cu înghenunchiere, s'au tras la gabinet și așa am ieșit din lăuntru, căci nu poate ieși nimeni de la audiența din gabinet, până nu se trage însuși întâi.

Pregătiri de rentoarcere — Spre casă.

După ce am ieșit din lăuntru am mers la gazdă și la gazdă, la masă încă aflându-mă, au venit un

cancelist dela cancelaria curții și mi-au adus două pașaporturi precum cerusem dela Impăratul și deosebita poruncă cătră ghegeneralul Zetfis comandirul Timișvarului, ca, de voi merge la Timișvar...., să-mi dea zece husari cu cai de poște împărătești, să mă aducă până la hotar; și așa sculându-mă de la masă, am mai șezut până au înoptat și seara la 6 ceasuri nemțești am ieșit din Viena și am venit la poșta dela Fischament și acoloa am dormit. Patru zile am șezut în Beciu numai și purcegând, am sosit la Timișvar și de acoloa, știind turburarea ce au serhaturile (cetățile turcești de lângă Dunăre) și chibzuindu-mă că se vor fi înștiințat de mergerea mea la Beciu și de aș fi mers pe la Mehadia cu husarii ce-mi orânduiseră pentru paza drumului și pentru cinste, putea să se facă zvon pe la cafenele, că m'am dus să aduc cătane, iar nu pe fiii Domnului, și ca să nu mai dau pricină de turburare țarei, am lăsat acel drum, ce-mi eră mai îndemână și mai aproape să întru în țeară, și am venit pe la Sibiiu. Acî sosind, am găsit pe Domnul Ipsilant purces la Giurgiu, și eu rămâind aci ca un camaicam, am înștiințat de toate Mării-Sale cu spătarul Mavrocordat ce pentru aceasta îl lăsase aici; deci, după patru luni au purces și beizadelele (fii prințului) de la Beciu și au mers la Țarigrad (Constantinopol) pe la Beligrad...

Cel dintâiu profest literar la noi, scris în numele țăranilor împilați.

(Secolul XVIII).

Chestia țăranilor în politică și în literatură. — „Noi vrem pământ!” — „Cuvântul unui țăran către boeri”, scris în Moldova între 1770—1775. — Vartolomeiu Măzăreanu. — O întrebare fără răspuns.

Chestia țărănească pentru frații noștri din România, cu toate străduințele puse în timpul din urmă, este și azi încă deschisă.

Vâlvătaia celei din urmă răscoale din 1907 a țăranilor români supti și storși de toți: Români și străini, nu s'a stâns încă în amintirea noastră. Durerea și rușinea acelu an nefast au rămas adânc săpate în suflete. Focul aprins și sângele vărsat la 1907 au avut totuș efectul, ca această chestie de vieață a statului român să ajungă un punct esențial

și neînlăturabil în programul tuturor partidelor politice din România. Iar partidul cel mai tânăr, partidul naționalist-democrat, a pus această chestie în fruntea programului său de luptă, socotind-o — precum și este — ca cea mai arzătoare și cea mai capitală pentru viitorul Țării Românești.

Nu poate să ne prindă deci mirarea, dacă vedem că chestia aceasta se afirmă azi — pas cu politica — și în literatura noastră. La adevărat interesul cald pentru soarta țăranului împilat s'a afirmat mai întâiu în literatură. Literatura a pregătit terenul. Ea a dat armele de luptă și ea a dat căldura însuflețirii pentru cauza țărănimii celor chemați s'o rezolve ca bărbați de stat. Pe lângă o literatură întreagă științifică, o întreagă literatură beletristică a dat glas durerilor țărănimii stoarse și impilate.

Aproape toți frunțașii scriitorilor noștri de azi și-au făcut contribuția lor onorifică la această mare chestie a țării învecinate.

Cine dintre cetitorii noștri nu cunoaște, — ca să pomenesc numai pe cel mai mare poet în viață la noi, — acele sguduitoare strofe, pe cari le-a scris în numele țăranilor din România *Gh. Coșbuc* sub titlul: *Noi vrem pământ!* Sunt strofe scrise cu lacrimi și cu sânge, în cari se deslănțuește tot belșugul energiilor latente și toată cumplita indignare a țăranilor despoiați și aceasta într'o putere de graiu, care arde, taie și sfășie. Nu mă pot răbdă să nu reproduc măcar numai una din acele strofe rebele:

N'avem puteri și chip de-acum
 Să mai trăim cerșind mereu,
 Că prea ne schingiuesc cum vreu
 Stăpâni luați din drum !...
 Să nu dea Dumnezeu cel sfânt
 Să vrem noi sânge, nu pământ!
 Când nu vom mai putea răbdă,
 Când foamea ne va răsculă, —
 Hristoși să fiți, nu veți scăpă
 Nici în mormânt! —

Socotesc deci, că este de actualitate tema acestei notițe. Ne interesează pe toți să știm: *cine? când? unde?* a ridicat la Români *primul protest* în formă *literară* pentru *țărănimea impilată* și în numele ei?

În numerele 5 și 6 ale revistei „*Arhiva societ. științif. și literare din Iași*“ din anul IV. (1893) Const. Erbiceanu comunică sub titlul: „*Cuvântul unui țăran cătră boeri*“ un text românesc vechiu din secolul al XVIII., adaugând la sfârșit următoarea notiță explicativă:

„Acest cuvânt se află în o condică, proprietatea mea, *scrisă între anii 1770—1775*, care cuprinde între altele și vestitul necrolog¹⁾ al lui Ștefan cel mare. Stilul curat, fraza clară și limpede, apoi concepțiunea ideilor, îmi dovedesc, că autorul nu este un țăran ordinar, necărturar, ci un boer, luând apărarea țăranilor, văzând situația lor tristă și decăzută din cauza întâmplărilor provenite prin grelele dabile im-

¹⁾ Numit și: Panegiricul lui Ștefan cel mare. — Vezi mai jos.

puse asupra țăranilor pe timpul domniei Fanarioților. Totodată această cuvântare descrie cu colori foarte vii starea societății înalte, la câtă înjosire ajunsese pe timpul Fanarioților și cât perduse boerul român din caracterul său eroic și național, uitându-și rolul său străvechiu și trăind numai pentru satisfacerea dorințelor sale individuale. Rar am întâlnit asemenea *putere și vigoare în stil și atâta energie*; de aceea am și dat-o publicității *ca model de scriere românească*. Scriitorul acestui cuvânt este un anonim moldovean¹.

Este meritul d-lui Nic. Iorga¹) de a fi indicat persoana, care singură putea și trebuia să fie autorul acestei scrieri de profundă iubire și durere pentru țăranii împilați, pe care a redactat-o într'o limbă frumoasă, limpede, dându-ne o scriere plină de duioșie și de multă înțelepciune firească, dar și energetică și amenințătoare la adecă.

Înainte de a ne ocupă cu autorul ei, ținem să reproducem, — spre desfătarea tuturor, cari iubesc graiul nostru și se încălzesc de înțelepciunea scrisului românesc de pe vremuri, — textul din chestiune.

Ar fi păcat să rămână și mai departe necunoscut în cereul larg al Românilor cu cultură de carte.

Așa dar, iubitorilor cetitori, — să luăm aminte! Iată textul:

Cuvântul unui țăran către boeri.

(Veacul al XVIII-lea).

Intâiu mă rog lui D-zeu, d-voastră boeri, ca mie săracului să-mi fie întru ajutor și d-voastră să

¹) *N. Iorga*: Istoria Literat. Române în secol. al XVIII-lea, București, 1901, volumul I., pagina 540 și următ.

vă înduplece inima ca să mă ascultați în tăcere. Pentruca din spusul nevoilor noastre, cunoscând ticăloasa stare în care ne aflăm, să vă milostiviți și să ne sprijiniți. Că până când noi vom fi în vârtute și vom putea ridica nevoile, d-voastre nu veți păcătui, ci veți petrece în desfătare, din care a cădeà, dupăce s'au deprins cineva, cu greu este și cu amar. Drept aceea cuvântul meu iaste nu numai pentru ușurarea noastră, ci și pentru folosul d-nilor voastre. Că credeți-mă boeri, că dacă nevoia aceea, care dupăce vine te silește ori să o suferi, ori să găsești chipul a te mântui de dânsa, de nu m'ar fi strâmtorit, nîciodată din bordeiașul meu nu aș fi ieșit; că acolo am petrecut până la această vrâstă, îngreuiat de ani, de multe-ori nemâncat, nebăut, neavând cu ce-mi învâli ticălosul meu trup, pre figurile cele mari a iernei.

Dar acelea toate le-am suferit, una că cu sărăcia eram deprins, al doilea că nu socotiam mai mare fericire decât a petrece în depărtare și cu odihnă. Inșă au venit altele asupra noastră, care ne-au făcut să uităm pe acelea și încă să le socotim ca niște mari fericiri și să ne rugăm lui D-zeu, ca să ni-lase pe acele, cari le blestemam; atâta starea noastră aceasta este de ticăită și încă decât toate aceste nevoi una este mai mare, că nu avem la cine să năzuim, nu avem cui spune ticăloșiile noastre, nu avem la cine tinde mânila noastre și să se milostivească, să ne primească și să ne ajute, am rămas cu toții să ne prăpădim ori să venim la o desnădăjduire amară. Că de câte-ori unii de ai noștri, împinși de greutățile ce i-au cuprins, au alergat cătră

d-voastră, nimic n'au folosit, ei s'au întors cu lacrimile pe obraz și cu jale nestâmpărată în inimă. Și mulți cari au fost mai slabi, de ciudă au și murit, pentrucă nu numai că nimic nu s'au mângăit de cătră d-voastră, ci încă și cu cuvinte de ocară au fost scoși afară, atâta obiceiurile pământului acestuia s'au schimbat și s'au stricat! Pe semne că acesta nu este alt, fără numai un blăstăm dumnezeesc, care au tulburat sfaturile cele bune și le-au cuprins întunericul păcatului, ca să se prăpădească țara aceasta. Dar nu vă amăgiți, că veți rămâne d-voastră, dacă ne vom prăpădi noi; că dacă se strică temelia, degrabă se strică și casa.

Bătrânii noștri ne spunea (și pe semne că așa au fost în vremurile cele de aur), că de câte-ori le venia vre-o nevoie asupra, greutatea lor era pân' venia de arată jalbile lor la boeri și îndată ușurare și mângăiere aflau; încât țărani nu pohteau altă, fără numai a boerilor putere să ție și boerii nu socoteau mai mare și înțelepciune și putere și cinste, cât a căută folosul țării. Mulți de atunci din boeri, numai pentru starea țării singur în potriva celor ce vreau să o strice, și-au vărsat sângele: a căroră pomenire până astăzi la noi este cinstită și sfântă și a căror moarte și fapte încă vă țin pe d-voastră de sunteți ceva. Ia aduceți-vă aminte de vremurile acelea, ce cinste aveau boerii și ce strănicie! Au numai pentrucă se numiau cu acest nume? Nu, credeți-mă, ci pentrucă fiește carele știu câtă îndrăsneală era într'ânșii, câtă sumeție povățuită de bun cumpăt și de mare înțelepciune! Căci ea niște buni păstori apărau turma.

și de lupi și mîncă și laptele. Și socotiți ce au rămas la d-voastră, fără numai un nume deșert, o umbră și un fum, și pentrucă d-voastră nu sunteți după-cum s'ar cădeă, ne năcăjim noi; aduceți-vă aminte de moșii d-voastră și vedeți fericirii acei bătrâni cum se purtau. Oare ședeau să petreacă viața lor într'o ocărită lene? Oare se zăboviau după porturi muerești? și după întrecere de a-și face case mari? Ba, una pregetă, una făceă, cătră aceea întorceau și gândurile și sfaturile lor, cătră folosul, zic, a pămîntului și a țării.

De multe-ori pribegi, de multe-ori închiși, dar totdeauna biruitori, cinstiți și lăudați, se întorceau voios în mijlocul norodului, care le da blagoslovenie și se rugă lui Dumnezeu pentru dânsii, părinții și apărătorii pămîntului numindu-i. Aceia, zic, erau vrednici să se numească boeri. Intr'ânșii, noi, săracii găsim apărarea și odihna noastră și zid nesfârmat în protiva tuturor nevoilor. Căci nici punga, nici cinstea, nici viața lor cruță pentru folosul pămîntului, destulă cinste și slavă le socotiă, că le rămâne, când puteă să-și apere țara lor. Dar nu știu acum cum s'au prefăcut lucrurile, nu știu obiceiurile cum s'au stricat, că nici unele, care la bătrânii d-voastre eră, nu sunt: în locurile lor ședeți; dar acelea care le făceau ei, nu le faceți. Ale lor nume purtați; dar alte căi ați luat. Când îmi aduc aminte de acei boeri, cu ce prostie trăiau, cu ce cumpăt, cu câtă luare aminte, fără multe slugi, pe uliți printre norod umblau și erau arătați și cunoscuți nu din podoabele hainelor, ci din strălucirea faptelor lor celor vrednice.

Cu ce unire ei între ei pentru folosul țării trăiau, și când vă văd pe d-voastre, mi-se rănește inima și am o jale atâta de mare, cât nu-mi pot ținea lacrămile. O, vremi scumpe, o, obiceiuri neprețuite! unde sunteți? de-ar veni unul din bătrânii aceia boeri, și să vadă podobeale voastre, casele și mesele, cred, că deodată ar socoti, că sunteți cei mai fericiți. Iar când ar căută mai deaproape să vadă aceea a voastră slăbăciune, și cum niște venetici vă supun, și cu câtă ocară vă lingușiți și vă cuceriți pe lângă dânșii, ca să agonisiți un nume deșert, și cum vă stăpânesc, și noi săracii cum ne pedepsim, știu bine, că suspinând ar zice: bine eră murind noi, și seminția noastră să nu fi rămas, decât în atâta nevrednicie să petreacă: ei să se veselească într'o ocărită robie, și săracii să plângă și să se năcăjească; nime să nu-i apere, nimic pentru dânșii să nu gândească.

Ca să zicem adevărul, d-voastră nu puteați să faceți lucrurile ce le făceau bătrânii voștri, că ați zidit case mari, aveți număr mare de slugi moi, iar nu harnici; umblați îmbrăcați, împodobiți, ca niște muieri, sunteți fără de bune obiceiuri, în leftițe primblați, până încât și a merge călare nu știți. Vorba voastră nu e altă, fără numai ce-ți mănca mai bun și ce-ți bea. A cinstei poftă nici se află în inimile voastre, nici o știți ce iaste. Pofțiți să suferiți ori-ce, numai din casele voastre să nu ieșiți. Ați pierdut și voroava. Unde sunt acelea a bătrânilor voștri cuvinte, de care veneticii aceștia se sfia? Unde-i acea îndrăzneală, unde acele sfaturi chibzuite? La voi nu sunt, că nici a le avea ați vrut, sau v'ați silit. Priviți ne-

voile cum ne sfarmă, cum ne înghit de vii. Auziți glasurile noastre, plânsurile văduvelor, a nemernicilor suspinuri; nimic nu vă deșteaptă. Dormiți neîntorși în sânul lenei și a trândăviei. Atâta numai sunteți deșteptați, ca să vă ascuțiți dinții unuia împotriva altora. Pisma și zavistia dintre voi nu lipsesc, și pentru că voi vă sfădiți, noi ne prăpădim. Căci ce nu pășim ticăloșii? Ce am avut am dat tot: acei zlotași cumpliți vin de ne leagă muierile și copiii, și pe noi în tot chipul ne ocărăsc, ne sudue, și ne ustură cu bătăi, cât ne-am saturat și de viață. Oh! săracii de noi ce să facem! până am avut am dat; acuma am sfârșit, dar nu ne cred! ne bat ca să dăm ce nu avem, și de unde? La voi venim, nu ne ascultați; acasă de aceste cazne nu putem trăi. Suntem învăluiți în atâta năcazuri, cât am pierdut toată nădejdea. Acestea sunt nevoile care le suferim din pricina voastră, că de ar fi alții mai vrednici n'am suferi atâta; ar fi care ar căută și de rândul nostru. Iar voi nu numai, că nu ne căutați, ci încă în tot felul ne ocăriți, și socotindu-ne în rândul dobitoacelor, ziceți: mojiicii n'au minte, nu le trebuie nimica; ce au se cade să li-se ia.

Nu știți că cu aceasta faceți două greșeli: întâi că voi nu sunteți din alt lut zidit; al doilea că fiind oameni și noi trebuie să avem cele trebuincioase.

La voi toate prisosesc și nu vă mulțumiți; ci și la lipsa noastră vă lăcomiți. În loc de boerii ce erau odată apărătorii, acum sunt jefuitorii noștri. În toate dreptatea ați pierdut; încă de iaste D-zeul dreptăței sprijinator, nu vă aduceți aminte. Unde să se auză vreo-dată milă în pământul acesta? ce eră mai ocărit

decât mîzda (?) cîă adevărat cine o primește este le-
pădătura oamenilor (sic); iar acuma pentruca să-și
afle cineva dreptatea, trebuie să plătească. De ar stră-
luci ca soarele adevărul, fără de dare se întunecă.
O săracii de noi, și judecata care este alui D-zeu nu
o vedeți. Oare mai putem noi ceva nădăjdui dela voi,
cînd pre însuși rîndurile voastre, lăcomia și zavistia
voastră nu le cruță? Cum îți putea nouă să ne faceți
bine, cînd fraților voștri faceți rău? Cum poate gân-
dul binelui să se lipească de voi, cînd sunteți cu-
prinși de minciună, și vă vedeți cu atîta pismă por-
niți înșivă unul asupra altuia? Despre această parte
cine v'ar ascultă, v'ar vedeă cei mai harnici și ne-
adormiți; iar de cealaltă parte cei mai trîndavi și
fără vrednicie, gonind lucruri mici și muieresti, și
întinzându-vă să prindeți vîntul, carele nici odată nu
se prinde, nici stă în legături. Și peste toate păcatele
noastre! v'au îmbătut mîndria, nu vedeți pre nime, nici
cunoașteți.

Vă asemănați cu D-zeu, puțin au rămas să cereți
să vă tîmâiem și de ar fi vre-o statornicie în starea
voastră, nu ne ar fi nici o ciudă; dar sunteți și voi
supuși unor întîmplări; căci prea mulți din neamul
boeresc, aztăzi țărani de trag cu mine în jugul dăj-
diilor, îi știu. Nu socotiți că poate și feciorii voștri
vor da peste această întîmplare? De osîndă nu vă
e frică, căci pe semne nu credeți că este D-zeu răs-
plătitor faptelor tuturor, și mai cu dinadinsul împo-
trivitor mîndriei. Cîte eu singur de aceste prefaceri
am văzut, cîte prin ochii mei s'au prefăcut, n'au
număr!

Aceste să nu fie nimic boeri? D-zeu să nu răsplătească faptele? mândria să nu o urască? Dar oare cumpătul vostru cel rău nu vi-i frică că va da de mal, că se va predădi; au nici aceasta nu credeți? Fie așa! Măcar-că știu că-i prea adevărat, că totdeauna neunirea din casă aduce vrăjmașul de afară, care o potoale cu adevărat, dar cu stricăciunea și prăpădenia amânduror părților. Că iată aproape sunt să se plinească ce zic eu. Țara s'a stricat, după a cărei risipă în grabă a voastră trebuie să urmeze. Vouă nu vă pasă, cheltuiți vremea în bencheturi, atuncia când noi murim de foame. Vă veseliți cu cântări și noi plângem, suspinăm și nu ne ascultă nimeni.

Obiceiurile toate s'au strămutat, s'au stricat, și nimeni nu ia aminte; pe semne aicea-i unde trăiește fiește-cine cum poate. De este așa dupăcum prepu-nem, să știți că măcar-că suntem mojici, cum ziceți voi fără minte, noi singuri ne vom apăra, că totdeauna noi putem mai mult; dar n'am socotit că trebuie să facem cum putem, ci ce se cade, adecă: să vă ascultăm, să ne supunem vouă, carele am făcut-o. Dar voi orânduielilor celor bune nu vă supuneți și pre noi nu ne apărați. De ce din spetele noastre să purtați și din sudoarea noastră să vă hrăniți; să trudim ca să strângeți voi mișini, amestecături, adunături de avere! Destul până aicea. Răbdarea mai mult nu poate. *Ori ne faceți dreptate, ori noi ne vom face!* Că bătrânii noștri ne povestia, că nu știu de mult oare-când de asemenea s'au fost buicit boerii; au fost pierdut orânduielele cele

bune; toate mergeau după părerile lor îndreptate. Și ne zicea: până n'am cruntat topoarele noastre în sângele lor, nu ne-am pus la cale.

*

Până aci textul.

D. N. Iorga ne descopere pe autorul anonim al acestui minunat „cuvânt“. El este un călugăr, fost arhimandrit al mănăstirii Putna, unde zac osâmintele lui Ștefan cel Mare, și se numește: *Vartolomeiu Măzăreanu*. Din datele biografice ale acestui bărbat, al cărui nume este la noi și azi încă necunoscut, durere, în cercuri foarte largi, reproducem după opul citat al d-lui Nic. Iorga următoarele.

Anul nașterii lui Vartol. Măzăreanu nu se știe. S'o fi născut cam pe la 1720¹⁾ în Moldova. La 1757 el capătă dreptul de a purta la slujbă vechile podoabe arhieresti ale mănăstirii Putna, fiind numit de egumen al acestei sfinte mănăstiri. În acelaș an el e trimis în Rusia, ca să adune daruri. Dela Putna trece ca egumen la mănăstirea Solca și la 1769 face și el parte din deputația moldovenească trimisă în Rusia la împărăteasa Ecaterina. Mai târziu primii titlul de „îndreptător al școalelor Domnești, episcopești și mănăstirești a Moldovei“, inspector general — cum am zice azi. Acest titlu i-a rămas și după anul 1775, când Bucovina până atunci po-

¹⁾ D-l D. Dan în broșura sa „Arhimandritul V. Măzăreanu“, apărută (ediț. Academ. Rom., București, 1911) când acest articol eră sub presă, afirmă că V. Măzăreanu s'ar fi născut pe la anul 1710.

doaba Moldovei, trecù sub stăpânirea Habsburgilor. La anul 1778 el este la Putna conducătorul unei școale pentru pregătirea preoților. D-l D. Dan în opul său citat crede, că V. Măzăreanu a murit între anii 1780—82 la mănăstirea Putna.

Măzăreanu a dezvoltat o activitate literară foarte vastă, traducând în românește o samă mare de cărți bisericesti-religioase din limba slavă și rusească.¹⁾ Dar gloria lui se întemeiază pe acele scrieri originale ale sale, dintre cari cea mai de valoare este „Cuvântul“ reprodus aci.

Lui Vartolomeiu Măzăreanu îi revine dar meritul, de a fi ridicat în literatura noastră primul protest în numele țărănimii despoiate. Un glas de apostol, ce se perdeă în pustiul unei țări înstrăinate de sine însași și de tradițiile ei sfinte, un glas grăit într'o limbă limpede și frumoasă către niște boeri, cari erau pe cale să uite graiul fermecat al strămoșilor. „Cuvântul“ lui Măzăreanu constituie un document, că dragostea de neam și de țară nu s'a stâns cu desăvârșire nici în vremurile de întunec ale trecutului românesc.

Acest glas de protest s'a ridicat în Moldova între anii 1770—1775.

¹⁾ Dintr'un conspect (și acela necomplet) dat de însuș V. Măzăreanu la 1773, așadar cu vr'o 8 ani înainte de moartea sa, vedem, că până la acel timp el a scris și tradus nu mai puțin de 37 cărți diferite. — Vezi D. Dan, op citat pag. 41. —

Câte proteste i-au urmat până la Coșbuc și câte dela Coșbuc încoace!...

Oare fi-ne-va dat să auzim în curând și cel dintâiu *imn de laudă și de recunoștință* în numele aceleiaș țărănimi cătră aceeaș boerime românească?!

Epoca Fanarioșilor înfierată în formă beletristică de un Român confimporan.

(Secolul XVIII).

Luminatul Român, iubitor de țară și de neam, care a fost *Vartolomeiu Măzăreanu*, autorul aceluși luminat „*Cuvânt al unui țăran cătră boeri*“, pe care l-am reprodus în articolul premergător, — este într'adevăr un corb alb pe acele vremuri.

Într'un timp, când gloria străbună eră uitată, când memoria faptelor de vitejie a lui Ștefan cel Mare eră stinsă în sufletele decăzute și robite ale unor epigoni „mici de zile și mari de patimi“, — Vart. Măzăreanu știe să evoce de sub peatra colbuită a mormântului uitat numele gloriosului domn și ostaș: Ștefan cel Mare, seriind cu mult meșteșug oratoric un *panegiric* întru slăvirea marelui Domn. ¹⁾

¹⁾ Di Ovid Densușian trage la îndoială autenticitatea acestui panegiric. — (Vezi „*Vieța nouă*“, 1909, nr. 13 și 14.)

Într'un timp, când țărani erau socotiți robi și vite, pentru cari stăpânii lor boeri nu aveau decât dispreț, hulă și ocară, — el scrie acel celebru „Cuvânt“ în numele țărănimei despoiate.

El trăește în plina pâclă a epocii Fanarioților, când negustori greci din Fanarul Țarigradului, iau în arândă la mezat scaunul domnesc al Munteniei și Moldovei, inundând țările românești cu o droaie de Greci, legați prin acelaș interes: al îmbogățirii și al parvenirii cu orice preț. Pe lângă năruirea materială, acești Greci aduc cu sine destrăbălarea morală levantină și se lasă pe țările surori ca un puvoiu, ce distruge tot ce e românesc în tradiții, în moravuri și în cultură.

S'ar fi putut, ca Vartolomeiu Măzăreanu să nu vadă, ceea ce alți contimporani de ai săi se păreă, că nu mai vedeau? Se putea, ca pe el să nu-l fi durut acea cumplită înjosire și grozavă înstrăinare dela tot ce-i eră lui scump și sfânt? Și se putea să nu-și verse durerea inimei sale în scrisul mângăitor și iscusit? Cel care a rechemat pe Ștefan cel Mare din uitarea mormântului și a protestat cu atâta energie în numele țăranilor împilați, a trebuit să ia condeiul, ca să înfierceze sistemul domnitor și pe reprezentanții lui.

Pe Ștefan cel Mare îl preamărise Măzăreanu în forma sărbătorească a unui discurs festiv, — pe țărani i-a luat în apărare în forma unui cuvânt adresat de aceștia direct către asupraitorii lor, — pentru demascarea sistemului blăstămat și a relelor aduse de străini în țările românești el își alege o formă nouă, necunoscută încă în literatura română.

Dacă ceața de pe ochii compatrioților săi oropiți îi face să nu vadă, să nu audă, să nu simtă nimic, — Măzăreanu va ticlui un opuscul, în care va pune niște *străini* cu vederea limpede, trăiți în țări mai fericite, să vină în țările românești bătute de toate relele, ca, arătându-și în *scrisori prietinești unul cătră altul* rezultatele observărilor triste făcute la fața locului, să cerce să deschidă astfel ochii celor ce nu vedeau, deșteptând din amorțeală pe cei ce nu simțiau.

Așa s'a alcătuit în literatura noastră *prima poezie didactică în proză*, care totodată este și *prima satiră de moravuri scrisă în formă de epistole la noi*:

Corespondența dintre Augustin și Cristian despre starea Moldovei și a Munteniei

de Varfolomeiu Măzăreanu, scrisă în partea a II-a a secolului al XVIII-lea.

Doi tineri străini: prietini Augustin și Cristian pleacă în țări străine, ca să cunoască lumea și oamenii.

Căile lor se despart și ei se 'nțeleg într'olaltă, ca fiecare să-și scrie impresiile și observările din țara unde vor merge, în *epistole* ce-și vor adresă reciproc din călătoria lor. Augustin ajunge la Iași, în capitala Moldovei, iar Cristian la București, în capitala Munteniei. Corespondența între cei doi călători fictivi se începe cu o epistolă scrisă din Iași de Augustin cătră Cristian.

Epistola I. — Augustin cătră Cristian. — Augustin spune, că e de 4 luni în Iași și s'a străduit în timpul acesta să cunoască oamenii și să le

înțeleagă limba. Acum e în situație să-și împlinească promisia făcută prietinelui său, de a-i scrie despre cele observate aci.

Mai întâiu, zice, și-a dat toată silința să afle amănunte *despre neamul Moldovenilor*, dar dela Moldoveni în această chestie „atâta lumină a luat“, „câtă poate cineva să ia dela noapte“, căci sunt lipsiți de învățătură și „puțini îi găsi, care „să știe bine a ceti“. Dacă n’ar fi știut el și fără să-i întrebe, „că țara aceasta oarecând s’a numit Dația“ și că Traian a trimis aci coloniști din Roma, din partea lor putea să rămână în neștiință.

Sunt și între ei „oameni plini de duh și de înțelegere“, „dar goli de toate învățăturile“ și astfel călăuziți numai de „firea“ lor, îi vezi ades și pe aceștia „căzând la cele mai groase năravuri.“

„Și de unde acestea? *Din nepurtarea de grijă a părinților*“, cari nu-și bat capul cu creșterea și învățătura fiilor lor.

Astfel *tinerimea* este desfrântată, dela care nu poți aștepta decât „lucruri nevrednice“.

Lipsind ambiția învățăturii, — pentru ei *banul* este tot. „*Are bani și toate sunt bune*“, zic ei. Așa se explică apoi, că din ei nu se pot alege „oameni“ și „*străinii, cari le cunosc slăbiciunile vin și-i stăpânesc, țiindu-i de păr*“.

Epistola II. — Iarăș Augustin către Cristian.

— In epistola aceasta se continuă sbiciuirea tinerimei. „Tinerii aceștia, zic, sunt mândri, simeți, nesupuși, „dârji, fără dulceață, leneși, dați pohtelor, jocurilor, „necunoscători darurilor și năravurilor, iubitori de

„strae și podoabe, cheltuitori peste măsură“. Iar mai încolo resumează zicând: „In scurt, cu greu este a-i de-„osebì de niște dobitoace“. Se sfârșește această cumplită scrisoare cu următoarea dureroasă acuză în contra boerilor tineri ai Moldovii:

„*In limba lor cărți nu au, și câte au nici-„odată nu le cetesc, neavând nici gust de cetiri, „care este zăbava*¹⁾ *cea mai desfătăată și mai folosi-„toare, ce poate aveà omul. Afară de aceasta din țara „lor nu ies, ca să vază aiurea învățăturile și procop-„selele, ce le lipsesc și să se îndemne a le urmă-„. Pentru aceea cu chipul ce s’au crescut, cu acela „trăesc și mor“.*

Epistola a III-a. — Cristian către Augustin.

— Răspunde la scrisorile primite. Fiind numai de 2 luni la București, nu a putut studià deajuns oamenii. De aceea își face reflexiunile sale la cele scrise de Augustin, dând o mică disertație despre datoria părinților de a se îngrijì de creșterea copiilor lor. In sfârșit îl roagă pe prietenul său să-i dea deslușiri mai deaproape la o vorbă scăpată în epistola I. despre „*acei străini, cari stăpânesc pe Moldoveni*“.

Epistola a IV. — Augustin către Cristian.

— Această scrisoare este un răspuns la întrebarea de mai nainte a lui Cristian.

Ea ne dă o icoană viiă despre Fanarioții, cari s’au făcut stăpâni în Moldova și e atât de frumoasă în graiul ei limpede, curat românesc, concis și energetic, izvorît din nemărginita iubire de neam și de

¹⁾ = distracția.

țară a scriitorului, — încât o reproducem aci în tot cuprinsul ei.

IV. Augustin către Cristian. — „Imi scrii, că nu poți înțelege *cine sunt acei străini*, care mai cu pricepere fiind, vin din alte părți și stăpânesc pe Moldoveni. A-ți scrie îmi este cu greu, fiind aceștia ca acel vechiu Proteu, care se schimbă și se arată cu orice față vrea, pe care a-i cunoaște într'adânc și vreme multă și îndelungat traiu cu dânșii trebuie. Inșă ca să mă supui cererilor tale, — cât va fi cu puțință științei și priceperii mele, — n'oiu lipsi a-ți împlini voia.

„Mi se pare, că deajuns este a-ți zice, că aceștia sunt *Greci*; că numai dintr'aceasta destul să-i cunoști, ca unul ce știi și însemnătatea acestui cuvânt, care rămlenește¹⁾ *grecare (graecari)* va să zică: *a trăi ca un om de nimic*. Și de vreme-ce Romanii aveau într'această socoteală pe Greci, în vreme-ce încă neamul grecesc înfloriă cu toate învățăturile și eră în mijlocul slavei sale, cu cât mai vârtos acum, că nu le-a rămas altă cinste, fără numai a fi niște vicleni robi ai unui neam barbar (Turcii). In vreme, când împărăția Râmlenilor²⁾ sta, Grec zicând înțelegeă om viclean și rău; iar acum sunt vicleni și răi, mici la inimă, se apucă de toate și puține isprăvesc. Slugi înșelătoare, stăpâni tirani, la primejdii fricoși, la norociri semeți și mândri, la luat lacomi, la dat scumpi, prietini vicleni, vrăjmași neîmpăcați. Și în scurt cu viitor

¹⁾ = latinește.

²⁾ = Romanilor.

173529

la toate. *Nici legea lui Dumnezeu, nici a oamenilor rușine nu-i oprește a înșela și a face strâmbătăți, când iaste pentru dobândă. Intâiu, când te vei întâlni cu un Grec, li-i socoti numai mândru. Puțin să ai a face cu dânsul, îl cunoști și cel mai înșelător.*

„Îi gândi poate cu mirare, cum poate niște oameni ca aceștia stăpânesc pe Moldoveni, dar când vei ști pricina, mirarea ta va fi mai mică. *Aicea stăpânirea, este domnie cumpărată dela Turci și se schimbă atât de des, cu cât găsesc mai mulți cumpărători și adaug la preț. Soma cumpărării fiind mare, se însoțesc mulți Greci și dau bani, de scot pe unul dintre dânșii la domnie, cu carele venind împreună aicea, nu fac altă, fără numai sug sângele săracilor.*

„Acum îi putea socoti, cât e de statornică domnia lor, iar când cauți cum se poartă, vezi un tiran a unui neam blestemat.

„*Strâmbătățile, răutățile, prăzile ce fac nu-ți pot scrie, atâta numai să-i socotești ca pre Dyonisie și pe Pisistrat tiranii, sau ca pe niște Neroni și Dometiani, iproci.¹⁾ Vin aicea cu domnia arătând față de fiară sălbatică, de care a se apropia cineva i-e frică. Invăluiesc pe bieții Moldoveni, îi sucesc, îi batjocuresc cum li-i voia. Atâta numai mi-i ciudă, că Moldovenii au slăbiciunea de a li-se supune, nu ca niște slugi, ci ca niște robi și nu numai domnilor, ci și acestor lepădături de oameni și li-se fac niște măgulitori bicisnici, măgulindu-i*

¹⁾ = etc., și celelalte.

toată ziua, pentruca să câştige dragostea lor și apoi își socotesc de mare cinste prieteșugul lor.

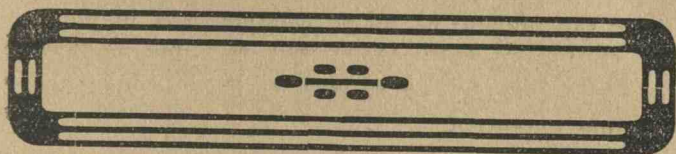
„Poți să socotești acum un filosof ce poate gândi, când vede niște lucruri ca aceste. *D-zeu a făcut pe om asemenea unul altuia și stăpâniile cele înalte nu le-au făcut pentru altă, decât ca cei mai mari să stăpânească pe cei mai mici și să-i povățuească cu dreptate și cu blândeță ca un părinte pe fii.* Iar când văd niște stârpituri a ființi ca acestea, mă ocăresc mai mult, pentrucă și ei sunt robi oameni de nimic, și ocară Otomanilor. Ah! de ai ști aceștia, când merg la Constantinopole, cât îs de smeriți! Cât îs de bicusnici! Un Ismailit¹⁾ cel mai prost îi poate bate și a-i ocări. Și mă mir în atâta robie cum nu lasă acea tirănească inimă și adaugă a face rău! poate că și pentru aceasta jugul robiei nu se ia deasupra lor, ca să cunoască ce sunt, dar îndărătnicia și răutatea lor sunt fără margini. Oare ce ar fi fost aceștia de ar fi fost slobozi precum suntem noi? Dumnezeu să ne păzească.“

*

Și când te gândești, că nu știm exact nici anul nici locul, unde s'a născut și nici locul unde zac osămintele aceluși luminat și inimos Român din secolul XVIII, care a fost Vart. Măzăreanu, autorul nobil al acestor scrisori pline de durere și de indignare, — te cuprinde un sentiment de rușine pentru nepăsarea neamului.

E un păcat strămoșesc acesta. Il regăsești la noi în toate vremurile trecute și prezente. Iși schimbă numai fața după vremuri.

¹⁾ = Turc.

Cuvinte înțelepte.

— Aforisme din vechii noștri cronicari. —

Grigorie Ureche.¹⁾

Unde nu-s pravile, (= cărți de legi), din voia
Domnilor multe strâmbătăți se fac.

*

De multe-ori omul înseși cele ce vede cu ochii
săi nu poate să le spue pe rând, și multe smintește,
și au spune mai multe, au mai puține, — dar cele
de demult și răsufiate de atâta vreme de ani!...

*

Așa norocește (= nenorocește) D-zeu pre cei
mândri și falnici, pentru să arate lucrurile ominești,
cât sunt de fragede și neadevărate; că Dumnezeu nu
în mulți, ce (= ci) în puțini arată puterea sa, ca

¹⁾ Jumătatea primă a secolului XVII.

neme (= nimeni) să nu se nădăjduască în puterea sa, ce (= ci) întru Dumnezeu să-i hiă nădejdea, nice fără cale răsboaie să facă, că D-zeu celor mândri se pune împotrivă.

*

Pre obiceiul firei ominești (este), de ce are, de ce pofteste să aibă mai mult.

*

Adese se tâmplă, cela ce va să-și întoarcă bătaia, de două-ori îl bat.

Miron Costin.¹⁾

Și neci este șagă a serie ocară vecinică unui neam (norod); că scrisoarea este vecinică; și când ocărim întru vre-o zi pre cineva, este cu greu a răbdă, dar încă și în veci?!

*

Scriptura depărtate lucruri de ochii noștri ne face de le putem vedeă cu cugetul nostru și ne învață, cu acele trecute vremi să pricepem cele viitoare.

*

Nu este alta și mai frumoasă și mai de folos în toată vieța omului zăbavă, decât cetitul cărților.

*

Fericiți acei Domni, căroră țările lor le slujese din dragoste nu de frică! că frica face uriciune; și uriciunea (= ura), cât de târziu, isbucnește.

*

După spurcată faptă, scârnavă moarte vine.

*

¹⁾ Partea a doua a secolului XVII.

Letopisețele (= cărțile istorice) nu sunt să le cetească omul să știe numai ce-au fost în vremile trecute, ce (= ei) mai mult să hie de învățătură, ce este bine și ce este rău, și de ce să se ferească și ce va urmà fiecine. Domnul din faptele Domnilor care cum au fost și cu ce veste și pomană, să ieie urmă de viață; boerii urmând pre boerii cei cinsteși și înțelepți; slujitoriul a slujitoriului; că cineș după breasla sa: de urmează pre cel cinsteș, cinsteș este; și cine urmează pre cel rău, rău este și rău se va sfârși. —

*

Zicem, că de ar hi cutare și cutare, ar hi într'alt chip; iară (= însă) nu sunt vremile subt cărma omului, ce (= ei) bietul om subt vremi.

*

Milele Domnilor pot așezà țările; nemila și lăcomia fac răsipă țărilor.

*

O, nestătoare și nice-odată încredințate lucrurile lumei! cum vrăstează toate, și turbură și face lucruri impotrivă! când cu cale este a hire (= să le fie) frică celor mai mici de cei mai mari; iară cursul lumii aduce de multe-ori de este grijă celui mai mare de cei mai mici. Fericiți sunt Craii, Impărații și Domnii, carii domnesc așa, să nu le hie de cei mai mici nice-odată silă! —

*

Neștiutor gândul omenesc singur de sine la ce merge și la ce tâmplări apoi sosește.

*

Roata lumii nu-i așa cum gândește omul, ce (= ci) în cursul său se întoarce.

*

Neștiutoare firea omenească de lucruri ce vor să fie pre urmă, că pentru un lucru sau două ce i se prilejesc pre voie, bietul om purcede desfrânat și începe lucruri peste puterea sa, și apoi acolo găsește perire.

*

Ce nu lucrează în lume avuția! Banii răscolesc în lume împărățiile și mari cetăți surpă, cum zice un cuvânt leșesc: „sula de aur zidul pătrunde“.

*

Turcul cu vreme dă, cu vreme ia; precum este vremea, așa lasă: blând, când este vreme de blândetă, sumeț și ager, cându-i vreme de sumeție. Creștinului nici odată cuvântul nu ține, nice a-l amăgire îi este rușine; toate, precum este vreme, face.

*

Hie (= fie) când, unde este frică, nu încape dragoste.

Constantin Cantacuzino.¹⁾

Crud și tiranic lucru este și foarte fără de minte neștine (= cineva) să mai mustreze și să mai pedepsească pre unul ce în pedeapsă și în nevoie au căzut; că destulu-i este acelaia aceea (= nevoia); nu trebuie peste rău a mai adăoga...

*

¹⁾ Sfârșitul secolului XVII.

Mai mult și mai mare este rușine a zice minciuna că știe, — decât a zice adevărul, că nu știe.

*

Scriitorii, mișcați de osebite poftete și voile lor, unii într'un chip alții într'alt chip tot acea poveste o vorbesc; adică celce iubește pre unul, într'un chip serie de dânsul, și cel ce urește, într'alt chip; și de al său într'un chip și de strein într'alt chip serie; și cel ce este mănios într'un chip întinde condeiul, și cel ce nu, într'alt chip îl oprește; și altele multe ca acestea sunt pricini, de nu tot un fel toți scriu adevărul.

Nicolae Costin.¹⁾

Cu cale agoniseaște acela să se numească de nebun, carele socoteaște că toți ar fi nebuni și numai pre sine înțelept, știut și învățat s'ar face.

*

De am ales eu croitoriu neștiutoriu, vina mea este de să strică haina.

*

Toată lauda scrisorii întru această stă, ca cu cuvinte puține să închidă multe și greale socoteale.

Ion Neculcea.²⁾

Au stâns bine focul cu paie.

*

Paserea vicleană dă singură în laț.

*

Cine face, face-i-se!

*

¹⁾ Inceputul secolului XVIII.

²⁾ Jumătatea 'ntâi a secolului XVIII.

Nu trece osânda pre sluga aceea ce se ridică asupra stăpânului său.

*

Nu bat cei mulți pre cei puțini, nici cei puțini pre cei mulți, ce (=ci) numai cum va Dumnezeu.

*

Nădejdea Domnului (=principelui stăpânitor) este ca seninul cerului și ca încetul mării: acum este senin și se face nour, acum este marea lină și se face furtună.

*

Mai toți Domnii (=principii domnitori) sunt buni; numai se tâmplă de se află de-cest fel de oameni de se lipesc mai lesne mai la toți Domnii, de le strică hirea (=firea) cea bună. Mai mult se află la Domni de acest fel, decât de cei drepti și buni; ce, deacă se tâmplă boerul chivernisitorul de-i înțelept și bun, macar de-i și Domnul rău, îl îmblânzește și-l întoarce cu blândețe de-l face de-i bun.

*

Când a vrea D-zeu să facă să nu fie rugină pe hieru (= fier) și Turci în Țarigrad (= Constantinopol) să nu fie, și lupii să nu mănânce oile în lume, atunce poate nu vor fi nici Greci în Moldova, în țeara Muntenească; nici or fi boeri, nici or pute mână aceste două țeri cum le mănâncă; iară alt leac n'au rămas cu condeiuul meu să mai pomenesce ca să pot găci. Focul îl stângi, apa o iezești și o abați pe altă parte, vântul când bate te dai în lături într'un adăpost și te odihnești, soarele întră în nuori, noaptea cu întunerecul trece și se face iar lumină,

iară la Grec milă sau omenie, sau dreptate, sau nevicleșug, nici unele de aceste nu sunt, sau frica lui Dumnezeu; numai când nu poate să facă rău, se arată cu blândețe; iară inima și firea, tot cât ar putea, este să facă răutate.

*

Osânda nu se iartă, nici trece pe om.

*

Ce gândește omul, nu dă Domnul.

*

Vai de boerul ce se roagă mojicului.

*

Lacrimile săracilor nici soarele nici vântul nu le poate uscă.

*

Când este mila lui Dumnezeu, slujește și mintea omului, și banii folosesc; iară când este mânia lui D-zeu, atuncea nici mintea nu slujește, nici prietini, nici banii.

Dimitrie Cantemir.¹⁾

Cine ar fi acela, carile să gândească, cu hulele altora²⁾ adaogerea laudelor sale c'ar putea dobândi?

*

Nu mai mult tăria vinului în cap, decât chipul frumosului în inimă loveaște.

*

Precum apa nu se poate ține în ciur, așa min-

¹⁾ Începutul secolului XVIII.

²⁾ = hulind pe alții.

ciuna nu poate să se stăruască; ce (= ci) ca năsipul în ciasornicul cel de steclă, unul după altul securându-se, și cu singură greutatea sa răsturnându-se, nu stă, până tot se deșartă.

*

Precum nici un trandafir fără ghimpi — și nici un lucru fără greutatea sa și fără vre-o împiedecare să fie nu poate.

*

Cine poate să fie atâta luat de minte, carile cu trude, ostenele și sudori de sânge *cinstea* cercând: de bună voie și prin știință *cuvinte stângace* pre urma sa *hulitoare* a auzi să priimască, sau macar cu clipala ochiului să învoiască?!

*

Dulce iaste dragostea moșiii.

*

Toate ispitește dragostea; toate biruește nevoința.¹⁾

¹⁾ = stăruința, silința.

Registrul

textelor vechi reproduse în această carte.

	Pag.
<i>Cantacuzino Const.</i> (sec. XVII.): Despre Cuțovlahi	111—113
<i>Cantacuzino Const.</i> (sec. XVII.): Aforisme	166—167
<i>Cantemir Dimitrie</i> (sec. XVIII.): Despre jocurile Moldovenilor	121—124
<i>Cantemir Dimitrie</i> (sec. XVIII.): Aforisme	169—170
<i>Costin Miron</i> (sec. XVII.): Versuri . . .	81—83
” ” ” ” Predoslovie la Cartea descălecatului întâiu	103—108
<i>Costin Miron</i> (sec. XVII.): Răscoala boe- rilor contra lui Tomșa Vodă	108—111
<i>Costin Miron</i> (sec. XVII.): Aforisme . .	164—166
<i>Costin Nicolae</i> (sec. XVIII.): Aforisme .	167
<i>Dosofteiu Metropolitul</i> (sec. XVII.): Psal- mul 46. în versuri	84—85
<i>Haliciu</i> (sec. XVII.): Versuri metrice . .	86
<i>Lupa Neacșul</i> (sec. XVI.): Răvaș de in- formație	38—39

	Pag.
<i>Macarie episcopul</i> (sec. XVI.): Despre Petru Vodă Rareș	94—98
<i>Măzăreanu Vartolomeiu</i> (sec. XVIII.): Cuvântul unui țaran către boeri	144—152
<i>Măzăreanu Vartolomeiu</i> (sec. XVIII.): Epistola IV. din Corespondența dintre Augustin și Cristian	160—162
<i>Megiser Hieronymus</i> (sec. XVI.): Tatăl nostru	48—49
<i>Neculcea Ioan</i> (sec. XVIII.): Despre Nicolae Cârnu Milescu	90—92
<i>Neculcea Ioan</i> (sec. XVIII.): Din „O samă de cuvinte“	113—117
<i>Neculcea Ioan</i> (sec. XVIII.): Const. Vodă Cantemir și moartea lui Miron Costin	117—120
<i>Neculcea Ioan</i> (sec. XVIII.): Aforisme	167—169
<i>Psaltirea calvino-română</i> (sec. XVI.): Un cântec religios	46—47
<i>Simion Ștefan și soții</i> (sec. XVII.): Predosloviile testamentului nou de Bălgrad	72—75
<i>Ștefan cel Mare</i> , voevod, (sec. XV.): Versuri ostășești	78
<i>Stroici Luca</i> (sec. XVI.): Tatăl nostru	48
<i>Ureche Grigorie</i> (sec. XVII.): Predoslovia cronicii	98—100
<i>Ureche Grigorie</i> (sec. XVII.): Moartea lui Ștefan cel Mare și caracterizarea lui	101—102
<i>Ureche Grigorie</i> (sec. XVII.): Aforisme	163—164

	Pag.
<i>Văcărescu Ienăchiță</i> (sec. XVIII.): Moare despre audiențele sale la împă- ratul Iosif II.	128—140
<i>Văcărescu Ienăchiță</i> (sec. XVIII.): Versuri	126—127
<i>Varlaam metropolitul</i> (sec. XVII.): Ver- suri la stema Moldovii	80
<i>Visky János</i> (sec. XVII.) Psalmul 136. în versuri	87—88

Cuprinsul.

	Pag.
Prefață	III—VI
Urme străvechi de limbă românească	7—13
Sfântul Pavel și Românii	15—20
Un Bulgar de pela anul 1200 despre Români	21—23
Începuturile limbei noastre literare (sec. XV.)	25—35
Cel mai vechiu scris original românesc	37—40
Românii și începuturile scrisului cu litere latine	41—49
Chestiunea originii Românilor la cronicarii noștri cei mai vechi	51—67
De când s'au început stăruințele pentru unitatea limbei noastre literare?	69—76
Cele mai vechi încercări de versificare românească	77—88
Nicolae Cârnu Milescu (secol. XVII)	89—92
Din bătrâni cetire	93—124
Audiențele unui Român la Împăratul Iosif II.	125—140
Cel dintâiu protest literar la noi, scris în numele țăranilor împilați	141—154
Epoca Fanarioților înfierată în formă beletristică de un Român contemporan	155—162
Cuvinte înțelepte. — (Aforisme din vechii noștri cronicari)	163—170
Registrul textelor vechi reproduse în această carte	171—173

